

ATT GÖRA UPPROR I RIKSDAGEN

**Självbiografi
Birgitta Hambræus**

Innehåll

1	PROLOG	5
2	VEM ÄR JAG.....	6
	Pappa David, klassresenär.....	6
	Mamma Janesie, överklassflicka	6
	Pappa David, klassresenär.....	7
	Mamma Janesie, överklassflicka	7
	Morfar J. Sigfrid Edström, stor företagsledare	8
	Jag är nästan aldrig rädd.....	8
3	BARNDOM	9
	Badjävlar på Gåsö	9
	Pappa fick inte trösta	9
	Att stärka barns självkänsla.....	9
	Är jag stockholmska egentligen?	10
	Morsk tjej bland arbetarbarn i Finspång	11
4	UNG	13
	Överklassinternatet SHL.....	13
	Uppsala universitet.....	13
	Vassar College, USA	14
	Fil.kand. vid Stockholms högskola	15
	Arbetslös och förlovad för första gången	15
	Ett arbete med ungdomar om än lågavlönat	15
	Olle och Hamregården	16
	Bröllop, två söner, prästfru och ungdomsledare	16
	Jag morskar upp mig	17
	Politiskt uppvaknande	18
5	RIKSDAGSMAN BIRGITTA.....	20
	Varför -man?	20
	Vem bestämmer vem som blir riksdagsman?	20
	Vald!	20
	Olle: "Det här ska vi klara, grabbar!"	21
	Sovrum på kontoret.....	21
	Betrodd eller ej?.....	21
	Jag tycker om Göran Persson.....	23
	Lycklig	24
	Att ha med saken att göra	24
6	KÄRNKRAFT	26
	Sammanfattning	26
	Centern, ett miljöparti	26
	Partiet ger mig uppdrag att undersöka kärnkraften.....	26
	Hannes Alfvén berättar kärnkraftens historia	27
	Jag studerar kärnkraften noggrannare och gör upptäckter.....	28
	Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor	28
	Hannes Alfvén stoppas vid FN:s miljökonferens.....	28
	Att vara vederhäftig.....	29
	Konspirationen.....	30
	"Brainstorms" och Vandrarclubb.....	30

Hur mycket el behöver vi?	30
Interpellationen Har vi rätt att belasta kommande generationer?	31
Motionen Stoppa kärnkraften om den är så farlig som jag tror!	31
Näringsutskottet lyssnar på dem jag vill	32
Näringsutskottet får riksdagen att ompröva kärnkraften	32
Hannes Alfvén övertygar Torbjörn Fälldin	32
Miljövårdsberedningen kollar vad Hannes ha sagt	33
Energirådet - en kampanjorganisation för kärnkraft	33
Det allsidiga beslutsunderlaget	34
Socialdemokraterna förlorar regeringsmakten	34
Ett offerlamm attackeras i TVs Studio S	34
Hannes dumpas	35
"Svar direkt" - det var jag bra på	35
Varför blev jag inte energiminister?	36
Thorbjörn svek inte sin övertygelse	36
Energikommissionen skymmer alternativ till kärnkraften	37
Kärnkraften faller regeringen	39
Folkomröstningen, tre valsedlar som alla lovar kärnkraftavveckling	40
Änglavakt	41
Efter folkomröstningen	41
Tjernobyli	42
Centern dumpar mig	42
FN-delegat	42
Att byta energisystem	43
Kärnkraftverkens tekniska livslängd är slut	43
Har vi kompetens att klara säkerheten?	44
Ett förnuftigt energisystem bygger på solen	45
Åter står vi inför ett val av energisystem: Sol eller uran?	45
Negawatt	46
Rätt energikvalité - Elspecifika ändamål	46
Att ta risker	47
7 MILJÖ	49
Inledning	49
Varför övergavs det ekologiska tänkandet?	49
Industrin över jordbruket, utan att kunna något om ekologi.	49
Miljö och jordbruk - FGL	51
Skogen	52
Tal i riksdagens allmänpolitiska debatt 1 februari 1973	53
Kunskap om naturens kretslopp	54
8 SVERIGES BLANDEKONOMI VAR GENIAL	56
De center-ledda regeringarna på 1970-talet fortsatte folkhemsbygget	56
Socialdemokraterna började rasera folkhemmet	56
Novemberrevolutionen	57
Statsskulden	57
Sven Grassman	58
9 MINNESBILDER OM STÅL	59
Borgarna gör allt för full sysselsättning	59
Varven läggs ned	59
Att erkänna fel	59

Staten omstrukturerar stålet, SSAB	59
Grängesbergsgruvan. Partipiskan i riksdagen	60
Dala kanal	61
10 UTVECKLINGSSAMARBETE	62
Alternativt nobelpris - Right Livelihood Award	62
Orsaken till fattigdomen i världen	63
Kvinnor försörjer familjen	63
Sveriges bistånd genom internationella organisationer	64
Carl Rogers	66
Findhorn i Skottland och etiska fonder	66
Civilkurage	67
11 KUNDE VI RÄDDAT JUGOSLAVIEN?	68
Ett alleuropeiskt samarbete: OSSE	68
Jugoslavien	68
Sverige ser passivt på när Jugoslavien krossas	68
Inledning.....	69
Monstret EES smygs på oss när riksdagsmännen är hemförlovade.....	69
Utanförskap eller fullvärdigt medlemskap	72
Möten i mitt rum	72
Centerns EG-arbetsgrupp (CEG).....	73
Nätverket Centernej till EG/EU	73
Lärardag och konferens om alternativ till EU i samarbete med andra partier	74
Vem har makten över riksdagsmännens arbete?	74
Ledamöter utkastade ur Riksdagshuset	75
Vad skulle vi göra med alla lärare som kom resande?.....	75
Folkomröstningen om EU.....	75
Sverige är anslutet till EU	76
Nej till att bli EU-parlamentariker	76
Centerns riksdagskansli gillar inte EU-motståndare.....	76
Folket säger nej till EMU.....	76
Min riksdagstid är slut.....	77
13 GJORDE JAG NÅGOT I ORSA?.....	79
Jobbar hårt oavlönad, för kärleks skull	79
Förvärvsarbete och kommunala uppdrag	79
Länsplanering	79
Orsa för framtid	80
Vad tyckte Orsa-borna om mitt jobb i riksdagen?	80
14 OCH SEDAN	82
Ordfront.....	82
Nordic News Network.....	82
Forum för systemdebatt	82
Attac	82
Tjänstgörande farmor	83
Juni-listan	83
Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet.....	84
SÄRK	84
OSSE-nätverket	84
Att bli ensamstående	85

Vardagen	85
Engagemang i Orsa	85
15 EPILOG	87
Krig	87
Ekonomi.....	87
Ekologiskt lantbruk.....	87
Kärnkraft.....	87
Utvecklingssamarbete	87
Kampen går vidare!	88
Bilaga 1	89
KÄRNKRAFTBEREDSKAP	89
Bilaga 2	90
ARBETET OCH DEN NYA TIDSÅLDERN	90

1 PROLOG

Jag blev sittande i en korridor i St.Eriks ögonsjukhus i Stockholm med min journal i handen. Där låg en lapp som säkert kommit dit av misstag, med sjukdomshistoria och namn på en 60-årig kvinna. Hon hade fått flera organ transplanterade och efter hennes död fick jag en av hennes hornhinnor. Det kändes högtidligt. Inom mig tackade jag henne för att hon hjälpt mig så oerhört mycket. När hennes hornhinna blev min kunde jag se tydligt att läsa igen.

Farmors mor, den vackra Kristina Josefina Zetterberg (1836-1912) från Roslagen uppgav aldrig vem som var far till dottern Regina (1863-1943), som i medelåldern blev så synskadad att vi sa att hon var blind. Av hennes fyra barn hade tre ärvt Gittrika eller med ett annat namn Lattis dystrofi, en ovanlig sjukdom. Hornhinnan är missbildad. Den lär vara mycket vacker säger ögondoktorerna, men det hjälper inte. När såren läker, efter att ha spontant slagit upp på ögats yta, kommer ärren att gradvis skada synen. Av pappas fem barn har fyra ärvt hans hornhinnor, liksom en av mina söner. Vi kommer alltid att ha ledsyn och det är faktiskt oerhört viktigt, eftersom man kan reda sig. Men det blir allt suddigare och svårare att läsa.

Genom transplantation återställdes min syn så småningom, när hornhinnan slutligen vuxit fast och astigmatismen kunde rättas till med glasögon.

Jag förstår inte själv hur jag klarade riksdagen på 1980-talet, då jag bara kunde läsa med förstoringsglas. Men jag läste riksdagstryck och skrev fler motioner än de flesta, talade med hjälp av jättestora stolpar i Kammaren och framför allt lyssnade jag noga i utskottet och kom ihåg bättre än någonsin. Dessutom inser man hur oerhört mycket man har lagrat i hjärnan och inte bryr sig om att ta fram när det är lätt att läsa.

Men nu tar jag det från början.

2 VEM ÄR JAG

Jag, Sigrid Birgitta Hambræus, är född Lindblom den 11 april 1930 kl.4 på eftermiddagen i Villa ASEA i Västerås hos morfar och mormor som deras första barnbarn.

Det var barnsängsfeber på lasarettet i Västerås så mamma Janesie Lindblom gick igenom en enormt svår och långvarig förlossning av sin förstfödda i Villa ASEA, hemma hos sina föräldrar, Ruth Randall Edström och ASEA-chefen J. Sigfrid Edström. Och så fick hon barnsängsfeber i alla fall när doktorn kom. Han försökte få liv i mig och slängde runt med mig vilket gjorde att jag kvicknade till. Samtidigt bröts mitt vänstra knä bakåt så att det ledade tvärtemot det naturliga. Så fick det vara under en tid och jag vrålade oavbrutet så att min stackars mamma nog inte tyckte att bebisar var en särskilt bra idé. Så fort de ledade benet rätt igen lär jag ha slutat skrika.

Vi bodde först på Hållgatan i Västerås, flyttade efter några år till Lützengatan i Stockholm och därefter till hörnet av Grönviksvägen, nr 135 i Nockeby, Bromma där jag lekte med Anita Markelius som bodde i den berömda funkisvillan intill och gick i Högländsskolan. Min första lärarinna var kväkare, den underbara fru Bergman.

Pappa blev så småningom direktör för dåvarande STAL i Finspång och vi flyttade dit.

Pappa David, klassresenär

Pappa, Erik David Lindblom, född 1897 i Luleå, av enkla och rejäla föräldrar, brukade han själv säga, blev civilingenjör på KTH i elteknik och gifte sig med Jane Sigrid (alltid kallad Janesie, uttalas Jénsi) Edström, född 1906 i Västerås.

Innan Curt Nicolin var klar med sin civilingenjörsexamen engagerades han av David till STALs turbinaktiebolag i Finspång för att utveckla Sveriges första jetmotor efter modell av nedfallen tysk V-etta. Därefter bestämde sig Flygvapnet för att i stället köpa en Rolls Royce-motor från England. Det hade Sverige inte fått om vi inte kunnat tekniken. Pappa använde framsynt det skadestånd staten betalade för att lösa sig från kontraktet, till att bygga ett modernt laboratorium.

Pappa var omtyckt av folket på golvet. Varje dag promenerade han genom verkstaden till sitt kontor i Finspångs slott och talade med arbetarna. Genom detta fick han en konkret bild av tillverkningsprocessen och idéer om hur den kunde förbättras. Han såg också till att verkstaden målades i klara färger med farliga delar markerade med rött, till skillnad mot de dystra, svartgrå verkstäderna som var vanliga på den tiden.

Men när han närmade sig 60 år sparkades han ”snett uppåt” som det heter i dessa kretsar och Curt Nicolin blev direktör. Pappa var lycklig över att kunna ägna sig åt forskning som var hans egentliga intresse. Han förbättrade turbinkonstruktionen så att STAL hade användning av hans uppfinning.

Mamma Janesie, överklassflicka

Mamma Janesie startade Kvinnliga bilkåren i Finspång och var ordförande för Lottakåren och satt i luftbevakningstorn under världskriget. Jag var unglotta och virkade brynjor till soldater i Finlands-kriget.

Mamma ordnade många sociala aktiviteter för STAL-fruarna, både i föreningen för tjänstemännens fruar och den andra föreningen för arbetarnas, i enklare lokaler. Det bara skulle vara så på 40-talet.

Vi hade en kokerska och en husa boende hos oss. Mamma var en uppskattad och entusiastisk värdinna för alla STALs gäster långväga ifrån.

Pappa blev så småningom direktör för dåvarande STAL i Finspång och vi flyttade dit.

Pappa David, klassresenär

Pappa, Erik David Lindblom, född 1897 i Luleå, av enkla och rejäla föräldrar, brukade han själv säga, blev civilingenjör på KTH i elteknik och gifte sig med Jane Sigrid (alltid kallad Janesie, uttalas Jénsi) Edström, född 1906 i Västerås.

Innan Curt Nicolin var klar med sin civilingenjörsexamen engagerades han av David till STALs turbinaktiebolag i Finspång för att utveckla Sveriges första jetmotor efter modell av nedfallen tysk V-etta. Därefter bestämde sig Flygvapnet för att i stället köpa en Rolls Royce-motor från England. Det hade Sverige inte fått om vi inte kunnat tekniken. Pappa använde framsynt det skadestånd staten betalade för att lösa sig från kontraktet, till att bygga ett modernt laboratorium.

Pappa var omtyckt av folket på golvet. Varje dag promenerade han genom verkstaden till sitt kontor i Finspångs slott och talade med arbetarna. Genom detta fick han en konkret bild av tillverkningsprocessen och idéer om hur den kunde förbättras. Han såg också till att verkstaden målades i klara färger med farliga delar markerade med rött, till skillnad mot de dystra, svartgrå verkstäderna som var vanliga på den tiden.

Men när han närmade sig 60 år sparkades han ”snett uppåt” som det heter i dessa kretsar och Curt Nicolin blev direktör. Pappa var lycklig över att kunna ägna sig åt forskning som var hans egentliga intresse. Han förbättrade turbinkonstruktionen så att STAL hade användning av hans uppfinning.

Mamma Janesie, överklassflicka

Mamma Janesie startade Kvinnliga bilkåren i Finspång och var ordförande för Lottakåren och satt i luftbevakningstorn under världskriget. Jag var unglotta och virkade brynjor till soldater i Finlands-kriget.

Mamma ordnade många sociala aktiviteter för STAL-fruarna, både i föreningen för tjänstemännens fruar och den andra föreningen för arbetarnas, i enklare lokaler. Det bara skulle vara så på 40-talet.

Vi hade en kokerska och en husa boende hos oss. Mamma var en uppskattad och entusiastisk värdinna för alla STALs gäster långväga ifrån.

När pappa miste jobbet i Finspång var det mycket svårt för mamma. Svensk-amerikanen Dick Söderberg som var konsult vid STAL, berättade för Janesie att David satt löst som direktör och bad henne att tala med honom om detta. Synnerligen psykologiskt! Risken var stor att pappa inte skulle ta mammans omdöme på allvar och självfallet kunde hon inte framföra något sådant. Fega karlar som inte själva tog upp problemen med David! Han ansågs nog alltför omständlig för att passa Dodde Wallenbergs snabba puls och beslutsamhet.

Mamma gick också igenom en klimakteriekras och var deprimerad.

Hon hade en stor uppgift så länge hon var direktörsfru och leading lady i Finspång. Knappt 50 år blev hon arbetslös, när hon, pappa och lilla sladdbarnet Karin flyttade till Djursholm. Hon ägnade sig där bland annat åt att vara oavlönad chaufför åt diakonissan Katarina Ottow bland Stockholms utslagna och gick under en tid med tidningsvagnen på Danderyds sjukhus. Men hon fick aldrig något avlönat arbete (det enda som räknades enligt pappa) som motsvarade hennes begåvning och samhällsklass. Hon pendlade hela sitt återstående liv mellan depressioner och manisk upprymd oansvarighet. Lillasyster Karin hade en svår uppväxt och vi fyra stora syskon var märkligt omedvetna om det.

Men mamma hade också stabila perioder och var en jättefin mormor åt mina små killar. Dessutom var hon verkligen en intelligent, vänfast och kul människa. Brydde sig aldrig om sitt utseende, vilket plågade pappa tror jag. Janesie var så självklart tillhörig överklassen och hade en bastrygghet i att hon var J. Sigfrid Edströms dotter. Hon var oerhört bunden till sin far, som var en varm och kraftfull person. Efter hans död gjorde hon om hans vigselring till en vacker ring åt sig själv med en blå sten. Denna har jag fått ärva och har alltid på mig.

Morfar J. Sigfrid Edström, stor företagsledare

var en ledande person inom svenskt näringsliv den första hälften av 1900-talet. Han kom från en medelklassfamilj och bodde i Majorna i Göteborg med en ofta frånvarande sjökaptan till far och en stark mor, tog ingenjörsexamen vid Chalmers, studerade i Zürich och arbetade i USA, där han träffade sin blivande hustru, lärarinnan med stora kulturella och esoteriska intressen Ruth Randall.

Morfar anlätades av Häradshövdingen Wallenberg, för att bygga upp ASEA efter en kris. Han trivdes väl i Göteborg där han elektrifierat spårvägen och ville inte ta jobbet, men erbjöds då en enorm fallskärm om han skulle misslyckas och bonus i förhållande till hur bra företaget lyckades och han lyckades ju...

Alla nitton barnbarn fick när vi föddes mängder av aktier, som vi förvaltat olika väl.

Bland alla morfars engagemang nämner jag Internationella handelskammaren, i flera år ordförande för Internationella Olympiska kommittén (på den tiden gällde det inte att vinna men att kämpa väl). Han var SAFs ordförande 1938 vid Saltsjöbadsförhandlingarna med LO och jag är övertygad om att det var hans blandning av kamratlighet och styrka och respekt för arbetarna som var grunden i Saltsjöbadsandan.

Jag är nästan aldrig rädd

Min bakgrund betyder att jag är van att umgås med industriledare och finansmän. Marcus (Dodde) Wallenberg var styrelseordförande i STAL och han lärde mig litet av mysteriet med navigering av jättesegelbåtar. Kräftskivan vid styrelsemötet i vårt hem i Finspång gick inte av för hackor och vi barn fick äta så mycket vi ville. Flygvapenchefen med flera har jag sett ligga på magen i vår gillestuga i och leka med mina bröders modelljärnväg. Curt Nicolin hade som gammal sigtunastudent och anställd vid STAL mig till bordet på min studenthippa, då ett trettiotal kamrater från skolan fick övernatta i gästrum i Finspångs slots gästflygel.

Men vid mina besök som riksdagsman vid olika företag har jag konstaterat att jag känner större samhörighet med fackföreningsrepresentanterna.

Jag grälade och slogs som barn alltid med min två år yngre syster Barbro och mindre med bröderna Björn-Erik och Claes-Magnus och aldrig med sladdbarnet Karin som vi alla älskade.

Folksagor betydde mycket för mina grundläggande värderingar. Den lille grabben som ger sig ut i skogen och ropar: "Äventyr!" Och så kommer trollen, stora, lufsiga och farliga och han klarar sig. Den veliga prinsessan som räddades identifierade jag mig inte med!

Och H.C. Andersens Dummerjöns som är god mot djur och de svaga utan tänka på sig själv och som vinner prinsessan och halva kungariket. För att inte tala om hur alla är rädda för att vara dumma eller inte klara sina ämbeten om de skulle erkänna att de ser att Kejsaren är naken, alla utom den lille frimodiga och oskyldiga grabben.

3 BARNDOM

Badjävlar på Gåsö

Mitt första minne är att jag som treåring sitter på ett bord i Tärnebo, Gåsö på västkusten och assisterar morfar som rakar sig med kniv. Jag håller i ett toalettpapper, där han torkar bort raklöddret. När han är klar får jag följa med ned i sjöboden där han slänger av sig den ljusblå mönstrade morgonrocken, går ned för trappan baklänges och kastar sig under stort frustande och plask i vattnet. Efter att ha försäkrat sig om att det inte fanns några brännmaneter i vägen.

Tärnebo, ett typiskt bohuslänskt tvåvåningshus, vitmålat med gröna snickerier, köpte morfar i början av 1900-talet av en kollega till sin far, en sjökapten som gått med segelfartyg till England. Redden utanför sjötomten var då fylld av tremastare med Gåsö som hemmahamn.

Nu på 1930-talet var Gåsö ett tidigt badgästparadis. De bofasta fiskade i sina öppna kutterbåtar, körde oss badgäster i dem och hade små mjölkgårdar bland klipporna. De flyttade ned i sjöbodarna och källarvåningar och passade upp på sommargästerna, som hyrde in sig i deras vinterbostäder. Klasskillnaden var markant. Vår grannfamilj fick ha sina kor betande på våra stora marker och fick pinsamt nog betala detta genom att se till morfars hus hela vintern, tvätta och stryka gardiner och skura hela huset. De stod på bryggan med blommor i händerna och tog emot när vi kom. Att korna gjorde oss en ovärderlig tjänst som höll markerna öppna, det inser man nu när de är borta och allt växer igen.

Morfar och mormor var så länge de orkade några veckor på Gåsö varje sommar tillsammans med min mamma och hennes familj och minst två hembiträden. Vattnet togs från en skreva i öppen dager i berget och måste kokas. Utedasset tömdes av grannen. Tvätta oss gjorde vi inte, men badade hela tiden i havet, rent och klart på den tiden. Ofta var moster Leonore och morbror Björn med familjer där också och vi kunde vara upp till 15 barn, som sprang på klipporna, seglade och badade. Jag var äldsta kusinen och organiserade teaterföreställningar med frivilligt inträde, som vi skänkte till en förening för blinda. Vi försökte få dit sommargästen radioprofilen Sven Jerring, men han betackade sig. Det räckte nog med Barnens brevlåda. Biskop John Cullberg, Västerås, chockerade den bofasta befolkningen genom att spela tennis i shorts.

Pappa fick inte trösta

Jag fick astma på Gåsö i två-treårsåldern triggad av det mögel som bildas i ett fuktigt hus som står oeldat under vintern och kanske orsakat av svartsjukan mot min lillasyster Barbro. Dessförinnan hade jag ju varit ensamt barn och barnbarn. Jag minns hur jag låg med en kudde under ryggen och kämpade för att andas. Pappa satt bredvid och strök mig över pannan. Så frågade han om jag tyckte det var skönt att han gjorde så och jag svarade ärligt och hårt: ”Nej”. Glömmer aldrig hur besviken han såg ut. Vi fann senare att astman kunde hållas i schack genom extra noga skrubbing av mitt lilla sovrum och genom att vi tog med alla mina sängtextilier hemifrån.

Min pappa kom jag aldrig nära. Vi kunde gräla om politiska frågor, han var stockkonservativ. Men vi nådde sällan varandra. Jo, en gång minns jag när jag som tonåring kom hem från en fest och grät för att en pojke jag var förtjust i inte hade dansat med mig. Då stärkte min far min självkänsla som kvinna genom att säga: ”Vilken ovanligt dum pojke som inte dansar med en så vacker och fin flicka !”

Att stärka barns självkänsla

Ett hembiträde sa en gång till mig när jag var i 10-årsålder: ”Ja se Birgitta, hon har alltid varit så förståndig” Jag trodde henne och blev faktiskt ganska förståndig.

Morfar besökte oss ofta i Finspång när mormor dött. En kväll kom han förbi mig när jag satt och lyssnade på en spännande pjäs i radion, någon TV fanns ju inte.

”Gå genast och lägg dig! När jag var liten skulle barn lägga sig på kvällarna!”

Jag lydde, men vit i ansiktet sa jag: ”Så ska jag aldrig säga till mina barn!”

Nästa morgon bävade jag för att jag varit så arg, det fick man väl inte mot morfar! Jag kom ned för trappan i vårt hem, direktörsvillan Villa Kullen. Morfar satt i ”herrummet”. Han såg upp och sa med glimten i ögat, uppskattande: ”I går var du allt bra arg!” Så skönt! Det var tillåtet att reagera utan repressalier.

”De stora” tillbringade ofta nyårshelgen i Trollbo, morfars fritidshus i Grangärde Hästberg. Jag tiggde mig till att få vara med och fick det som tolvåring på villkor att jag delade rum med kokerskan och hjälpte henne. Jag slet med fastbrända grötgrytor och bar in den torra disken, där de stora satt vid brasan. Jag slamrade rätt ilsket när jag satte in porslinet i skåpet. Kan du inte vara litet tystare, sa en moster. Men morfar tittade på mig och sa: ”Hon arbetar och tycker att vi bara lатар oss, så det är naturligt att hon slamrar litet”. Den inlevelsen stärkte mig och är nog en av hemligheterna bakom Saltsjöbadsandan.

Är jag stockholmska egentligen?

Under 1930-talet bodde familjen Lindblom i Stockholm, Nockeby i Bromma, Grönviksvägen 135. Vår 20-talsvilla, med ett jättestort flyttblock på tomten, gränsade till en berömd funkisvilla, ritad av Sven Markelius, arkitekten till bl.a. ECOSOC:s sammanträdeslokal, Sveriges bidrag till FN:s byggnad i New York. Hans dotter Anita bodde där med sin mamma och jag var ofta hos dem. Minns hur hon erbjöd oss en gång att få vad vi ville till middag. Jag var väl i sexårsåldern och sa att jag ville ha tjock grädde, bara tjock grädde. Det fick vi. Utan socker vilket var väldigt äckligt. Mamman var nog pedagog.

Vi smög på de stora pojkarna i en grannvilla, de var kanske i tolvårsåldern. Genom ett fönster kunde vi se när de gymnastiserade i romerska ringar. De gillade oss inte och låste en gång in oss i ett soprum. En annan pojke uppvaktade mig och kom ofta hem till oss. ”Ditt hår är som guld”, sa han en gång när solen lyste på det. Men efter ett tag aktade han sig eftersom han skälldes som flicktjusare av sina elaka kamrater.

1936 började jag i den moderna Högländsskolan. Också vi flickor fick lära oss träslöjd och jag minns fortfarande att man aldrig ska trycka sågen mot plankan, då fastnar den, utan dra lätt och låta den sjunka igenom av sin egen tyngd. Min lärarinna, fru Bergman, var kväkare och jag ser henne framför mig, vänlig och intresserad.

Mamma var tuff med oss. Min lillebror Claes ramlade gång på gång ned för stupet alldeles nedanför vår villa och plockades bara lugnt upp av henne.

En gång svalde baby Classe naftalinkulor, ett medel mot mal. Mamma hade lämnat oss med en barnjungfru för att besöka pappa i England. Barnjungfrun for i panik till sjukhuset med Classe och lämnade Birgitta 6 år, Barbro 4 och Björn 3 ensamma i vårkvällen i villan. Jag tyckte det var spännande och gick omkring i trädgården och ropade stolt till alla som passerade på Grönviksvägen: ”Vi är ensamma hemma!” Ingen katastrof inträffade emellertid, varken med oss eller Classe som magpumpades och som vanligt inte fick några men. Han hade för vana att ramla i vattnet på Gåsö och sa då glatt: ”Det är inte farligt att drunkna, för då kommer bara Darman och drar upp mig”. Karin Arman, syster till biodynamikern Kjell Arman, praktiserade som barnjungfru hos oss.

Vi hade många barnsköterskor och jag kommer inte ihåg någon som skötte mig. Syster Margit kom när mammas tredje barn på tre år föddes, Björn-Erik. Han var ett väldigt vackert barn

med sammetsögon och mörka färger och syster Margit som delade rum men honom tyckte mycket om honom.

En barnsköterska som jag träffade som vuxen frågade hur det stod till med lilla Barbro. - Hon var så fästad vid dig Birgitta! Det kändes svårt, därför att jag hela tiden försökt knuffa undan ungen, som liten och rund ville klistra sig på mig när jag skulle leka med kompisar där hon var för liten.

Jag visade terroristtendenser i sjuårsåldern. Lade ganska stora stenar på tolvans spårvagnsräls vid Nockeby torg. När spårvagnen kom kastade jag mig undan för att iaktta urspårningen. Det blev bara grusdamm av stenen och ingen urspårning. Minns hur känslolokalt jag iakttog den annalkande spårvagnen.

Vad var nu detta? Är det så att de flesta ungar har perioder av grymhet, som går över? Vad hade hänt om jag kommit under barnavårdsnämndens behandling?

Jag var väldigt djurvänlig. Gick i åttaårsåldern på en krigsfilm, hur jag nu kommit in på den, och satt kall och såg männen falla i stora skaror, men när en liten hund ramlade ned och dog, reste jag mig resolut och lämnade salongen i tårar.

Den hare vi skulle haft till middag och som hängde med skinn och allt i köket, begravde jag helt resolut och sedan vägrade jag att äta hare eller kanin. Senare under Andra världskriget när man fick äta det man kom över, serverades kanin en dag. Alla såg mystiska ut och till sist skvallrade någon. Ha, ha, nu äter du kanin! Jag räddade självkänslan och sa att det visste jag väl.

Morsk tjej bland arbetarbarn i Finspång

1939 flyttade familjen till Finspång. Pappa och jag bilade efter jul ned med taxen Mazurka och kanariefåglar. Vi tvingades av snöstorm ta in på hotell i Nyköping. Jag kan se min strikta far pulsa in med barn och djur på hotellet! Vi startade tidigt dan därpå för att hinna till mitt upprop vid Ekmanska folkskolan i Finspång. Kavat gick jag fram till min lärare, magister Turén, och sa: "Jag ska be att få slippa arbeta så hårt i dag, för jag har inte sovit så mycket i natt."

Han hade humor och vi blev mycket goda vänner.

Det var en älskad magister. Jag vände mig en gång om till klassen som stojade och sa på stockholmska : "Nu håller ni käften alltså!"

Magistern tog ut mig i korridoren och förmanade mig strängt: " Käftar har djur, inte människor! Säg aldrig käft om en människa! "

Magisterns enorma trovärdighet kan illustreras av följande händelse. Den unge Curt Nicolin höll på att utveckla en svensk jetmotor efter modell av en nedfallen tysk robot. Plötsligt lyckades han få igång den. Sveriges första jetmotor startade utan den minsta ljuddämpning och ett fullständigt öronbedövande oväsen trängde in i vårt klassrum, som låg bara några hundra meter från STALs gård, där experimentet ägde rum. Det var krigstid och alla stelnade, också magistern. Så upphörde vrålet och det blev mycket tyst. Magistern sa: "Det var en vägskrapa." Jag minns så väl hur jag insåg att det inte kunnat vara sant, men vi blev ändå lugna, därför att magistern var det.

Mina barndomsår i Finspång präglade mina värderingar för livet. Kompisarna var arbetarbarn och jag tyckte det var orättvist att jag skulle få så mycket mer saker än de. Folkskolan där alla barn gick gemensamt betydde att olika samhällsklasser möttes, en av grunderna till samförståndet i Sverige kanske.

Vi bodde mitt emot skolan i Villa Kullen, en 16-rums jättevilla med tennisplan och stor fruktträdgård, gränsande utan staket mot Slottsparken och sjön Dovert. Mina kamrater arbetarbarnens hem var oftast ett rum och kök. Jag var avundsjuk på dem för att de hade sina föräldrar inom räckhåll och såg inte den minsta fördel med att bo i ett stort, flott hus. Det skilde ut mig från kompisarna och det viktigaste var ju gemenskapen med dem. Ett minne som jag skäms över är att jag var med och mobbade en flicka med löss som luktade illa och bodde på ”Gatan”, numera fint rustade Bruksgatan.

Jag var stor och massiv, starkast i klassen.

Doktorn Schildts vackra dotter Gunilla föreslog att vi skulle samla de saker vi fick av pojkar i min kinesiska lackask. Så kom hon med små grejor, den ena efter den andra, men jag fick ingenting. Då gick jag till Otto, en stor och stillsam pojke och föreslog honom att han skulle ge mig sin stenkula om han fick min mycket finare stålkula. Han var ovillig, men gick till slut med på bytet. Och nonchalant gick jag till Gunilla: ”Den här har jag fått av Otto.”

Jag var alltid orädd och något av en gängledare. Tillsammans med klasskompisarna åstadkom vi en tidning som pappa lät sin privatsekreterare Klinga mångfaldiga, ett omfattande jobb med den tidens stencilapparat. Vi spelade teater i STALs stora bio- och teaterbyggnad. Jag var den stygga styvmodern till Askungen. Magister Turén var nog mer aktiv än jag minns, men vi trodde vi gjorde allt själva. Inträde 5 öre eller mer gav åtminstone bidrag till en skolresa till Stockholm. Gröna Lund var behållningen.

När jag slutade folkskolan fick jag utmärkelse som bästa elev och bästa kamrat, det senare framröstat av klasskamraterna, som jag blev mycket glad över.

Skulptören Thorwald Alef avbildade oss fem syskon 1946. Han ville göra mig naken i helfigur, men jag vägrade. Nu har vi i stället ett porträtt, en liten fin skulptur i brons i helfigur. Jag bar en blårutig klänning sydd av en sömmerska som kom hem till familjen i direktörsvillan i Finspång.

Lillasyster Karin föddes 1943. Vi gullade med henne, men hon fick inte riktigt vara med. Hon försökte delta i samtalet, men vi tystade ned henne med gullande.

På hösten började jag vid Sigtuna humanistiska läroverk.

Barndomen var slut.

4 UNG

Överklassinternatet SHL

Efter några år i Finspångs samrealskola kom jag 1946 till internatet Sigtuna humanistiska läroverk, SHL. På den tiden var det ont om gymnasier utanför städerna och mina förmögna föräldrar valde bort alternativet pendling till eller inackordering i Norrköping och lät mig gå i denna fina skola. Goda lärare, filosofiundervisning för alla, livsåskådningsdiskussioner i Sigtunastiftelsens tornrum, bildande upplevelser med musik och ”plastisk dans” för Vera Alexandrova, som stärkte oss osäkra tonårsflickors självkänsla när hon sa: ”Kom ihåg att ingen rörelse är någonsin ful när den är ärligt känd!”

Jag var särskilt intresserad av historia och skrev mitt enskilda arbete om slottsliv i början av 1800-talet i det gamla 1600-tals De Geerslottet i Finspång. Uppsatsen baserades på autentiska dagböcker från den tiden. Den är jag fortfarande rätt stolt över.

Men jag fick plugga latin och franska på somrarna för att klara mig upp i nästa ring.

Jag blev distriktsmästare på löpning 80 m i skolmästerskapen och redaktör för Suum Quique, SHLs skoltidning.

De intressanta och tuffa kompisarna rökte, i särskild rökruta, vilket gjorde mig till rökare. Jag slutade inte förrän 1965.

En gång gick vi ett helt gäng från bion i Sigtuna stad längs Mälaren och rökte. Det var sista ring och vi hade sett filmen Hamlet med Lawrence Oliver och var helt uppfyllda av stor konst. Plötsligt var jag den enda som rökte och mitt ibland oss stod rektorn. Jag fick en utskällning vid morgonsamlingen i aulan dan efter. Det pirrade i mig närmast av stolthet, därför att jag ju visste att jag hade många kompisar, som jag inte förråde.

Efter studenten 1949 reste jag med båt till USA med morfar och mina föräldrar. Morfar och mormor skulle firat guldbryllöp om hon levde och det ville morfar fira i hennes amerikanska hemtrakter.

Uppsala universitet

Så blev det mer av en slump studier vid Uppsala universitet, där jag tenterade i psykologi för professor Anderberg.

Jag delade en dubblett med Kerstin Husmark, nu gift med norrmannen Otto Bull, som hon träffade en vår i Uppsala. Jag var då tillsammans med Ottos kompis Hanno Lambers, en tysk utbytesstudent som var ditbjuden för försoning. Hanno var märkt av sin tid i Hitler Jugend och gjorde Heil Hitler hälsning när han fått i sig alkohol. Det var pinsamt, men Otto tog det lugnt. Hanno försvann fort ur mitt liv. Kerstin och Otto hör till mina vänner för livet.

Sedan bodde min syster Barbro och jag ihop i pappas lägenhet på Österlånggatan 33 i Gamla Stan i Stockholm och jag läste sociologi för docent Gunnar Boalt.

Jag engagerade mig i Oxfordrörelsen, som då bytt namn till MRA, Moral Rearmament. Ledstjärnan var de fyra absoluterna, absolut kärlek, renhet, sanning och osjälviskhet. Genom stilla stunder tillsammans med likasinnade där vi bekände våra synder, brotten mot idealen, skulle vi få ledning för våra liv. En rent lagisk kristendom. Men utan att bejaka de ouppnåeliga idealen är det svårt att förstå den kristna nåden. Jag valde mellan att fara till deras kursgård i Schweiz eller Vassar College i Poughkeepsie, N.Y., U.S.A.

Mamma och pappa for på långresa och lillasyster Karin var ensam, med en barnsköterska i Finspång. Jag fick låna mammas bil för att kunna fara ned och hälsa på henne ibland. Men du ska bara komma om du själv vill, sa Karin

Vassar College, USA

Nu var det 1951 och USA tog emot utländska studenter vid sina college. Med morfars hjälp och påtryckningar från hans inflytelserika vänner i USA, fick jag ett stipendium vid Vassar College för flickor i staten New York, ett av The Big Seven. Jag gick mitt Junior och Senior läsår där och 1953 tog jag min B.A., Bachelor of Arts, mitt emellan svensk studentexamen på den tiden och fil kand. Mitt huvudämne var Economics med sociologisk inriktning.

Jag hade det underbart. Fick vänner för livet bland rika flickor och lärde mig uppskatta fritänkande (liberala) amerikaner med civilkurage. Miss Blanding, vår rektor, utmanade den styrelse hon var helt ekonomiskt beroende av. Efter högtidlig inmarsch till orgelmusik i the Chapel av oss seniorer i collegedräkten Cap and Gown, höll hon ett brandtal mot MacCartys sanslösa "kommunist"-förföljelse. Man kunde anta att näringslivstopparna i Vassars styrelse var övertygade om att kommunister fanns överallt och skulle rensas ut. Rektorn var alltså mycket djärv. Hennes tal glömmet jag aldrig. Stoltheten, hur hjärtat vidgas av beundran och glädje inför modet att ta risker för något man tror på. Glädjen i det rätta, det goda, det sköna.

Genom praktik i samband med studierna vid Vassar lärde jag mig också vad demokrati är: att utforma samhället så att de många människorna har en chans att förstå och påverka.

Jag blev mycket väl omhändertagen i Vassar och fick min självkänsla stärkt. Mitt "social life" på Vassar var rikt med sport, teater och dejts med pojkar i colleges som Yale i närheten. Jag var ordförande för collegekören, som framförde Bachs Matteuspassion på orginalspråket tillsammans med pojkar från Yale. Min tyska var dålig, men körledaren kunde ingenting, så jag fick översätta.

Sommaren 1952 mellan Junior och Senior läsår arbetade jag i staden New York som volontär, alltså utan betalt, på förmiddagarna först på den psykiatriska avdelningen på ett sjukhus. Jag hade till uppgift att vara sällskap och tända cigaretterna till de intagna deprimerade unga flickorna, som inte fick ha tändstickor själva. Där stannade jag bara någon dag, eftersom de snabbt övertygade mig om att livet inte var värt att leva. Jag fick flytta till en mer livsbejakande avdelning för mödravård, där allt tycktes gå ut på att väga de blivande mammorna och uppmana dem att inte gå upp för mycket i vikt. På eftermiddagarna arbetade jag i The Common Council for American Unity, ett invandrarkontor, där mina ytterst rudimentära språkkunskaper ändå gjorde nytta. Lunchrasten tillbragte jag i en park med en hamburgare och Milkshake och lyssnade på musik i högtalare. En starkt upplevelse var när Bachs toccata och fuga i d -moll dånade ut över parken.

Det var värmebölja i New York, 40 grader C fuktig värme, varmt också på natten. Gallren i gatan från tunnelbanan som vanligen ångade hett, blåste nu ut jämförelsevis sval luft. Jag hängde i en strop i tunnelbanetåget, tätt ihop med människor och slogs av att de inte luktade illa trots hetten. En isig Coca Cola hägrade när jag kom hem på kvällen, till min klasskamrat Anne Halls hem i förnämliga kvarter med utsikt över Hudson River. Förutom Coca Colan stod jag med båda händerna i kallt vatten och lät blodet kylas. På natten sov jag helt naken på ett spänt underlakan, utan att någon kroppsdel nuddade någon annan och utan kudde eller överlakan.

Annes pappa var finansman och sökte placera mig socialt förstod jag. Han undrade om jag kände Dodde Wallenberg. "Det gör ju alla människor i Sverige" svarade jag, vilket fick Dodde att senare fråga varför jag förnekade kontakten med honom hos hans amerikanska kollegor.

En dag hörde jag rop på hjälp från Hudsonfloden. En båt for ut, men fann inte den människa som uppenbarligen drunknade. Jag var upprörd över att ingen tycktes bry sig. Inget i

tidningen. ”Kanske hade han inga släktingar”, sa mina vänner. Är inställningen lika dan i Sverige nu som i New York 1952?

Fil.kand. vid Stockholms högskola

Vassar hade utmärkta lärare med ambitioner. Jag minns hur vi fick skriva en uppsats i veckan ungefär. Ibland fick vi formulera en hypotes, gå till det underbara biblioteket och testa den genom litteraturstudier. Jag tog med mig en hög böcker in i den lilla cellen med skrivbord där vi kunde arbeta ostört. Listade alla böcker jag därigenom ögnat igenom, aktivt sökande efter synpunkter som stärkte eller vederlade (lika intressant) mina hypoteser. När jag sedan lämnade listan till docent Boalt vid Stockholms högskola och han frågat mig på innehållet i en del av böckerna, kom jag ihåg förvånansvärt mycket. Att läsa aktivt, ställa frågor till texten, är verkligen effektivt. USA var sociologi-landet framför alla andra. Boalt, som imponerades av listan på sociologins toppforskare som knappast nått till Sverige ännu, gav mig högsta betyg direkt, dock efter en uppsats. Jag räknade statistik på Joakim Israels doktorsavhandling i socialpsykologi. Fil. kand.-examen blev klar 1954, kompletterad med betyg i engelska.

Arbetslös och förlovad för första gången

Jag gick bland annat till Planverket och frågade Lennart Holm om de kunde ha nytta av mig, men det hade de inte.

Jag arbetade oavlönat som ungdomsledare för Mellanflickorna vid Mäster Olofsgården i Gamla Stan och ordnade den offentliga kaffeserveringen vid de årliga Stortorgsfesterna. Jag förlovade mig med Storkyrkopojkarnas ordförande Karl-Oskar Melén och bodde ibland i synd med honom på Själagårdsgatan. Det var delvis en protest mot min samhällsklass och en frigörelse från mamma som jag alltid varit mycket nära och som nu gick igenom en klimakteriekras med manisk-depressiv prägel. Karl-Oskars mamma, Klara Melén, var en stilig människa som tog väl hand om sina söner och deras fästmör med kaffe på sängen och goda strömmingsinläggningar i det gammalmodiga köket i Gamla stan, med en vedlår i trappuppgången och vask med kallt vatten i kök och toalett.

Karl-Oskar tyckte att överklassens alla konstiga sätt att umgås på var pest, men uppskattade morfar Sigfrid. Och morfar var mycket vänlig mot oss, men en dag när jag var där ensam sa han med stor innerlighet: ”Birgitta, det är så oerhört viktigt vem man gifter sig med!”

”En läröräk förlovning för Birgitta” sa Karl-Oskar när vi skildes åt som vänner 1955 efter ett år. Jag var deppig även om jag också ville ha ett slut på vårt förhållande. När jag tog avsked av Klara stärkte hon min självkänsla genom att med stor värme och övertygelse säga: ”Du Birgitta kommer alltid att klara dig!”

Ett arbete med ungdomar om än lågavlönat

Nu engagerade Curt Norell mig som assistent på Birkagårdens hemgård, där jag senare arbetade med Riksförbundet Sveriges ungdoms- och fritidsgårdar. Min lön var obetydlig. Kände mig allmänt förvirrad och gick något halvår i psykoanalys, vilket fick mina av morfar ärvda aktier att snabbt smälta ihop.

Psykoanalysen lärde mig att det är nödvändigt för den psykiska hälsan att inte förtränga ilska utan uppleva den. Man bör naturligtvis inte uppträda ilsket eller våldsamt. Behärskning är verkligen mycket lämplig, men inte förnekande inför sig själv. I min aggressionshämning hade jag reagerat bisarrt och närmast tyckt att det var uppfordrande positivt när folk behandlade mig illa. Och så kom ilskan fram på omvägar, som djup nedstämdhet ibland, till synes utan orsak. Jag blev också av med min barndoms astma som plågat mig varje sommar på familjens sommarö Gåsö. Att ha tillgång till sina känslor är livsviktigt.

MRA kom tillbaka till Stockholm med medryckande skådespel och jag greps av rörelsen igen och höll stilla stunder i grupp. Jag var alldeles för förtjust i att bre ut mig om mina fel och brister och den ”ledning” jag fick gällde hur mina syskon borde göra ...

Så började jag gå på Ludvig Jönssons studentgudstjänster och lämnade MRA för gott i utbyte mot hans öppna, varma kristendom.

Olle och Hamregården

Jag läste Axel Hambraeus bok om sonen Olle, ”Per Magnus bygger”, som visade på ett aktivt ungdomsarbete, som borde kunna inspirera Birkagårdens ganska passiva öppna ungdomskafé-verksamhet. Olle Hambraeus inbjöds och jag blev blixt kär. Vi brevväxlade intensivt. Jag hjälpte till på lägren i Hamregårdens Pojkby i Hornberga, Orsa. Gick över ängarna och svindlade vid tanken att detta skulle kunna bli mitt hem. Tyckte att Olle, Hampan, var Hjalmar Gullbergs Förklädd Gud. Hamregården var ett ruckel, inrett av grabbar, men med undersköna omgivning och spännande framtidsplaner.

Det visade sig att han längtade efter en nära kvinna att bilda familj med, men kunde inte tänka sig att en överklassflicka som jag skulle vilja gifta sig med en person som inte brydde sig om pengar eller karriär. Men det ville jag mer än något annat. Vi hade ett stort förtroende för varandra, var helt öppna. Till skillnad från min pappa, som alltid reste sig upp och lämnade rummet om det hettade till, kunde Olle och jag samtala intensivt i timmar när vi hade olika meningar. Jag var trygg med honom, visste att han aldrig sa något han inte menade. Olle hade en stark personlighet och ett självförtroende som hans mamma Berta gett honom genom att ta honom på allvar också när han var en liten grabb. Som präst var han avspänt högtidlig, en ovanligt god pedagog och hans predikningar uppskattades av alla åldrar.

Olle fick ägna sig åt Hamregården med lön från stiftet som pastoratsadjunkt. Biskop John Cullberg kände båda våra föräldrar..

Hamplägren i Hornberga by började 1946 då han var 19 år. 1949 inköptes en stuga som skulle bli början till Hamregårdens pojk- och flickby. Hampan hade en unik förmåga att tro fram storverk av unga personer och för all del av mig också. Det vara bara vi två vuxna och mängder av pojkar och så småningom också flickor, som gradvis förbättrade den gamla halvfärdiga stugan och byggde ett femtontal hus till. Ungdomarnas självkänsla stärks av att de själva får bygga och sköta sin egen by, laga mat, städa, och får uppgifter som de klarar av och massor av beröm. Hamregården blev Olles livsverk och har betytt oerhört mycket för tusentals ungdomar. Det märktes inte minst vid hans begravning i Orsa kyrka, som fylldes av hitresta hamregårdare i alla åldrar. Verksamheten fortsätter i den anda som Hampan skapat.

Förutom Olles memoarer ”Mitt liv med Hamregården”, har gamle lägergrabben Tobias Ligneman skrivit en akademisk uppsats om denna unika och framgångsrika verksamhet, där jag var ungdomsledare och husmor tills jag kom in i riksdagen 1971.

Bröllop, två söner, prästfru och ungdomsledare

1959 gifte vi oss. Ett stort bröllop i Orsa kyrka i samband med högmässan. Spelmännen spelade Maklins gamla brudmarsch. Trehundra Orsa-gäster var inbjudna till kyrkkaffe.

Kärleken till Olle gjorde mig först till en osjälvständig klängranka, som mer än gärna lämnade storstaden och bosatte mig i Hornberga skogsby i Orsa. Vi bodde i den slum som Hamregårdens pojk- och flickby var vid den tiden. Byborna som nästan gett upp om sin lilla bys framtid, hälsade oss med stor värme välkomna, med ”malla” när det lyste för oss i kyrkan. En trädstam med ruska i toppen och våra initialer i ett hjärta.

Hela byn ställde upp och byggde Hornberga kapell, som högtidligen invigdes av biskop Cullberg. Kapellet har en liten fin piporgel, specialbygd av Magnusson i Göteborg och

disponerad av Olle och hans kusin Bengt Hambraeus. Vi är många som fascinerats av Olles förmåga att få fram ljuvliga dalatoner och harmonier. Kapellet är alltid öppet och besökare uppmanas att spela på orgeln.

Olles halvtidstjänst som pastoratsadjunkt gav 500 kronor i månaden att leva på, vilket var värt en del på 60-talet. Men vi hade stora skulder för Hamregårdsbygget. Det hände att mina svärföräldrar prostpåret Axel och Berta Hambraeus betalade en räkning och mina föräldrar ställde också upp. Och jag hade lärt mig på Birkagården att tigga från fonder och stiftelser för barns och ungdomars fostran och vård.

Vi bodde mitt bland lägergrabbar på Hamregården och hade från början bara ett eget rum och inget eget kök. Där tillbringade våra söner, Axel född 1959 och Anders 1961, sina första år. Nu undrar jag hur jag stod ut. Gemenskapen på lägren är emellertid unik och medryckande. Och Axel har som lärare insett verksamhetens värde och efterträtt sin far som ordförande för Stiftelsen Hamregårdens pojk- och flickby.

Jag drog omkring med baby Acke i en risig gammal barnvagn, som mamma gett mig. Nestorn i Hornberga Axel Björk sa: ”Det märks att du är en fin flicka, Birgitta, ingen här skulle våga ha en så dålig barnvagn!”

När båda sönerna gick i skolan, insåg vi att de behövde ett mer normalt hem. 1969 flyttade vi in i vårt egna hem i Hornberga, som Olle ritat, Prästgården kallad. En inte särskilt stor timmerstuga, omålad och nu solbrynt, som smälter väl in i byn.

Min faster Ester Lindblom, handarbetslärarinna med god smak, sa att huset var ”enkelt och flott”, det bästa beröm vi kunde få!

Hela källarvåningen är utnyttjad. Där hade mina grabbar gillestuga och pingisrum och när de växte ur hemmet, har det blivit en hel gästvåning med plats för Axel med fru Lotta och tre barn och Anders med fru Cecilia och son. Där finns toalett, duschkabin i tvättstugan och en källarutgång för säkerhets skull.

Vi byggde huset med direktverkande el. Det ansågs miljövänligt på 60-talet i stället för olja och därtill billigast. Senare installerade vi en pelletkamin som håller huset någorlunda varmt en normalkall vinter. Och dessutom köper vi vår el från Falkenberg Energi som säljer enbart vind- eller vattenkraft..

Jag morskar upp mig

Efter några år av praktiskt arbete och moderskap, då jag faktiskt inte längre kunde förstå mina uppsatser från Vassar när jag försökte läsa dem, ryckte jag upp mig intellektuellt och började följa den första kursen på radiouniversitetet i ämnet statskunskap, 1963. Skaffade en bandspelare och använde småstunder till föreläsningarna. Njöt av att plugga igen. Tog med ungarna i Volvo Duetten, som jag ordnat livsfarligt förstår jag nu, med bord och stolar och madrasser så att mina små killar kunde hålla sig någorlunda lugna under färden. Mamma tog hand om dem under tentamen och jag fick ett akademiskt betyg i statskunskap.

Klängrankan Birgitta började bli självständig. Och Olle klarade av min förändring och stödde mig.

Jag fick ett halvtidsjobb som skolkurator vid Mora gymnasieskola och arbetade därefter som ämneslärare i engelska, psykologi och samhällskunskap vid Orsa dåvarande yrkesskola. Samtidigt var jag fortfarande husmor på Hamregården.

Flera år efteråt träffade jag en elev som glädjestrålade berättade att hon nu var ålderdomshemsföreståndare. Det hade varit lätt att klara psykologiundervisningen för denna examen, ty det hon behövde kunna hade jag lärt henne i Orsa yrkesskola.

Och på tåget träffade jag bankdirektören för Leksands Sparbank som ser till att de pengar som genereras i trakten också lånas ut där. Han var från Furudal och sa att yrkesskolan betytt väldigt mycket för hans självkänsla. Särskilt minns han en engelsklektion jag höll, som levandegjordes med musik. Jag spelade God Save the Queen för klassen ur den oerhört pampiga kröningsmusiken. Självfallet skulle vi resa oss, det gör man när den brittiska nationalsången spelas. Fanfarer, trummor, klassen reser sig, det knackar på dörren och rektorn kommer in, och God Save the Queen spelas med stor kör, Bach-trumpeter och flera orkestrar. Sånt glömmar man inte!

Politiskt uppvaknande

Syndikalisterna i Orsa, Frihetliga Kommunalfolket, ville att jag skulle ställa upp för dem till kommunfullmäktige. Jag kände mig hedrad över att dessa respektingivande skogsarbetare hade förtroende för mig, men var inte hemma där. Den ledande representanten i Orsa var litet udda och närmast kommunist.

Olle och jag engagerade oss i KDS, Kristen demokratisk samling. Inte minst kampen för att försvara kristendomsundervisningen i skolan var avgörande för oss. Vi delade ut valsedlar vid valet till riksdagen 1964. När jag efter valet gick på ett möte i en frikyrka i Mora, var jag ensam kvinna bland allvarliga mörklädda män. Glad och ung sträckte jag fram handen för att hälsa på en av dem. Frid, sa han. Hambraeus sa jag. Men han hade inte tänkt det som en presentation utan som en kristen fridshälsning, som inte brukas i Svenska kyrkan. Vid sammanträdet då man delade upp uppgifter sinsemellan, var jag helt osynliggjord. Jag gav upp direkt. En orsak var också att jag hade läst Rachel Carsons "Tyst vår" och Martin Bubers "Jag och Du" och ville göra en politisk insats, inte bygga ett nytt parti.

"Tyst vår" var en skrämmande och uppfordrande läsning. Hur kunde vi strö GIFT över våra åkrar! Kampen för ekologisk odling var grundläggande i mitt politiska arbete. Miljöfrågan kändes så viktig att man inte bara kunde sitta och beskärma sig, jag ville försöka göra något.

Den judiske teologen och sociologen Martin Buber fick mig att se hur man kunde omfatta de diffusa idéer jag länge haft, i tillfredsställande begrepp. Aha-upplevelse. Det personligas betydelse. Samhället går under när det personliga mötet, "jag och du" förträngs och "jag och det" blir allena rådande. Livet inskränks av det allomfattande förtingligandet i vår kultur av människan, naturen och Gud. Vårt samhälle var tydligen på fel väg.

Jag hade länge protesterat mot att landsbygden tömdes på folk som flyttade till trängseln i storstäderna. Framsidan på Tidningen Land visade en Sverigekarta av den geniale tecknaren EWK, där man ser en ensam sturig gubbe sitta uppe i norr medan folk rutschat ned i en hög i söder. Aftonbladet talade om "den glädjande folkvandringen". Storleksrationalisering var på modet. Små gårdar fick inga lån medan stora gårdar uppmanades att låna miljoner och fick svårt att få det att gå runt. Ensamhet och tråkighet på landsbygden.

Centerpartiet stod för en nyttig reaktion och hade tidigt börjat uppmärksamma miljöfrågan, även om jag upptäckte så småningom att LRF var helt för industrijordbruket med gifthanvändning..

Några av våra vänner, ledande centerpartister i Orsa, Verna och Gunnar Smids tillsammans med Dalacenterns ombudsman Folke Jackson, besökte Olle och mig på Hamregården och fick oss att gå med i Centerpartiet. Olle hade tipsat Gunnar om att jag var kunnig och lämplig att förtroendeväljas. Som resultat blev Olle ordförande för Barnavårdsnämnden. Jag kastade mig förtjust in i avdelningsmötenas diskussioner, mest med envisa och ofta arga dalkarlar. 1966 blev jag vald till Orsa kommunfullmäktige och stannade där till 1988. Jag utsågs till ledamot i Byggnadsnämnden och Samarbetskommittén med Ore kommun. Under en period var jag med i Kommunstyrelsen och tog initiativet till Orsa för framtid, som ledde till att Orsa blev en av

landets ekokommuner. Politiken blev allt viktigare för mig och jag började fara på regionala centerträffar. Olle undrade över detta och frågade om jag ville komma in i riksdagen.

Tanken var väckt!

Det fanns väldigt få kvinnliga centerpartister i riksdagen, trots alla kunniga bondhustrur. Till valen på 60-talet och 1970 gjordes en medveten drive för fler kvinnor i politiken.

5 RIKSDAGSMAN BIRGITTA

Varför -man?

Varför kallar vi kvinnor i riksdagen oss för riksdagsman ?

Det genusneutrala riksdagsledamot är långt och dessutom säger männen alltid riksdagsman. På valsedeln skulle det se konstigt ut om männen var presenterade som riksdagsman och kvinnorna som riksdagsledamot. "Man" är ju lika med människa på engelska. Och så säger man Fru Talman och det finns kvinnliga ombudsmän etc.

Riksdagskvinna lät inte seriöst på 1970-talet. Nu är det annorlunda.

Vem bestämmer vem som blir riksdagsman?

I slutet av 1960-talet fick Hamregården besök av en grupp centerpartiledamöter i Landstinget i Kopparbergs län, som nu heter Dalarna.

Som vi städade! Full panik!

Man hade en väldig respekt för förtroendevalda på den tiden. För att inte tala om när en riksdagsman gästade oss. Vi var mycket nervösa. Här kommer folk med makt att kanske stoppa Hamregården, där hygien inte var vår starka sida på den tiden!

Landstingsgruppen hade ett annat ärende. De skulle utse en riksdagsman i Första kammaren. Kanske Birgitta Hambraeus vore lämplig? På den tiden var det några få personer som bestämde vilka som skulle sitta i Första kammaren, medan ledamöterna i Andra kammaren utsågs i allmänna val. Det var ett centermandat i Första kammaren som skulle besättas och Centerpartiets landstingsgrupp bestämde helt själva vem som skulle få det. Med i gruppen som for till Hamregården var Elsa Haglöf, ordförande för Dalarnas centerkvinnor. Gruppen valde Nils Nilsson i Mora och jag blev hans suppleant.

Första kammaren avskaffades och Sverige fick enkammarriksdag i och med valet 1970.

I varje valkrets, oftast ett län, beslutar de olika partierna om vilka valsedlar de röstande har att välja mellan.

Alla medlemmar i Centerpartiet har rätt att lämna förslag till partiets riksdagskandidater. Sedan sänds en lista med alla personer som godkänt att de nominerats i bokstavsordning ut till alla medlemmar, som får sätta poäng. En valkommitté lämnar förslag till en eller flera riksdagslistor, som fastställs vid en nomineringsstämma med representanter från alla kommuners centerorganisationer.

När Dalacentern samlades till nomineringsstämma i Ludvika på min fyrtioårsdag den 11 april 1970 blev det votering. Nils Nilsson hade inte fyllt i blanketten att han ställde upp som kandidat och kom därför inte med i medlemsomröstningen. Valberedningen hade föreslagit mig som fjärde namn efter de tre sittande, Lars Eliasson, Karl Boo och Erik Karlsson.

Elsa Haglöf talade varmt för kommunkamraten i Mora, Nils Nilsson. Birgitta är inte alls känd, hävdade hon. Men jag vann voteringen och gratulerades till födelsedag och nominering med en stor bukett blommor.

Vald!

Valnatten var spännande. Dalacentern hade tre säkra platser och höll på att få ett tilläggsmandat. Men bussige Lars Eliasson ringde på natten och sa att jag inte skulle ta ut glädje i förskott. Han trodde inte på tilläggsmandatet och fick rätt. Någon månad senare ringde han igen och berättade att han från våren 1971 var utsedd till landshövding.

Han tänkte sluta till nyåret för att ge mig chansen att komma med från början av mandatperioden.

Vi blev en mycket stor centergrupp i riksdagen, en fjärdedel av antalet ledamöter nästan! Och många av oss var kvinnor.

Centern hade tre mandat från Dalarna. Jag hamnade som suppleant i det eftertraktade Näringsutskottet eftersom det var det Lars skulle suttit i. Tillfälligheten gjorde alltså att jag kom i det utskott som förberedde energifrågan.

Olle: "Det här ska vi klara, grabbar!"

Min familj ställde upp. Olle tog över det närmaste ansvaret för våra söner, Axel 11 år och Anders 9. Han har alltid stöttat mig med stor värme, försvarat mig också mot mig själv när jag tycker jag gjort bort mig. Han sa ofta att han hade djup respekt för mitt riksdagsarbete, för att jag var rättrådig och ägnade mig åt viktiga frågor utifrån en egen övertygelse. Det har säkert bidragit till att våra söner såg positivt på sin situation. Jag var hemma de flesta lördagar och söndagar till att börja med. Och det är en stor fördel för grabbar i den åldern att ha sin pappa som närmaste förälder. Olle kunde också kombinera föräldraskapet med sitt arbete på Hamregården.

Sovrum på kontoret

Eftersom riksdagshuset vid Helgeandsholmen skulle byggas om för enkammarriksdagen samlades den nyvalda riksdagen vid Sergels torg, nuvarande Stockholms stadsteater. I det som nu är hotell bakom Stadsteatern hade varje riksdagsman ett eget kombinerat sov- och arbetsrum. Det var stor förbättring mot förr, då ledamöterna hyrde inackorderingsrum på stan och var hänvisade till sin bänk i kamrarna och inte ens hade eget skrivbord eller skrivmaskin. Inte underligt att många ledamöter var närvarande då under debatterna, men säkert lyssnade de knappt till de redan beslutade frågorna från talarstolen utan arbetade med sina egna frågor från sin bänk.

Nu kunde vi övernatta i en skön säng i det rejält tilltagna arbetsrummet, som blev ett mellanting mellan kontor och hem, något som var viktigt vid alla mina mer eller mindre konspiratoriska träffar med utomstående. Mer om det nedan!

Betrodd eller ej?

Inför varje valrörelse hade jag fjärilar i magen och funderade på att vara något mindre djärv och låta bli att reta folk med mina övertygelser. Men så skärpte jag mig och kände lugnet sprida sig när jag tänkte att jag ingenting hade i riksdagen att göra om inte folk valde mig med kunskap om vad jag stod för. Och gång på gång valdes jag om av Dalarnas folk, och var riksdagsman i tjugoåttå år.

Jag fick aldrig en tongivande position, varken i partiet eller i riksdagsorganisationen. Kollegorna var bussiga och sa: "Gå du före Birgitta, vi brukar komma efter!" Men jag gjorde ingen politisk karriär. Jag tillhörde inte gänget gamla ungdomsförbundare och förde inte fram frågor tillsammans med andra. Litet av ensam varg i riksdagen, men med ett rikt kontaktnät utanför.

En kollega imponerades av att jag kände Wallenberggruppens starke man Markus (Dodde) Wallenberg personligen. Jag frågade om han ville att jag skulle ordna ett möte och fick ett entusiastiskt ja. Dodde var förkyld minns jag, med dropp från röd näsa, när han vänligt tog emot oss i Enskilda bankens huvudkontor i Kungsträdgården. Han undrade nog litet vad vi ville och det gjorde jag med.

Jag blev riksdagsrevisor, ett hedersuppdrag utan politisk betydelse och ledamot i Konstitutionsutskottet, som fick ökad betydelse efter inträdet i EU, då grundlagen måste ändras gång på gång efter EU-direktiv och förordningar. I likhet med de flesta riksdagsmän var jag i två omgångar FN-delegat i New York. Jag var ledamot i Sveriges nedrustningsdelegation, Riksbankens Jubileumsfond och Statens strålskyddsinstitut.

För att göra karriär i riksdagen är det viktigt att vara utskottsordförande. Då är man sitt partis talesman inom utskottets område, sitter med i Talmanskonferensen som bestämmer över riksdagens arbetsformer och ens ord väger tungt, inte minst hos massmedia.

Jag var ledamot av Bostadsutskottet, BoU, där Centern hade ordförandeposten. När Kjell A Mattsson blev landshövding skulle partiet hastigt tillsätta en annan centerpartist som ordförande. Riksdagen har en rätt automatisk tågorordning i sådana fall enligt anciennitetsprincipen. Det enda naturliga hade varit att jag blev utskottets ordförande. Men ordföranden för Centerns valberedning kom till mig och berättade att de inte tyckte det var rätt att jag ”som hade så många viktiga saker för mig”, skulle helt koncentrera mig på bostadsfrågor, som jag kanske fått göra som ordförande. Det här måste jag få tänka på ett tag, sa jag.

Nej, man hade redan talat med Agne Hansson om posten. Han var inte ens ledamot av utskottet, hade haft en suppleantplats tidigare, vill jag minnas. Agne sökte upp mig kamratligt och sa att han absolut inte ville bli ordförande om jag ville bli det. Hade jag stått på mig hade jag förmodligen fått uppdraget. Men det gjorde jag inte: ”Nej Agne, partiet vill ha dig och det är klart att du ska bli ordförande.”

Typiskt en kvinna?

Jag sa till första suppleanten i BoU att hon skulle anse sig som ordinarie och jag satte aldrig mer min fot där. I stället började jag följa Utrikesutskottet som suppleant, det var just när EU-anslutningen började komma på tal.

Jag brukar gilla läget och hade det nog intressantare i mitt fortsatta egeninitierade arbete som riksdagsman än som utskottsordförande. Och Dalarnas folk valde om mig gång på gång, trots att jag klart deklarerade vad jag stod för antingen det var centerpolitik eller ej och att jag tänkte kämpa för det.

Vid mitt sista val 1994 fanns en grupp som ville få in Göran Engström i stället för mig i riksdagen. Två listor fastställdes med Göran på den ena tillsammans med flera namnkunniga kommunalråd och mig på den andra tillsammans med i stort sett endast Falubor. Jag minns att den hederlige centerriksdagsmannen Kalle Boo var rasande och tyckte det var oförskämt mot mig, med så ojämna listor. Men min lista fick nästan två tredjedelar av centerrösterna i Dalarna. Det var en stor uppmuntran. Jag kände att jag den sista perioden i riksdagen hade ett tydligt bevis för mina väljares förtroende att driva de frågor jag alltid kämpat för och redovisat för väljarna.

Jag skapade mitt eget arbete, tog mängder av initiativ och ordnade sammanträffanden i Riksdagshuset. Från och med 1980-talet bytte jag inriktningen, från fokus på det jag ville bekämpa till att uppmuntra folk som gjorde vettiga saker. Jag ville ge dem möjlighet att få det stöd som uppmärksamhet i riksdagen kan ge.

Jag ordnade konferenser på egen hand och hade hjälp av min sekreterare Ulla Kjell, som jag delade med fler ledamöter. Riksdagens Utredningstjänst, RUT, är en väldigt nyttig institution med kunniga akademiker som gjorde små utredningar till ledamöterna.

Jag tycker om Göran Persson

Mitt minne av Göran Persson är att han är en juste person, med en trivsamt, lätt raljerande och humoristisk stil. De som tycker han är bufflig kanske inte har humor? Men jag har ju aldrig varit under hans domvärjo förstås.

Inför slutet av min långa riksdagsperiod intervjuades jag i Svenska Dagbladet. Jag berättade att min son Anders i 11-årsåldern tröstade mig en gång, när jag var ledsen för något politiskt, med följande ord: "Var inte ledsen, Mamma! Du är inte särskilt klyftig. Men du håller på folket och du är god!"

Jag mötte Göran Persson på Drottninggatan, raskt promenerande mot riksdagshuset som så många ministrar omgiven av sin stab. Han hejade på mig och sa: "Trevlig artikel! Särskilt det där som din son sa!"

Mitt anförande i en interpellationsdebatt med dåvarande finansminister Göran Persson avslutade jag med en travestering av den gamle romerske kollegan Catos hemska uttalande om Kartago, först på latin "Ceterum censeo Maastrichtinam (Charthaginam) esse delendam" och därefter översatt till svenska, som allt som sägs i Sveriges riksdag ska vara: För övrigt anser jag att Maastrichtfördraget bör förstöras.

Jag borde ha avslutat alla tal, oberoende av innehåll, på detta sätt, som Cato gjorde - och Kartago föll. Men det orkade jag inte. Tillräckligt många gånger emellertid för att Göran Persson skulle skratta hela vägen till talarstolen och knappast kunna replikera.

I interpellationsdebatten var vi överens om att en ny ekonomisk och ekologisk världsordning var av nöden.

Jag tror faktiskt att han försökte som statsminister att förvandla Sverige i ekologisk riktning. Han knöt utmärkta personer till Statsrådsberedningen, men de kom bort på något sätt. Han borde lämnat konkreta förslag i riksdagen.

När Vattenfall fick i uppgift att bygga ut de norrländska älvarna i början av 1900-talet var regeringen mycket aktiv och tog initiativ till bland annat Koncessionsnämnden och Vattenlagen som gjorde det lätt att komma igång med denna nya energikälla. När nu vindkraften byggs ut får intressenterna stängas i årtal mot knöliga bestämmelser. När vattenkraften och kärnkraften byggdes ut huvudsakligen i statlig regi, bekostades den direkt över statskassan. Vattenfall äskade miljarder och riksdagen beviljade anslagen. Nu sägs det att vindkraften är subventionerad, men sannerligen inte med hundra procent som Vattenfalls vatten- och kärnkraft!

Under Göran Perssons regeringstid hände inte mycket för att bygga det ekologiskt ansvariga samhället. Kanske är det begripligt. Det är oerhört svårt att ändra etablerade strukturer. Särskilt när LO delar Arbetsgivarnas uppfattning om vad som behövs för näringslivets framgång. Där ser man en mindre lyckad effekt av den saltjödadsanda som jag tycker om och där morfar var en av upphovsmännen.

Men så kommer Erik Fichtelius förfärliga dagbok på TV om Ordförande Persson! Är detta den sanna bilden, en person som småaktigt klagar på sina ministrar, som han själv utsett och som tycker om att frotera sig med världens stora? Oj, vilken besvikelse!

Det är väl troligt att Erik Fichtelius vinklat sitt urval för ytlig sensation. Men är det hela sanningen?

Jag saknar uppriktiga beskrivningar av varför han inte lyckades införa kretsloppssamhället, trots att han verkar tro på det. Var fanns motståndet? Hade han inte tillräckligt operationella medarbetare som kunde förverkliga visionerna? Han kunde grälat på och namngett de personer som hindrade honom, likaväl som han talade illa om sina ministrar.

Och varför i hela världen styr inte regeringen sitt helstatliga bolag Vattenfall? Riksdagen beslöt att Vattenfall AB skulle vara ett instrument för kretsloppssamhället. Men de satsar mest på kärnkraft i Sverige och Tyskland och driver till och med brunkolsgruvor i Tyskland. Ett aktiebolag ska endast tänka på vinsten, om det inte har andra instruktioner från ägarna. Varför fick de inte tydliga ägardirektiv och varför såg inte regeringen till att styrelsen brann för kretsloppssamhället och tillsatte direktör därefter? Var det LO som hindrade?

Det hade verkligen varit intressant med rejäla avslöjanden om vad som ligger bakom trögheterna. Nu misstänker man att viljan egentligen saknades och jag blir besviken.

Lycklig

Under hela min nära tjugoåttåriga riksdagstid var jag oerhört lycklig med mitt arbete. Det var lätt att känna sig hemma. Bidragande till den goda stämningen i Riksdagshuset var kanske också att vi inte hade makt över varandra. Våra ”arbetsgivare” var de som valt oss.

Jag skrev artiklar, anföranden, frågor till ministrar, motioner både med synpunkter på regeringens propositioner och egna idéer.

Varje arbetsdag började med att jag hämtade posten ur mitt fack i riksdagskällaren. En försvarlig bunt brev och tidningar. Känsla av förväntan och glädje pirrade i magen! Vid mitt skrivbord sorterade jag upp det hela. Jag hade hyllor i närheten, där jag la en hög som skulle läsas på tåg, en hög som skulle tas itu med genast, en som krävde utredning och en hög som jag inte visste vad jag skulle göra med och efter ett tag gick jag igenom den och slängde det mesta. Mitt skrivbord var alltid rent och framme låg bara det jag jobbade med för tillfället. Kollegorna beundrade min ordning, men jag pekade på de överfulla hyllorna intill. De flesta brev besvarades för det mesta direkt, väldigt tidsbesparande, medan man hade innehållet aktuellt. Särskilt brev från Dalarnas folk, mina arbetsgivare, la jag ned omsorg på. Och jag vet att många uppskattade att få ett brev i riksdagskuvert.

Samtidigt som jag arbetade vid skrivbordet med utsikt över träden och Strömmen, hade jag intern-TV:n på när det var kammardebatt för att kolla med ett öga om det hände något. När ett ärende kommit för beslut i Kammaren, är positionerna för det allra mesta låsta och debatten är närmast en redovisning av de olika partiernas ståndpunkter, som de kommit fram till efter ofta långvariga diskussioner. Ska man påverka något måste det ske tidigare, så det finns ingen mening med att slösa tid och sitta och lyssna i Kammaren. Frågan kan också tas upp igen. Så ringer telefonen och nya idéer väcks, ibland vänners tröst och råd.

Den intensiva gemenskapen kring de stora frågorna ledde till närhet och vänskap för livet. Många vänner kom utanför de partipolitiska kretsarna.

Jag var hemma i Orsa mer än folk visste, men då var jag i Hornberga hos familjen. Annars hade Olle och jag telefonkontakt varje morgon och vårt stora förtroende för varandra bestod. Mina grabbar tyckte att de till och med träffade mig mer sedan jag kom in i riksdagen än förut, när jag varit borta på politiska sammanträden för det mesta. Men det är svårt också att inte dela vardagen med sina närmaste.

Att ha med saken att göra

Ända sedan mina år vid Vassar College i USA på 50-talet hade jag brunnit för samhällsfrågor.

Jag har alltid hållit på med problemformuleringar och haft min största glädje i att söka vägar att lösa problemen.

På 1960-talet hade jag som lärare i samhällskunskap engagerat mina elever vid Orsa yrkesskola i utställningen ”Än sen då!”, en svidande vidräkning med de hot mänskligheten står inför: miljöförstöringen, krig, överbefolkning. Sverige kämpade i FN för en ny rättvis ekonomisk världsordning. Där ville jag vara med!

Ekologisk odling måste självfallet vara bättre än den kemikalietunga, det hade Rachel Carsons ”Tyst vår” lärt mig. Miljöfrågorna började bli politiskt viktiga. Hans Palmstiernas varningar var också helt centrala för mitt politiska engagemang exempelvis i boken ”Plundring, svält, förgiftning”.

Som kommunfullmäktig är man bunden av lagarna och kan inte göra mycket åt de stora problemen.

Nu när jag var i riksdagen fann jag möjligheter.

Ingen tycker det är konstigt eller fel om en riksdagsledamot ringer en universitetsprofessor eller en av näringslivets toppar och berättar att hon ville informera sig i en fråga. Jag hade som riksdagsman med saken att göra.

Före inträdet i EU låg normgivningsmakten, lagstiftandet, hos riksdagen ensam. De ramar som skulle gälla för all aktivitet i landet, lagarna, var mitt arbetsområde och påverkade alla, också Sveriges företag och samhällets organisationer. Riksdagsmännen hade ett stort ansvar och mycket makt, så länge folket valde dem.

Ser riksdagsmännen så på sin uppgift nu?

6 KÄRNKRAFT

Sammanfattning

I början av 1970-talet fanns det ingen hörbar kärnkraftdebatt i Sverige. Thorbjörn Fälldin hade inte tagit ställning ännu. Min riksdagsmotion 1973 fick riksdagen att besluta ompröva kärnkraften och 24-reaktorsprogrammet stoppades.

Det gick inte automatiskt. Jag höll helt och hållet själv i arbetet. Min metod var omfattande kontakter med experter med olika inställning. Jag såg på egen hand till att flera kritiska experter frågades ut av Näringsutskottet, inte bara som man brukade det kärnkraftivrande Vattenfall.

Kärnkraften blev en avgörande politisk fråga, som åstadkom att socialdemokraterna förlorade makten efter mer än 40 år.

Så fort frågan blev politiskt het togs den över av män.

Med klimatproblemen som nu fått allmän uppmärksamhet har en ny utbyggnad av kärnkraften åter blivit aktuell. Men det förnybara energisystemet vinner mark.

Centern, ett miljöparti

Centern började redan på 60-talet ta upp miljöfrågor. Det var Lennart Levi som väckte partiets intresse för arbetsmiljön och hur stressen påverkar oss.

En arbetsgrupp tillsattes med Stockholms landstingspolitiker Knut Nilsson som ordförande och som sekreterare den unge Pär Granstedt, som senare blev riksdagsman och nu generalsekreterare för AWEPA, en organisation för Södra Afrika. Pär's protokoll över våra diskussioner i miljögruppen fick mig att utbrista att jag inte visste att jag hade så klara och vettiga tankar.

Genom detta programarbete var Centern väl förberedd för striden om kärnkraften.

Jag tycker det är viktigt att påminna om att vårt motstånd inte var en tillfällighet. Samtidigt som centerstämman i Luleå 1973 tog ställning mot kärnkraften, låg det första betänkandet från partiets miljöarbetsgrupp på bordet. Gruppen hade diskuterat kärnkraften ur miljösynpunkt och gradvis blivit allt mer negativ.

Partiet ger mig uppdrag att undersöka kärnkraften

Som ny riksdagsledamot hösten 1971 kallades jag upp till chefen för Centerns riksdagskansli, Gösta Gunnarsson.

När partiet antog sitt program våren 1971 hade Gunilla André sent en kväll fått Centerstämman med på en bisats som borde undersökas närmare. Partiet slog fast att man var emot kärnvapen och skrev "Kärnkraften får endast användas för fredliga ändamål." Gunilla fick igenom tillägget "om det kan ske utan fara för människor och miljö".

Gunilla var engagerad i motståndet mot en uppbyggnadsanläggning i Sannäs, ett led i atomvapenprogrammet och med egna miljörisiker.

Nu ville kanslichefen att jag skulle undersöka om det fanns några faror med kärnkraft.

I USA hade Union of Concerned Scientists börjat kämpa mot kärnkraft därför att sambandet med vapen var så uppenbart men också därför att kärnkraften i sig var farlig och avfallsproblemet olöst. I Sverige hade Björn Gillberg kontakt med Dean Abrahamson, senare under Fälldin-regeringen rådgivare till energiminister Olle Johansson. Dean är en "engagerad vetenskapsman" i USA som börjat som kärnfysiker, men upptäckt nackdelarna och utbildat

sig till biolog och läkare. Han kommer regelbundet till Sverige och föreläser vid Chalmers i Göteborg.

Men i början av 70-talet var det fortfarande mycket tyst om kärnkraftens risker i Sverige.

Först tyckte jag att kärnkraften verkade vara OK till skillnad från mycket annat miljöelände. Jag for till Studsviks utbildningsdag hösten 1971 där kärnsäkerheten skulle demonstreras.

Oöverskådliga vetenskapliga tabeller och diagram skulle visa att kärnkraften var oerhört avancerad och invecklad, verkligen något enbart för experter. De föredragande gjorde intryck av att vara mycket trovärdiga och noggranna. Ingen radioaktivitet, som var den oundvikliga följden av atomklyvningen, fick läcka ut i omgivningen. Jag tänkte att om vi hade lika god koll på alla farliga kemikalier som vi strör omkring oss i industrin, jordbruket och trafiken till exempel, så skulle världen vara en betydligt säkrare och renare plats.

Med på seminariet i Studsvik var en grupp vindkraftsentusiaster, Ingenjör Jönsson och några kvinnor. Deras inlägg passade inte in i den svala vetenskapliga stämningen och det sociala trycket mot dem var enormt. Det var närmast pinsamt, tyckte också jag, när de sa saker som att atomklyvningen plågade materien.

Ingenjör Jönsson och jag fick skjuts till Stockholm med en av Vattenfalls höjdare, som hånfullt skrattade åt vindkraft och vägrade svara på frågan hur många kraftledningsstolpar det finns i landet och vad de kostade. Man kunde kanske kombinera dem med vindkraft, framhöll ing. Jönsson. Senare upptäckte jag att ett vindkraftsprogram tagits fram av Styrelsen för Teknisk Utveckling, det statliga organet STU. Där menade man att vindkraften var en potential för Sverige.

Men Sverige hade gått in för kärnkraft.

Hannes Alfvén berättar kärnkraftens historia

När Andra världskriget slutade med atombomberna över Japan var atomenergi högsta mode. Bikini-baddräkten efter platsen för den första vätebombsexplosionen, visar hur man såg på bomberna. Spännande men inte negativt. Riktigt begåvade pojkar skulle bli atomfysiker. De väckte beundran.

Sverige ville skaffa sig en atombomb. Tekniken hade utvecklats så långt att man projekterade Marvikens atomkraftverk utanför Norrköping. Det skulle fungera med inhemskt, lågradigt uran från Billingen och tungt vatten. Därigenom var det möjligt för Sverige att få fram inte bara energi utan också eget atombombsbränsle.

Atombombsfäderna i USA plågades av att ha åstadkommit ett så fruktansvärt vapen som kunde hota hela jorden. Nobelpristagaren Hannes Alfvén som kände många av dem, berättade att de sökte döva sina samveten genom att peka på den enorma nytta för energiförsörjningen som kärnkraften skulle medföra. Energin skulle bli så billig att man inte ens behövde skicka räkningar. Kärnkraften har alltid omgetts med orealistiska drömmar. Så i mitten av 1950-talet hölls en internationell konferens i Schweiz där man propagerade för "Atoms For Peace". Det internationella atomenergiorganet IAEA i Wien skulle dels se till att tekniken spreds till så många länder som möjligt och samtidigt i görligaste mån söka förmå länder att inte utveckla atombomber och att underteckna ett Ickespridningsavtal, NPT. I utbyte mot hjälp för ett kärnkraftsprogram skulle de lova att inte skaffa atombomber och tillåta IAEA:s experter att inspektera sina anläggningar. NPT innebar även att de länder som redan hade atombomber skulle successivt avveckla sina, vilket de inte gör. NPT har inte lyckats minska atombombsrisken, utan effektivt spritt den till flera länder. Kan man tekniken och har man ekonomisk och teknisk hjälp att bygga kärnkraftverk, är det lätt att också göra bomber.

Kvinnorna i Sverige hade börjat protestera. Särskilt Inga Thorsson agerade framgångsrik mot atombomben. Och 1971 var Centerpartiet villigt att säga nej till bomben.

Sverige var ivrigt engagerad i Atoms for Peace och de första cheferna för IAEA var svenskar. Den socialdemokratiska regeringen utvecklade ett stort kärnkraftsprogram tillsammans med industrin i gammal svensk tradition. Staten bekostade forskning och ASEA-Atom byggde kärnkraftverk och atombränsle. Tjugofyra reaktorer planerades. Men man släppte tanken på tungvattenreaktorer. Marviken hade Hannes Alfvén stoppat av säkerhetsskäl. I stället utvecklade man lättvattenreaktorer.

Jag studerar kärnkraften noggrannare och gör upptäckter.

Jag kände mig alltså lugnad efter mötet i Studsvik men fortsatte, energisk och plikttrogen som jag var, att läsa allt jag kunde komma över om kärnkraft. Så en dag lånade jag en OECD-rapport på Riksdagsbiblioteket om kärnkraftens oundvikliga högaktiva avfall. I processen bildades bl.a. plutonium som inte finns naturligt på jorden. Detta måste hållas isolerat från allt liv "in perpetuity". Jag fick slå upp ordet och finner att vi skulle skapa ett ämne som var livsfarligt för all framtid. Men ingen mänsklig anordning för att isolera ett ämne håller för alltid.

Vad var det vi höll på med?

Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor

När Olof Lagercrantz bjöd forskare vid Göteborgs universitet på en helsida i DN 1972 med rubriken "Vädjan om samarbete för överlevnad", blev jag överlycklig! Här fanns plötsligt mängder av forskare, som jag kunde kontakta. De hade undertecknat artikeln i bokstavsordning på sant 68-manér, ingen skulle sättas före någon annan. Detta var början till Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor vid Chalmers och Göteborgs universitet.

Vårt samarbete blev viktigt. Det var ömsesidigt, ty Centrum fick genom mig en ingång i riksdagsarbetet. De ordnade en konferens "Energi - inte bara fråga om teknik" tillsammans med Riksdagssällskapet riksdagsmän och forskare, Rifo, där civilingenjör Björn Eriksson, anställd vid det kärnkraftvänliga IVA, Ingenjörsvetenskapsakademien, var en mycket röd och entusiasmerande sekreterare.

Jag kom särskilt att lära känna Centrums ledartrojka. Där var professorn i teoretisk fysik Karl-Erik Eriksson, med sin stora ansvarskänsla. Han sa: "Jag älskar mitt ämne! Det är så vackert!. Men vi hinner inte med det nu. Våra kompisar på jorden lider ju!" Karl-Eriks professur inriktades på "Fysisk resurslära" och har blivit allt viktigare för att förstå energiproblem. I dagarna har en av hans doktorer, Tomas Kåberger utsetts till generaldirektör för Energimyndigheten. Vidare kemisten Kåre Olsson, som nu bor i Skattungbyn, Orsa och tillsammans med sin hustru kemisten Britt-Marie Lundén, grundade folkhögskolekursen Naturresursbevarande försörjning. De ville inte bara ägna sig åt teorier. Genom att bygga på bybornas erfarenheter och kunskaper och kombinera det med omvärldsanalys och god modern teknik, har Skattungbyn utvecklats från en döende till en blomstrande bygd. Och så Latindocenten Emin Tengström, som blev den förste professorn i det nya ämnet humanekologi. Boken "Vad kan du och jag göra åt framtiden" skrev han och jag tillsammans. Kontakten med dessa och andra forskare gav mig kunskap och självförtroende att tampas med kärnkraftens tvärsäkra förespråkare.

Hannes Alfvén stoppas vid FN:s miljökonferens

På initiativ av ambassadör Inga Thorsson hölls FN:s första miljökonferens 1972 i Stockholm, i Gamla riksdagshuset. Riksdagen huserade tillfälligt vid Sergels torg.

Lennart Daléus, då partipolitiskt oberoende, var informationssekreterare för Kungliga vetenskapsakademien. Han organiserade den första parallellkonferensen av frivilligorganisationer, som nu är regel vid alla större internationella möten. Lennart bildade Jordens vänner i Sverige, en avdelning av Friends of the Earth.

Tidningarna var fulla med information om denna stora konferens.

I Aftonbladet fick jag syn på en artikel om att statsminister Olof Palme hade nekat nobelpristagaren Hannes Alfvén att hålla ett anförande vid konferensen om kärnkraft.

Varför då?

Jag skrev ett brev till Hannes där jag berättade att jag fått Centerpartiets uppdrag att undersöka kärnkraftens eventuella risker och bad om ett sammanträffande. Halva året var Alfvéns i USA, men till våren kom de till Sverige och KTH. Det visade sig att han bodde med sin fru Kerstin bara ett stenkast från mina föräldrars villa i Djursholm. Vi kom överens om att äta frukost tillsammans hos Alfvéns, i amerikansk stil.

Hannes var en karismatisk och mycket skicklig pedagog. Visserligen var atomklyvning inte hans specialitet men han kunde övernog för att förklara det jag behövde veta för att inse att det fanns oerhörda risker med kärnkraften. Tecknet på kunnighet är koncentration på det väsentliga, som kläs i begripliga ord för den inte invigda.

Hannes verkade i Pugwashrörelsen tillsammans med forskare från både öst och väst, som kämpade mot atombomberna och var ivrigt engagerade för att klargöra det oundvikliga sambandet mellan den s.k. fredliga atomkraften och bomberna. Kan man tekniken gå det lika bra att använda den för krigiska som för fredliga ändamål. Debacklet nu om Irans kärnkraft visar hur rätt de hade! Hannes främsta motiv för att motarbeta kärnkraft var alltså kopplingen, ”De siamesiska tvillingarna” kärnkraft och kärnvapen. Jag trodde inte att det skulle gå att engagera det svenska folket mot kärnkraft av den anledningen. Vi hade ju avstått från bomben.

Men jag blev mer och mer övertygad om att kärnkraften var en återvändsgränd.

Att vara vederhäftig

Eftersom jag inte har någon naturvetenskap att tala om i min utbildning gick jag in för följande metod för att förvissa mig om att vara saklig när jag yttrade mig om kärnkraften. Jag fick idéerna om problem från kärnkraftsmotståndare. Därefter testade jag deras utsagor hos sakkunniga, oftast vid universiteten, som jag visste förespråkade kärnkraften. Det faktum att jag var riksdagsman gav mig en plattform. Professorerna ställde upp och undervisade mig; jag hade ju med saken att göra. En professor Rydberg tog senare initiativet till FILTRA-tornen, en hög med inneslutna stenar, som skulle samla upp radioaktivt stoff vid härdsmälta och stora utsläpp. Honom frågade jag hur man tänkt ta hand om avfallet.

- Man får ta hand om det i en fabrik och vaka över det, menade han.

- Hur länge då frågade jag, som läst OECD-rapporten att det högaktiva avtalet måste hållas avskilt från biologiskt liv ”in perpetuity”, för all framtid.

- Det har jag inte tänkt på - - -

Jag fick eller efterfrågade aldrig texter från någon när det gällde interpellationer och motioner i energifrågan, utan höll helt och hållet i skrivningen själv efter samråd med mina vänner ”på barrikaderna”, frågor till sakkunniga, till Riksdagens utredningstjänst, Riksdagsbiblioteket och bok- och tidskriftläsning.

Jag hade bara ett enda personligt möte med Thorbjörn Fälldin, vad jag kan minnas, då jag redogjorde för det uppdrag jag fått av kanslichefen Gösta Gunnarsson och berättade om hur jag kommit att anse att kärnkraften var livsfarlig.

Konspirationen

En viktig mötesplats blev mitt arbets- och sovrum i riksdagens dåvarande ledamotshus, som nu är hotell vid Brunkebergstorg. Kombinationen av kontor och hem visade sig väldigt användbar. Jag kunde be vem som helst om ett möte på mitt arbetsrum i Riksdagshuset. Det hade varit svårare i en privatvåning. Och hemkänslan gav en god stämning för överläggningar.

Läkaren Hans Lohman som skrev på Socialstyrelsens uppdrag en bok om psykisk hälsa och mänsklig miljö, satt ofta mitt mot mig vid skrivbordet och inspirerade mig. Eva Moberg engagerade sig med kraftfulla och eleganta artiklar om kärnkraftens vanvett .

Så småningom blev vi en grupp, som skämtsamt kallade sig ”Konspirationen”. Teknologie doktor Rune Hardell, som arbetar med vindkraft, ingenjörerna Bo Hall (solenergi-bilar) och Dag Romell (kreativitetens betydelse), konstnären Kerstin Abram-Nilsson som gestaltade kärnkraftsmotståndet i slående bilder och författaren Ingrid Sjöstrand, som skrev medryckande visor för motståndskampen. Jag hade en rysk samovoar i nysilver, som fylldes med té-vatten och susade hemtrevligt av fotogenlågan. När jag ringde ett telefonsamtal surrade det konstigt i luren, och vi sa att det nog var SÄPO. Det kanske det var! Nej skämt åsido, jag har inga som helst belägg för det.

Alla blev vi allt mer motståndare till det stora kärnkraftsprogram som regering och näringsliv planerade för Sverige.

”Brainstorms” och Vandrarklubb

Ibland bjöd jag in de vänner jag fått i arbetet tillsammans med deras familjer till ”brainstorms” hemma i Hornberga. Jag hade ett behov av att knyta ihop mina olika världar. Fler kom till som Eva Mobergs man Gottfrid Grafström, IngaLisa och Peppo Sangregorio, min skolkamrat från Sigtuna Ragna Nyblom, journalisten Ami Lönnroth och hennes man bankdirektören Per Eric Mattsson.

Vi lyssnade på varandra och kände att vi kunde pröva ännu inte helt färdiga åsikter och tankar i en positiv vängrupp. Olle lagade mat åt oss och spelade oförlömmeligt på orgeln i Hornberga kapell.

Eva väckte senare idén att vi skulle träffas också i Stockholm mer regelbundet och då inte bara sitta och prata utan kombinera diskussionerna med promenader. Hennes far Wilhelm Moberg hade en brisk Vandrarklubb som innebar att herrarna i ett antal familjer tog en verkligt lång promenad medan kvinnor och barn samlades hos en av familjerna som bjöd på middag efteråt. Eva berättade att det blev ett stort buller när herrarna kom in, bytte kläder och så var redo för gemenskap och mat med familjen.

Självfallet promenerar både män och kvinnor i vår moderniserade vandrarklubb, mer sällan barn, även om några av oss haft med vuxna barn. Samma regler som vid brainstormarna gäller en del av tiden tillsammans vid matbordet, att en talar i taget och får kommentarer.

Hur mycket el behöver vi?

Det var det statliga verket Vattenfall som redovisade prognoser inför Näringsutskottet för hur mycket el som skulle ”behövas”. De hade ett stort intresse av att elberoendet blev allt större, eftersom de då fick mer att göra.

De visade kurvor som pekade rakt uppåt, självuppfyllande profetior. Prognoserna var kraftigt överdrivna för att passa det 24-reaktorprogram kärnkraftindustrin planerade. Den el som produceras har man svårt att lagra och så rättar man priset så att allt går åt. Ett stort program för direktverkande el i dåligt isolerade hus skulle garantera avsättningen av mycket el och ta bort beroendet av olja för uppvärmning.

Det är inte endast ”profiten” som styr, det lärde jag mig. Ett statligt verk som Vattenfall är minst lika angeläget som ett privat företag om att växa till i betydelse och i antalet anställda.

Ett exempel: STAL i Finspång, där min far var direktör, försökte på 1950-talet sälja mottrycksturbiner till skogsindustrin, för att omvandla den högvärdiga energin till el innan den degraderades till processvärme. Men så fort en sådan offert kom, gjorde Vattenfall den olönsam genom att dumpa elpriset i långtidsavtal om de fick leverera all el och höja priset för extra el om den egenproducerade inte räckte.

Mycket el skulle kunna produceras i den energikrävande skogsindustrin. Massafabriken Mönsterås visar att en kemisk massafabrik inte behöver köpa någon energi alls. Man kan producera processvärme och ett överskott av el med spill som förut förorenade Östersjön. Jag har skrivit om det förut i denna bok, men upprepar det ofta och blir aldrig motsagd inte ens av sakkunniga. Det är alltså sant, men nog är det märkligt att denna information inte kommer fram.

Näringsutskottet behandlade en centermotion från Harald Pettersson i Kvänum, senare landshövding, men skriven av Olle Eriksson i Dals Långed. Där ifrågasattes detta sätt att lita till elproducenternas prognoser. Motionen avslogs i vanlig ordning, men de fick rätt så småningom, ty nu är det Energimyndigheten som har uppgiften att göra energiprognoiser, inte de som vill leverera el.

Interpellationen Har vi rätt att belasta kommande generationer?

Hösten 1972 interPELLERADE jag industriminister Rune Johansson. Han valde att svara i samband med en större debatt om resurs- och energipolitiken den 30 november. Jag tog fasta på att kärnkraftens avfallsfråga inte var löst. Han meddelade att han tillsatt en utredning om kärnkraftsavfallet, AKA-utredningen.

En uppsats av Professor Gösta Wranglén pläderade för upparbetning av det högaktiva avfallet, som sättet att lösa avfallsfrågan. Vi trodde att detta var vetenskapens välgrundade ord, som även fanns med i AKA- utredningen. Detta chockerade Dean Abrahamson, när han var rådgivare hos energiminister Olle Johansson, eftersom man i USA noterat att upparbetning är en metod att få fram atombombsbränsle.

Nu går jag händelserna i förväg, men vill berätta att AKA-utredningen är bakgrunden till den centerledda regeringens olyckliga beslut om villkorlagen, som krävde ett upparbetningskontrakt som villkor för att få fortsätta kärnkraftutbyggnaden.

Motionen Stoppa kärnkraften om den är så farlig som jag tror!

Vid allmänna motionstiden i januari 1973 skrev jag en motion (1973:1467) där jag hemställde att riksdagen skulle stoppa kärnkraftsutbyggnaden om det visade sig att riskerna var så allvarliga som jag anfört i motionen. Mycket få ifrågasatte då kärnkraften i Sverige och Folkkampanjen mot kärnkraft och kärnvapen hade inte bildats..

1973 fick Sverige inte någon el alls från kärnkraften. Årligen anslogs nu miljard på miljard i statsbudgeten till det statliga verket Vattenfall, med krav på endast två procents avkastning (så småningom sju procent) och naturligtvis ingen amortering eftersom staten ägde kraftverken. Tala om subventionering! Här var det inte tal om att låna pengar på en marknad. Vattenfalls hälft av Sveriges kärnkraftverk har betalats av statskassan.

Den erfarna och oerhört kompetente kanslichefen i Näringsutskottet Lars Foyer lät beredningen av min motion skötas av den tillfällige föredraganden i utskottet, Johan Engström, som senare blev chef för Tidningsutgivarnas förening. Han gick in med liv och lust för att verkligen behandla motionen och undersöka riskerna.

Näringsutskottet lyssnar på dem jag vill

Näringsutskottet hade förut i stort sett bara lyssnat på Vattenfall när det gällde att skaffa sig beslutsunderlag för energisatsningarna. Verket stod för hälften av elenergin i landet och var helt dominerande i Centrala driftsledningen, CDL, som samordnade det svenska elsystemet. Vid varje tillfälle kördes det kraftverk som var mest fördelaktigt för helheten. Eftersom det var svårare att stänga ett kärnkraftverk än ett vattenkraftverk, byggdes vattenkraftverken, som förut stått för baslasten, om till reglerkraft, topplast. De kördes när kärnkraften inte kunde leverera. Under sommaren tömdes vatten förbi turbinerna. Alla kraftverksägare fick betalt i förhållande till sin kapacitet att producera el, oberoende av vilka verk som varit i drift.

Denna ombyggnad av vattenkraftverken, som gör att man smidigt reglerar tillförseln i hela det sammankopplade svenska elsystemet, passar väl in i ett energisystem med många oregelbundna källor, som exempelvis vindkraft.

1973 började Näringsutskottet, NU, med det som så småningom skulle bli ett riksdagens signum, att ordna ”hearings” med en mängd experter. Ledamöterna i NU hade som princip att inte neka någon att ta fram det beslutsunderlag man ville. Jag fick NU att lyssna förutom på Hannes Alfvén också på flera forskare från ”Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor”.

Näringsutskottet får riksdagen att ompröva kärnkraften

Det är i praktiken riksdagens utskott som avgör vad riksdagen kommer att besluta. Man kan säga att riksdagen är indelad i ett antal miniriksdagar. I varje utskott sitter sjutton ledamöter från alla partier, ju fler röster de fått i valet, desto fler platser i utskotten. Där behandlas ledamöternas motioner med ändringsförslag till regeringens propositioner. När utskottet har tagit ställning och lägger sitt betänkande, med förslag till hur riksdagen ska besluta, är positionerna låsta och det blir för det mesta så som utskottet föreslår. Debatten i Kammaren, riksdagens stora plenisal, är mest till för att offentligt klargöra skillnaderna i partiernas åsikter

Som ett resultat av min motion enades utskottet i sitt betänkande NU 1973:49 sid. 19 om följande:

”Den kritik som framförts mot satsningen på kärnenergin är dock så allvarlig, att den tills vägande motbevisning kunnat förebringas eller tills tekniken vidareutvecklats inte får förbigås.”

Och så kommer en ganska häpnadsväckande slutsats. NU skriver:

”Inga beslut att bygga ut kärnkraften ytterligare bör fattas förrän ett nytt, allsidigt beslutsunderlag, innefattande bl.a. information om forskningsresultat och utvecklingstendenser, har förlagts riksdagen.”

Riksdagen beslöt att ompröva kärnkraften som NU föreslagit. Det 24-reaktorprogram som Vattenfall presenterat från Centrala driftsledningen (CDL) accepterade riksdagen alltså inte.

Hannes Alfvén övertygar Torbjörn Fälldin

När Hannes var i Huset för utfrågning i NU passade jag på och ordnade en lunch med honom som hedersgäst på teaterrestaurangen i dåvarande riksdagshuset vid Sergels Torg. Partiledaren Thorbjörn Fälldin var med liksom Karin Söder och centerledamöterna i NU. Thorbjörn imponerades av Hannes övertygelse och kunskap, det är helt klart.

När riksdagen tog ställning till min motion var Centerpartiet enigt bakom den reservation som Fritz Magnusson (c), Öland, Jörn Svensson vpk och jag men inte Bengt Sjönell (c) lagt till utskottets betänkande. Vi ville inte att man skulle fortsätta bygga innan beslutsunderlaget tagits fram. Reservationen var invecklat skriven, men visade ändå ett starkare ställningstagande än utskottsmajoriteten.

Du ska väl vara nöjd, sade Kersin Anér, när du fått ett så gott mottagande av din motion, ny som du är i riksdagen!

Jag blev förvånad. Det var ju saken jag var intresserad av och jag tyckte riksdagen kunde gått längre..Men jag förstår nu att det verkligen var något märkligt som hände.

Utan detta riksdagsbeslut att ompröva kärnkraften på grund av min enskilda motion, hade oljekrisen under 1970-talet sannolikt inneburit 24 reaktorer, ingen forskning om hushållning och alternativ och prisdumpad elvärme i dåligt isolerade hus.

Hannes Alfvén talade på Centerpartiets stämma i Luleå 1973. Med ett sakligt, engagerat och pedagogiskt anförande tog han avstånd från den livsfarliga kärnkraften. Han övertygade oss.

Miljövårdsberedningen kollar vad Hannes ha sagt

Den 23 oktober 1973 hade den socialdemokratiska regeringens miljövårdsberedning, med statsråden Ingemund Bengtsson, Rune Johansson och Camilla Odnoff, ett möte om kärnkraftssäkerhet. Anders Wijkman, då (m), Kerstin Anér (fp), Staffan Burenstam Linder (m) och jag var med som observatörer.

Hannes Alfvéns tal vid centerstämman i juni 73 sändes i förväg till ledamöter och observatörer, liksom andra artiklar av Hannes. Det är intressant att den socialdemokratiska regeringen följde upp riksdagsbeslutet om ett nytt allsidigt beslutsunderlag efter min motion om kärnkraftstopp och riksdagens beställning.

Energirådet - en kampanjorganisation för kärnkraft

inrättas i januari 1974 med Olof Palme som ordförande och 54 ledamöter! Det var ingen beslutsförsamling och inga protokoll fördes. Den överväldigande majoriteten var klart kärnkraftvänlig. Jag minns att när vi lyssnade på Planverkets chef Lennart Holm och jag menade att man kunde bygga energisnålare hus, så sade han cyniskt att man kan ju alltid bygga iglos. Vi matades med föredrag på föredrag och de flesta var kärnkraftsvänliga, rena hjärntvätten. Minns mycket litet från sammanträdena.

Man inser att det är lätt för statsråd att duperas av tjänstemän. Den viktigaste uppgiften ett statsråd har är att välja kompetenta sakkunniga som kan ställa de relevanta frågorna utifrån de politiska värderingar som statsrådet fått mandat att företräda, indirekt från folket i allmänna val.

En så kallad enkel fråga lämnade jag i riksdagen den 5 april 1974 om statligt stöd till energiexperter som inte ville ha kärnkraft. I ett förslag till Energirådet tog jag fasta på riksdagsbeslutets formulering om att det beslutsunderlag som riksdagen skulle få innan vi tog ställning till kärnkraften, skulle vara allsidigt. Därför hade jag förslag dels om energihushållning och skatteväxling långt före Miljöpartiet var påtänkt. Och dels hur det allsidiga beslutsunderlaget skulle tas fram.

När Energirådet slutligen förklarades vilande, redogjorde Palme för de organisationer han tillsatt som tagit över rådets uppgifter: En interdepartemental arbetsgrupp, delegation för energiforskning och ett programråd för radioaktivt avfall. Också Sekretariatet för framtidsstudier i statsrådsberedningen hos Olof Palme, fick uppgifter i sammanhanget. Där resulterade det i rapporten ”Sol eller Uran”, av Thomas B. Johansson och Peter Steen, som

var en sensation eftersom den inte var kärnkraftsvänlig. Kampen för kärnkraft var massiv i etablissemanget.

Det allsidiga beslutsunderlaget

Palme såg till att alla studieförbund fick extra pengar för att ordna cirklar i energi. Det var naturligtvis också oljekrisen, med sexdubblat oljepris, som gjorde folk intresserade av energi. Många förstod att energi är något som inte kommer automatiskt till oss, utan något man bör lära sig mer om. Och nu börjar en stor och allmän folkupplysningskampanj. Under en period på 70-talet var nog svenska folket kunnigast i världen om energi!

1975 kom så resultatet av det allsidiga beslutsunderlaget om kärnkraft. På den socialdemokratiska regeringens förslag fattade riksdagen beslut om en sträng energihushållning, särskilt med olja. Man räknade med att kunna pressa ned energiökningen till en ökning av endast två procent per år för att efter några år vara stabilt.

Det sexdubblade oljepriset kom att innebära att oljeanvändningen inte ökade alls utan minskade. Och man begränsade utbyggnaden av kärnkraften. 24-reaktorsprogrammet skrotades.

Socialdemokraterna förlorar regeringsmakten

Jag fick hedersuppdraget att under valrörelsen 1976 hålla festtalet utanför Leksands kyrka efter Midsommardagens högmässa. Iklädd Orsadräkt och inspirerad av min djupt kända övertygelse lyfte talet, om en energiförsörjning som inte byggde på våldsam teknik utan var samstämmig med naturens krafter. Efteråt kom en av de imponerande äldre leksandskullorna i sin sockendräkt fram till mig, tog i hand och sa: "Nu vinner Centerpartiet valet!"

Thorbjörn Fälldin var övertygande i sitt avståndstagande till kärnkraften. Tillräckligt många socialdemokrater röstade på Centern för att den jämna blockfördelningen skulle tippa. Centern förlorade också många röster på kärnkraften, men de gick till (m) eller (fp) och regeringsskiftet var ett faktum. Efter 44 år förlorade socialdemokraterna makten i Sverige.

Men det var inte lätt att bilda regering! Moderaterna och Folkpartiet var fastlåsta vid kärnkraften och Thorbjörn hade bundit sig hårt genom sin övertygelse om kärnkraftens ohållbarhet att inte gå med på att ladda fler kärnkraftaggregat.

Det höll inte på att bli någon borgerlig regering, därför att m och fp inte kunde släppa efter det minsta på kärnkraftlobbys krav på att få starta och fortsätta bygga ut och starta reaktorer precis som planerat.

Regeringsförhandlingarna var utdragna.

Ett offerlamm attackeras i TVs Studio S

TV började en ny serie kallad Studie S. Den 6 oktober 1976 innan regeringsbildningen var klar, sändes det första programmet under Bo Isakssons opartiska och lugna ledning.

Hundratal anställda vid Forsmark var arga och oroliga för sina jobb och de hem de byggt, som hotades av kärnkraftsavvecklingen. Olof Palme, som förlorat valet, medverkade och utfrågades av Åke Ortmark liksom ekonomen Bo Hedberg och jag.

Man hade tänkt sig att Thorbjörn skulle möta Palme, men jag sändes dit i stället. Offerlamm. Det var begripligt att han inte kunde ge besked i en diskussion innan han ens visste om det skulle bli någon borgerlig regering eller inte.

Jag var samlad och mötte Forsmarkbornas ilska med argumentet att vi nu upptäckt att kärnkraften var så fruktansvärt farlig att den måste avvecklas. Men eftersom vi alla trott på tekniken och var skyldiga till att den byggs, skulle vi alla solidariskt bära kostnaderna. Staten

måste förhandla med Östhammars kommun, så att inte de som bodde där drabbades mer än någon annan i landet. AMS skulle sköta omställningen till nya jobb och ersättning. Jag talade ur min övertygelse men var naturligtvis tydlig med att jag inte kunde tala för regeringen.

Palme sa att om det kom nya fakta om att kärnkraften var farlig, skulle också han vara villig att avveckla den, men några sådana fanns inte.

Som exempel på hur viktigt det var med mer elström berättade han att det på regeringens bord låg en ansökan om att få bygga ut massafabriken i Mönsterås. Här skulle det behövas el motsvarande en stad med 50.000 invånare, sas det. Hur skulle vi klara det utan elen från kärnkraften? Nu vet vi hur det gick. Mönsterås byggdes ut och de köper ingen olja eller elström alls. De utnyttjar det spill av lignin och bark som förut förorenade Östersjön för att producera egen el och processvärme.

Hannes dumpas

Det står helt klart att det var Hannes Alfvén som fick Centerpartiet med Thorbjörn i spetsen att bli glödande atomkraftsmotståndare. Det är säkert också så att det var Thorbjörns kraftfulla uttalanden i valrörelsen 1976 som fick många socialdemokrater att rösta på Centern.

Det kändes nog naturligt för Hannes att på morgonen dagen efter valet när regeringsskiftet med Thorbjörn som statsminister verkade klart, gå till Karin och Gunnar Söders hem, i närheten av hans eget, där Thorbjörn tillbragt natten, och gratulera och vänta sig något uppdrag. Självfallet inte för pengarnas skull utan för inflytandet och saken. Men inte.

Inte den minsta lilla kontakt togs mig veterligt med Hannes under den borgerliga regeringstiden. Inte heller av mig. Nog är det mycket som är konstigt så här i efterhand!

Det skulle varit klokt av Thorbjörn att knyta Hannes Alfvén och andra handplockade forskare till statsrådsberedningen. Men hans förtrogna var endast mångåriga centerpartister. Och något vetenskapsråd till regeringen ville han inte ha.

"Svar direkt" - det var jag bra på

Framåt i tiden, 1992 handlade Siwert Öholms TV-program Svar direkt om kärnkraften. Vattenfallsverket hade blivit bolag, helstatligt, men mer självständigt än ett statligt verk enligt aktiebolagslagen och utan att regeringen utfärdat några som helst ägardirektiv. Nu ville de ha den moderatledda borgerliga regeringens tillstånd att byta ut ånggeneratorerna i Ringhals 3, för 1, 3 miljarder.

Jag var med i programmet som "antikärnkraftmormor" och framhöll att Vattenfalls styrelse bör avgå om de fortsätter investera i denna gammalmodiga teknik som överges i hela världen och därmed obstruerar mot riksdagsbeslutet efter folkomröstningen om kärnkraftsavveckling. Dessa statliga pengar bör satsas i framtidens förnybara energi och effektivisering. En representant från Kärnkraftsinspektionen (Hammar) berättade att investeringen inte var nödvändig av säkerhetsskäl.

På en fråga från en fältbiolog om Centern kan sitta kvar i regeringen om Ringhals-investeringen blir av, svarade jag ett klart Ja. Alla vet var vi står i kärnkraftsfrågan men vi råder inte över detta och vi ha andra viktiga uppgifter i regeringen.

Någon berättade att Solveig Fälldin en gång sa att jag aldrig gjort bort mig när jag företrätt partiet.

Varför blev jag inte energiminister?

”Det klyvbara ämnet” Diskursiva ordningar i svensk kärnkraftspolitik 1972-1980

Akademisk avhandling av Per Lindquist 1997, Lunds universitet

Per Lindquist gör en mycket detaljerad genomgång av kärnkraftspolitiken med citat ur interpellation, motioner, propositioner och riksdagsdebatt. Vid den energipolitiska debatten 1977, när socialdemokraterna förlorat regeringsmakten, sköttes debatten av Ingvar Carlsson för socialdemokraternas del. Per Lindquist jämför Olof Johansson och min debattstil och skriver: ”I jämförelse med Johansson var Hambraeus något mer konsekvent och rakryggad i sina försök att slingra sig ur Carlssons snaror --- Hambraeus (synes) sära på sin egen övertygelse och den politik partiet var tvunget att föra i det läge som rådde. - - - Just de sista punkter som Carlsson gick till angrepp mot när han betonade Hambraeus ’person’, ’moral’ och ’känsla’ utgjorde beståndsdelar som gav Hambraeus en retorisk styrka, som Fälldin jämförelsevis kunde varit än mer betjänt av i den situation som rådde.”

Jag känner mig uppmuntrad naturligtvis av det han skriver, men det var lätt för mig att vara rakryggad och tala om min egen övertygelse medan Olof Johansson som då var energiminister ju måste tala för regeringen.

I vilket fall:

Min syster Barbro Lindblom undrade varför jag inte blev energiminister.

Helt uppriktigt svarade jag henne att jag inte hade en tanke på det. Jag tyckte det var utmärkt att förre CUF-ordföranden Olof Johansson fick uppgiften. CUF hade varit ett engagerat stöd i kärnkraftkampen och alla centerpartister kunde mycket om energi.

Jag förstod också att inte alla i Centerns ledning uppskattade att kärnkraftmotståndet skulle prioriteras framför alla andra uppgifter. Bättre med en mindre utrerad energiminister. Man tyckte väl inte heller att jag var tillräckligt förankrad i folkrörelsen Centern.

Nu kan man fundera på om jag hade klarat uppgiften bättre än Olle. Jag kände många kompetenta personer som skulle kunnat bli ett stöd i departementet, om nu regeringskollegorna skulle tillåtit att de anlätades. Thorbjörn verkade gå in för att vara en god chef för regeringen, och jag tror inte han satte hårt mot hårt. Jag var hemma i de industrikretsar som utgjorde kärnkraftlobbyn. Kanske motsatte sig m och fp att jag kom med i regeringen, klassförrädare och potentiellt farlig motståndare må hända! I industrikretsar var jag ju bland gamla kompisar. Det är mycket emotioner och kameraderi med i spelet också i näringslivet.

Men antagligen hade jag varit för svag, vilket är typiskt för många kvinnor att tänka. Dessutom för okunnig om hur man styr ett land för att klara jobbet, liksom dessvärre var fallet också för alla regeringsledamöter.

Med den erfarenhet och det självförtroende jag nu har skulle jag blivit en utmärkt energiminister.

Thorbjörn svek inte sin övertygelse

Till och med trogna centerpartister gick på Palmes list och tror att Thorbjörn svek. Men det gjorde han inte!

Thorbjörn kämpade hårt för att skjuta upp starten av Barsebäck 2 tills energifrågan var utredd. Det sägs att moderatledaren Gösta Boman tyckte att det var rimligt, men att han då togs under behandling av några ledande näringslivsföreträdare som fick honom att ändra uppfattning.

Efter över fyrtio år i opposition blev trycket så starkt att Thorbjörn gav med sig, gav klarsignal till start av B2 och regeringen tillträdde. Han erkände att han inte ”nådde ända fram”, men det är en felaktig slutsats att han därmed lämnat sig övertygelse och svikit kärnkraftsmotståndet.

Socialdemokraterna var rasande över att ha förlorat makten och fann en tacksam angreppspunkt. De anklagade Thorbjörn för svek. Sveket av vad då? Thorbjörns citerades gång på gång i media om att han inte skulle svika sin övertygelse för att få en statsrådspost och han band sig också i stundens hetta för att inte sitta i en regering som laddar kärnkraftverk.

Men Palmes ilska gällde naturligtvis inte kärnkraften utan att han mist regeringsmakten, därför att många socialdemokrater röstade för kärnkraftsmotstånd. Han fick det att låta som om det var Centerpartiets fel att kärnkraften inte avvecklades! Detta var naturligtvis orimligt. Skulle Thorbjörn inte gått med på att bilda regering, hade kärnkraften definitivt inte avvecklats. Palme ivrade ju för kärnkraft.

Socialdemokraterna lyckades få Folkrörelsen mot kärnkraft att vända sina aggressioner mot Thorbjörn och Centerpartiet, de enda som faktiskt ville avveckla. Men som alltså inte hade majoritet varken i regering eller riksdag.

Tänk om folkrörelsen i stället skulle samlats kring regeringens kanslihus och ropat: ”Heja Thorbjörn! Du har rätt! Kärnkraften ska bort! Bu för Bohman och Almark och Palme, som vill ha kvar den!”

Men det är lätt att vara efterklok. Inte heller jag som ju hade nära kontakt med kärnkraftsmotståndet, drev den tanken ordentligt.

Energikommissionen skymmer alternativ till kärnkraften

Centerpartiet satsade på en stor Energikommission. Den blev mastodontisk.

Också jag trodde i min oskuld att skulle bara sanningen komma fram i en offentlig utredning, så skulle tillräckligt många inse att de alternativa energikällorna var bäst. Jag räknade inte med ett sammansvetsat och stenhårt etablisseman, i samarbete med tjänstemännen på Industridepartementet, som inte tänkte släppa fram något som kunde hota kärnkraftsatsningarna. En stor del av Sveriges näringsliv byggde kärnkraftverk.

Socialdemokraternas enda ambition var att komma tillbaka i regeringsställning och att Centerpartiet därför till varje pris måste misslyckas.

Mitt självförtroende var lågt efter en personlig förlust. Personliga förhållanden kommer kanske inte ofta fram i historieskrivningen. Men visst har de betydelse. Jag kände mig svag och vilsen och kanske är det orsaken till att jag inte tog fler konstruktiva kontakter och initiativ.

Energikommissionen hjärntvättar med mängder av ord och glidande formuleringar. Vi skulle till exempel i stället för förnybar energi skriva uthållig energi, vilket inkluderade kol och ny kärnkraftsteknik.

Klara begrepp är viktiga som tankeverktyg. Genom denna formulering fördunklas den fundamentala skillnaden mellan de soldrivna systemen och energin från fossilbränsle och uran. Ju mer vi lär oss att använda den förnybara energin, det solen kontinuerligt förser jorden med i olika former (vind, vatten, växter och direkt solenergi) desto enklare och billigare kan vi ordna energiförsörjningen. Och tvärtom, ju mer vi ägnar oss åt de energikällor som inte förnyas och alltså blir allt svåråtkomligare, desto trögare och dyrare blir det.

Kommissionen förfalskade dokument, faktiskt!. Professorn vid KTH Olle Lindström hade varit forskningschef på ASEA och arbetet med bränsleceller. Carl-Erik Lind, ordförande i

”Försörjningsgruppen”, en av expertgrupperna, ändrade i Olle Lindströms rapport om biomassans kapacitet. Suddade ut exakta siffror, fakta och källhänvisningar och skrev sitt eget namn på rapporten. Jag läste originalet, som inte offentliggjordes, sida vid sida med det retuscherade och visade det för massmedia som inte var intresserade. Olof Lindström slutade. Han var en av de ytterst få experter jag lyckats få med, som inte var kärnkraftentusiast.

Ordföranden i ”Tillförselgruppen” sa aningslöst att hans grupp inte kostade något därför att kraftindustrin försåg dem med allt material. Sydkrafts ledning var mycket energisk.

Björn Kjellström, senare professor i Luleå, var en klippt. Han var en framtidsman som arbetade vid Studsvik och drevs av vetenskaplig sanningslidelse.

Trots att Per Kågeson var motståndare till kärnkraft, vann han allas bevägenhet på grund av sin älskvardhet. Hans parti, vpk, var ju inte heller ett hot mot socialdemokraterna. Efteråt sa Per att Kommissionen varit en fruktansvärd påfrestning.

När jag talade stönade Carl Tham och vände sig bort från mig. Vi har väl aldrig varit vänner, men när jag den 9 februari 2007 läser hans artikel om protest mot det nyliberala diktatet (”S vågar inte längre kritisera kapitalet”) känner jag beundran.

Birgitta Dahl var rabiatt kärnkraftförespråkare och aggressiv mot mig. Partiets prioritering var att Centern inte fick lyckas. Den andra socialdemokratiska ledamoten, Lars Engqvist, verkade plågas av angreppen, suckade och gick ibland ut till synes i protest.

Per Anders Örtendal, Olles statssekreterare, var inget stöd. Jag var mycket olycklig.

Grundmissstaget Centerpartiet gjorde var att inte omplacera de ledande tjänstemännen i Industridepartementet som i flera år arbetat med och utarbetat socialdemokraternas kärnkraftsprogram. Tvärtom satt de ledande kvar som Olof Johanssons närmaste medarbetare, centralt placerade som förut, t.ex. Lars Hjort. Olle hade svårt att värja sig.

Centerpartiet har alltid haft svårt med personkännedom, särskilt när det gäller akademiker och storindustrifolk. Nationalekonomen Per Anders Örtendal som blev Kommissionens huvudsekreterare var en katastrof. Senare tycker jag han har blivit orättvist behandlad som chef för Vägverket, men i denna utredning som var livsviktig för Centern, var han verkligen lättsinnig. Skojade bort problemen och verkade strunta i saken. Han samverkade med Centerns andra ledamot i Kommissionen, Bengt Sjönell, som väl var mer intresserad av politik än av kärnkraftsmotstånd. ”Vi kör över Birgitta!” hörde jag Örtendal säga en gång. Bengt Sjönell var ofta hos Thorbjörn Fälldin och jag inte en enda gång.

Trots att jag kände honom väl tog jag inte heller ordentligt hand om energiministerns amerikanske rådgivare, Dean Abrahamson, som nonchalerades i stort sett. Varför fortsatte inte ”konspirationen” i mitt rum tillsammans med Dean? Vi hade kunnat formulera genomtänkta förslag att presentera för Thorbjörn.

Det är mycket som blir obegripligt för mig efteråt.

Dean har efteråt sagt att han inte kan berätta för sina studenter i USA om sitt arbete som rådgivare vid den svenska regeringen. ”De skulle inte tro mig!” Han menar att vi var totalt inkompetenta. Ovana vid att regera och lätta offer för de erfarna och beslutsamma socialdemokraterna, som stöddes av kärnkraftsetablissemangen.

Moderaten på den tiden Anders Wijkman, tog initiativet till överläggningar mellan oss regeringspartister i Kommissionen. Vi samlades vi i mitt rum, men det ledde ingenstans.

Tillsammans med Carl Tham var han ”överrock” på Olof Johansson, med uppgift att hindra honom från att verka mot kärnkraften. Liksom socialdemokraterna fick de all information de behövde från Sydkraft och de andra hökarna medan energiministern hölls utanför. Det har

Informationschefen vid Sydkraft skrivit om i den avslöjande boken ”De heta åren”. Den har knappast uppmärksammats.

Jag har lagt märke till att när övergrepp erkänns rakt ut av dem som begår dem, så väcker det ingen sensation. Massmedia är inte intresserade annat än om de själva avslöjar en hemlighet.

De få experter vi kärnkraftsmotståndare lyckats få med kunde inte hävda sig. Kommissionens ordförande socialdemokraten Ove Rainer visste ju var majoriteten ville och att låta några alternativ framstå som möjliga var inte i hans intresse.

I den reservation till betänkandet som Centern lade försökte jag vara optimist och tro att alternativen nu skulle utvecklas. Jag har inte ens kvar betänkandet. I vilket fall kan man säga att den borgerliga regeringen satsade både på energieffektivisering, solenergi, vindkraft och biomassa.

Bostadsministern Elvy Olsson (c) gjorde också sitt bästa för att motverka direktverkande el för uppvärmning. Vi rekommenderade i stället välisolerade hus och till exempel biomassa, fjärrvärme, jordvärme och värmepumpar. Och nog är det skillnad på husens isolering nu mot förr! Kommunalt arbetade exempelvis centerriksdagsmännen Ivar Franzén och Rune Torwald framgångsrikt. Den centerledda regeringen, som aldrig hade majoritet för sin energipolitik varken i riksdag eller regering, åstadkom ändå en hel del.

Hela 1970-talet hade regeringarna bara en rösts övervikt i riksdagen. Och innan antalet riksdagsmän minskade till det ojämna talet 349, var det också jämvikt mellan blocken. Lotten avgjorde att bränsle från egen fastighet är skattefri. Veden kom till heders igen på landet.

- Jag tjänar mer per timme på att avverka ved till mitt hus än som statminister sa Thorbjörn Fälldin.

Inspirerande var OOA, Organisationen til Oplysning om Atomkraft, den härliga danska organisation som i motsats till oss i Sverige använde sig av en lättsam humoristisk ton i sitt motstånd, samtidigt som man kände det glödande engagemanget. Många i Sverige bar deras märke med en glad sol och orden Kärnkraft, nej tack! Jag fick många vänner där bland andra Niels Meyer, professor i fysik vid Danmarks tekniska högskola , som hade anslag från Folketinget för att forska om Vedvarande energi, förnybar energi.

Lars Norberg, var teknisk chef på min pappas gamla firma STAL Laval i Finspång. När jag frågade honom om man inte kunde köra kärnkraftverken med kol i stället, tyckte han det var en bisarr idé. Han var solidarisk med sitt bolag, men blev allt mer skeptisk till kärnkraften och sedermera riksdagsman för Miljöpartiet. Han fick hand om bolagets offert på vindkraft, när den borgerliga regeringen beslöt att bygga ett antal referensanläggningar. 1979 visade han att offerten från Saab innehöll mycket intressant och avancerad teknik, men åstadkom mycket dyr elkraft. Mindre och enklare vindsnurror som STAL kunde bygga skulle ge billigare el. Regeringen valde att satsa på den dyrare offerten.

Kärnkraften faller regeringen

Till sist fick Thorbjörn nog. När regeringsbröderna vägrade att komma tillrätta med oenigheten genom en folkomröstning som de lovat vid regeringsförhandlingarna, lämnade Thorbjörn och därmed hela regeringen in sin avskedsansökan.

Det finns en känd bild av presskonferensen, när regeringen avgick. Man ser Thorbjörn som till synes i ångest torkar sin svettiga panna.

I själva verket var det så att Thorbjörn suttit ordförande i Centerns riksdagsgrupp vid Sergels torg och förankrat sitt beslut att lämna in sin avskedsansökan . Mötet drog ut på tiden och han rusade Drottninggatan fram till regeringskansliet som då låg vid Mynttorget, där

presskonferensen skulle äga rum. När han kom in i ett fullsatt rum med TV-lampor som var heta på den tiden, var det naturligt att han svettades.

Folkpartiet bildade ensam regering! Endast folkpartisterna röstade för sin statsministerkandidat. Alla andra la ned sina röster. Det enda som behövs för att utropas till statsminister i Sverige är att riksdagens majoritet tolererar detta, att det alltså inte finns en majoritet mot.

Jag tycker faktiskt att denna lilla regering var väldigt duktig och kom med många genomarbetade propositioner, även om jag inte gillade dem och vi röstade emot. Och någon demokratisk majoritet hade de ju inte hos folket.

Ironiskt nog blev det folkpartiet som fick utlysa den folkomröstning som de vägrat.

Folkomröstningen, tre valsedlar som alla lovar kärnkraftavveckling

Andra hälften av 70-talet blev det fart på folkrörelsernas motstånd mot kärnkraft. Folkkampanjen bildades och man arbetade för att få till stånd en folkomröstning. Efter Harrisburg bestämde sig socialdemokraterna för att genomdriva en sådan. Den manipulerades rejält av Olof Palme i tre ”alternativ”, där alla inleddes med ”Kärnkraften avvecklas...”

Linje 3 (c och vpk och Folkkampanjen mot kärnkraft) ville sluta satsa mer pengar på kärnkraft och börja avvecklingen nu. 1976 var bara några enda reaktorer i drift.

Linje 1 (m) och 2 (s och fp) hade identiska framsidor. De ville först bygga färdigt de tolv aggregaten (ingen ville ha fler) och avveckla när det fanns alternativ, efter deras tekniska livslängd, som beräknades till 25 år skrev (s) i en partimotion efter folkomröstningen. Dessutom stod det på baksidan av linje 2, att kärnkraften skulle förstärkas, vilket svaldes av fp. Också moderaternas röstsedel Linje 1, började alltså med ”kärnkraften avvecklas” och hade som sagt identisk framsida som linje 2.

Det är viktigt att notera att riksdagsbeslutet efter folkomröstningen innebar löften trettio år framåt i tiden, kärnkraftens beräknade tekniska livslängd. Det skulle vara en ”förnuftig avveckling”, påstod man, att först fördubbla elen från kärnkraftverken och därefter stänga dem. Men efter en tid argumenterade man för att en så gammal folkomröstning inte kunde gälla längre. Tala om svek!

Folkkampanjen övervägde att vägra vara med på en folkomröstning med denna utstuderat manipulativa uppläggning, men chansen att få pengar för att ta fram information och alternativ vägde tyngre. Så producerades till exempel MALTE, Miljörelsernas alternativa energiplan och WALTER, Dalarnas (W-län) alternativa energiplan, av kunniga experter utan lön, men med stöd från folkomröstningspengarna.

Linje 1 general var Per Unkel, linje 2 Hans Blix (senare utrikesminister och chef för FNs atomenergiorgan IAEA) linje 3 Lennart Daléus, informationssekreterare vid Kungliga Vetenskapsakademien. Han var då partipolitiskt obunden.

Hans Blix har numera stort förtroende bland de flesta fredsälskande människor. De känner inte till hans bakgrund. Som linje2-general hjälpte han till att ”rädda kärnkraften” enligt egen utsago, då han senare bad kärnkraftindustrin om ursäkt för att han medverkat i en folkomröstning där alla alternativ sade sig vilja avveckla kärnkraften. Det var vid den tidpunkten det enda sättet, säger han, att hindra att kärnkraften stoppades. Han insåg alltså att hade frågorna i folkomröstningen varit ett klart ja eller nej till kärnkraft hade folket sagt nej. Som chef för IAEA gjorde han därefter sitt bästa för att lära nya länder kärnkraftteknologi, med atombombsspridning som följd.

Vid folkomröstningskampanjen stod kampen mellan etablissemangen och folkets majoritet.

Vi fick stöd från många konstnärer. Klara soppteater i samma hus som det provisoriska riksdagshuset fick linje 3 att framstå som det enda vettiga. Och Tage Danielsson och Hasse Alfredssons oerhört skickliga, vassa och samtidigt vänliga och humoristiska analys är klassisk. Fortfarande håller Tages Sannolikhetsmonolog efter Harrisburgolyckan och även hans film Sopor, inspelad 1981.

De massiva fredliga demonstrationstågen drog över landet och mot Barsebäck: Vad ska väck? Barsebäck, skalderade vi tillsammans med danskarna. ”ASEA-Atom, släng dom i ån” skrek man, och jag pep: ASEA-Atom, omvänd dom”.

Änglavakt

Jag var inte aktiv i det administrativa arbetet med linje 3 men for land och rike runt och höll föredrag, slet verkligen enormt med tre till fyra framträdanden i veckan förutom allt riksdagsarbete.

Det var vinter och snö när jag kom söderifrån och körde min bil mot Älvdalen. Strax efter Rättvik undrade jag varför bilen framför gick så långsamt. Jag körde om och förstod varför. Det var glashalt och min bil halkade helt om och hamnade i diket på motsatta sidan med nosen mot vägen. Knappt hade jag hunnit stänga av motorn så kom en buss i full fart och svischade förbi. Hade den kommit några sekunder tidigare hade jag inte levt längre. När jag hämtat mig och börjat undra hur jag skulle ta mig därifrån, stannade tre bilar och tre spänstiga män klädda i vita overaller kom till mig med spadar i händerna. På någon minut hade de fått upp mig på vägen på rätt sida. Jag tackade dem överväldigad, men de sa att det bara varit roligt. De hade varit och tränat halkkörning på Orsasjön.

Något skakad och väldigt ödmjuk och tacksam fortsatte jag försiktigt mot Älvdalen och kom inte ens för sent. På vägen hem sprang ett rådjur rakt på min bil och åstadkom en rejäl buckla, utan att göra den köroduglig. Det var mitt i en by och jag gick in i närmaste hus som visade sig bebos av den som hade jakträtt på området. Vi underrättade polisen och jägaren gick ut och tog rätt på köttet. Sent på natten kom jag hem till Olle i Hornberga.

Efter folkomröstningen

Jag var fullkomligt slut i mars 1980 då vi förlorat folkomröstningen. Kanske mest därför att jag visste att regeringen inte gjort någon som helst förberedelse för en energiproposition för kärnkraftavveckling som vi skulle lägga bara några veckor efter folkomröstningen om vi vunnit. Centern var åter i regeringsställning med en ”opartisk” energiminister Petri.

Trots att Centern verkligen var mot kärnkraft och särskilt då Thorbjörn, så var vi tydligen så okunniga om hur man styr ett land att passivitet rådde. Eller så hoppades man att vi inte skulle få flest röster. Att få majoritet som ett alternativ av tre var ju uteslutet. Nu fick linje 2 något fler röster, men det var nära att vi fick flest. Då hade man förmodligen sagt att 1 och 2 skulle läggas samman.

Ja, vi kunde inte vinna. Men aktiva förberedelser i regeringen hade visat att en avveckling skulle vara möjlig.

Ändå tror jag att folkomröstningen tände intresset hos mängder av människor. Dessvärre var det många som kände sig lurade, blev utmattade och deprimerade och demokratin fick sig en knäck.

Den centerledda regeringens proposition gick in för att förverkliga den vinnande linje 2. Socialdemokraternas partimotion hade med året 2010 som slutdatum för den svenska kärnkraften.

De hade inte tänkt följa upp denna precisering i utskottet, trots att det är regel att utskottsledamöterna alltid följer upp sin partimotion. När jag sagt att jag skulle reservera mig

för den gick de emellertid med på att riksdagen fastställde slutårtalet 2010 för kärnkraften. Det hade blivit pinsamt när riksdagen skulle ta beslutet i Kammaren, om en centerpartist yrkat bifall till en socialdemokratisk partimotion och partiet själva gått emot.

Olof Johansson, som nu var ledamot av NU, och jag fick också med socialdemokraterna på en satsning på naturgas till Väst-Sverige.

Som energiminister i nästa socialdemokratiska regering gjorde Birgitta Dahl sitt bästa för att genomföra avvecklingsbeslutet enligt linje 2. Hon skapade en lag som förbjöd projektering och upphandling av delar till nya kärnkraftverk. Denna lag har blivit känd som "tankeförbudslagen" och media går på det. För att vara "tankar" är de väl manifesterade må man säga. Kärnkraftforskning pågår ju för fullt (jag har själv haft lärare som forskar i detta); det är när man fortsätter forska fram och utveckla nya reaktorer som Birgitta Dahl satte stopp. Denna lag avskaffades 2007.

Tjernobyl

En gammal lägerpojke på Hamregårdens pojke- och flickby ringde mig upprört i maj 1986. Han var nu onkolog i Uppsala och han berättade att hans mätinstrument gjorde så stora utslag i vattenpöslarna i trädgården där hans små barn lekte, att stora larmet skulle gå i hans laboratorium vid sådana nivåer och specialanering anbefallts.

Det långväga molnet med radioaktivt stoff från katastrofen i Tjernobyl passerad utan att beröra utom när det regnade. Thorbjörn Fälldins hemtrakter fick mycket radioaktivitet. Hade han varit kvar som partiledare och inte låtit sig provoceras av valberedningen, kan man gissa vilken effekt det skulle haft! Du hade rätt ju, Thorbjörn!

Uppsala fick regn men det fick också Stockholm. Valborgsmässoaftonen det året var jag i Sundbyberg och det duggade så smått. Solen som bröt igenom molnen såg annorlunda ut med dis omkring. Rapporter kom om starkt radioaktiva filter i Stockholm. Jag var ledamot av Strålskyddsinstitutets styrelse men fick finna mig i att man inte reagerade. Ingen varnades för att gå ut. Och Första maj demonstrationerna gick som vanligt.

Centern dumpar mig

Jag var inte med i Näringsutskottet längre. Som ledamot i Bostadsutskottet fortsatte jag kampen för en trygg energiförsörjning och hushållning.

Jag ordnade ett antal tvärpolitiska konferenser i riksdagshuset, mest Andrakammarsalen. "Nätverket trygg energi" omfattade ett femtiotal företagare och andra intresserade i förnybar energi och effektivisering. Efter konferenserna betalade var och en för gemensam middag i Riddarkällaren i det ursprungliga riksdagshuset på Riddarholmen.

Men nu kopplade Centerpartiet bort mig helt och hållet från energifrågan. Och min vana trogen beslöt jag att "gilla läget". Jag var trött på kärnkraften och tyckte det var rätt skönt, men nog hade partiet haft nytta av min sakkunskap i det fortsatta arbetet med energiuppställningar. Inte minst det internationella läget kunde jag mycket om tack vare kontakt med Åsa Moberg som läste kärnkraftbolagens vederhäftiga franska tidskrift.

FN-delegat

Jag är mycket imponerad av FN. All världens folk samlas och samtalar. Byggnadsarbetare i New York hälsade Sovjets president Gorbatsjov, Gorby, med stora hyllningsbanderoller på byggena. Jag slogs av att han verkade blyg när han framträdde inför FN:s generalförsamling.

Jag släppte inte energifrågan och som delegat till FN:s generalförsamling 1987, tog jag kontakt med de organ i FN som hade hand om nya och förnybara energikällor. Många u-länder vill

bygga sin energiförsörjning på solen. Jag blev väl mottagen och förstod att intresset kring dessa frågor var svalt i FN-byggnaden.

Kampen för att bygga ut kärnkraft / kärnvapen är global liksom motståndet. I FN var frågan om förnybar energi ”oskadliggjord” genom att man placerade en person nära generalsekreteraren, men utan tillräckliga resurser eller mandat. Också Sverige var passivt i FN i denna fråga. Vid de årliga översynsmötena kring alternativ energi, sände UD fram en person som inte kunde något om detta och inte var intresserad. Jag träffade honom.

Det finns många försåtliga sätt att styra en utveckling! Tro bara inte att den sker automatiskt eller av särskilt rationella skäl!

På senare år har emellertid FN-organet för utveckling, UNDP, kommit med viktiga energirapporter, ledda av svensken Thomas B. Johansson, Lund.

Att byta energisystem

Det är naturligt att staten griper in när vi ska byta energisystem. Så skedde t.ex. när vattenkraften byggdes ut vid sekelskiftet och när kärnkraften introducerades i samarbete mellan stat och näringsliv.

Vi har bytt energisystem många gånger i Sverige.

Ved har alltid använts för att värma hus. På 1700-talet behövdes veden till järnhanteringen. Då infördes kakelugnar som minskade vedåtgången. På 1800-talet steg vedpriserna och kolimporten från England, som rederierna redan påbörjat, ökade kraftigt.

Oljan avlöste kolet. Först som drivmedel till bilarna, sedan för uppvärmning och till industrin. Övergången tog fart efter andra världskriget. Staten har ingripit främst när det gäller elproduktionen, genom stora subventioner och genom lagstiftning för att underlätta och kontrollera. Oljebolagen klarar sig själva. När slutet på epoken för utbyggnad av vattenkraft kunde skönjas fanns idén att gå över i en vindkraftepok, men på 50-talet bestämde man sig i stället för ett stort kärnkraftsprogram.

70-talets oljekriser gjorde energin till en politisk fråga av allmänt intresse i Sverige. I NUTEK:s skrift *Energiläget 1996* kan man följa hur olika energislag avlöst varandra sedan 1970-talet.

Det är naturligt att staten också satsar på omställningen av energisystemet till Solsverige.

Kärnkraftverkens tekniska livslängd är slut

När jag var i Studsvik 1971 imponerades jag både av experterna och av hur oerhört avancerat och modernt detta med kärnkraft tycktes vara. Nu förstår jag bättre. Kärnkraften är klumpig.

Den enda nytta som kärnklyvningen medför är att skapa hetta. Man törs inte ens låta det bli lika varmt som när man eldar ved eller kol. Hettan får vatten att koka och ångan driver en turbin, som via en generator alstrar el. Det är ett farligt och dyrt sätt att koka vatten på! Ett invecklat system, allt måste fungera, ingenting får läcka, men det vet alla att rör och packningar förr eller senare läcker. Datorer, pumpar, kylningen med vatten är beroende av att elen fungerar. Men de gör den inte alltid och reservsystem kan falla. Dessutom utgör radioaktivitet en extra påfrestning på material.

Jag tog fasta på att avfallsfrågan inte är löst. Fortfarande anses detta vara ett viktigt argumentet mot kärnkraft. Ingenstans på jorden finns en lösning ännu.

Låg och medelaktivt avfall lagras under Östersjön utanför Forsmarks kärnkraftverk. Vid Oskarshamns kärnkraftverk finns CLAB, Centrallagret för använt bränsle, som tar hand om

det utbrända bränsleelementen när bassängerna vid kärnkraftverken blir fulla. Där hålls de kyllda i stora bassänger under kontinuerlig övervakning.

Bolaget Svensk kärnbränsleförsörjning, SKB, arbetar träget för att finna plats och metoder för att gömma undan det högaktiva avfallet djupt i berget. Miljörörelsen har fått pengar för att kritiskt följa denna utveckling, MILKAS.

Jag ser en allvarlig fara i att bara fokusera ett problem. Ganska snart kommer nog SKB med ett förslag på lösning. Det kommer att kritiseras av MILKAS. Men folk kommer att tro mer på expertisen än folkrörelserna.

Vi borde ha lärt oss från tiden då vi fokuserade idén om upparbetningen med åtföljande villkorlag. En mycket olycklig lösning som jag nämnt i samband med interpellationen år 1972. Kärnkraften har oerhört många problem och det är missledande att betona ett mer än andra.

När kärnkraften åldras blir den allt osäkrare. De flesta svenska kärnkraftverk har snart gått de 25 år som bedömdes som den tekniska livslängden. Det är dags att stänga dem, som man gör i många andra länder! I stället byter man ut delar för att kunna driva dem vidare och höjer effekten för att få investeringen att gå ihop. Det statliga bolaget Vattenfall vägrar att lyda avvecklingsbeslutet och säger att man inte fått besked.

Har vi kompetens att klara säkerheten?

Nu från år 2007 hårdlanseras kärnkraften igen som svar på klimathotet från olja och kol, och media ligger rätt lågt när det gäller att redogöra för att de förnybara alternativen är färdiga för marknaden.. Allmänhetens kunskap har minskat och Vattenfall ha varit aktiv med gratis böcker till skolorna.

Sverige har alltid berömt sig av att ha ett oerhört noggrant säkerhetssystem för kärnkraften och påstått att stora olyckor inte kan inträffa här.

Men vi får tänka om. I Forsmark inträffade ett allvarligt olyckstillbud i juli 2006, som de ansvariga tonade ned. Lars-Olov Höglund, som var anställd vid Vattenfallsverket för upphandlingen av reaktorer i Forsmark och Ringhals, menar att vi var nära en stor reaktorolycka. När en mycket mindre incident inträffade i ett tyskt kärnkraftverk, rörde opinionen upp himmel och jord och Vattenfalls tyska chef fick sparken.

Vid en uppvaktning av miljöminister Lena Sommestad den 14 november 2005 lämnade Lars Olov Höglund en PM, som tigits ihjäl. Han varnade för att den säkerhetskompetens som funnits i Sverige då kärnkraften byggdes ut nu hade avvecklats. De svenska kärnkraftverken är inte längre säkra:

”Det finns inte kvar någon svensk leverantör av kärnkraftverk, generatorer, turbiner eller kärnbränsle.- - - Det finns inte längre någon skola för att lära ut hur man bygger säkra kärnkraftverk i Sverige eller hur man moderniserar de gamla kärnkraftverken- - -Vi har faktiskt bara en handfull drift- och underhållstekniker kvar från den tiden då kärnkraftverken uppfördes som nu vid sidan av sitt ordinarie arbete skall ansvara för dessa enorma ombyggnader av de gamla kärnkraftverken.-- - Man har börjat behandla kärnkraftverken som vore det vilken industri som helst.- - - nu är vi ute på en mycket farlig väg.- - - Att kärnkraftverken under återstående tid dessutom skall drivas med en högre termisk effekt och generera maximal vinst är i direkt i konflikt med ursprungliga grundläggande säkerhetsprinciper.”

Den 29 januari 2007 offentliggjordes en intern krisrapport från Forsmark i stark kontrast mot den offentliga glättiga bilden av säkerhetsläget. Den skulle inte kommit fram om inte ansvarskännande anställda vid kärnkraftverket lämnat den till myndigheterna och Jan

Josefsson tagit upp den i TV:s Uppdrag granskning. Säkerhetsrutinerna har gradvis slappnat. Man lär sig inte av tidigare begångna misstag. Säkerhetskulturen befinner sig på ett lutande plan. Det händer att folk är berusade i tjänsten.

Ekonomer har tagit över ledningen från tekniker, och de vill få ut så mycket vinst som möjligt. Reaktorsäkerhetsnämndens ordförande, som alltid sett positivt på kärnkraften, professor Björn Karlsson är chockad och Reaktorsäkerhetsnämnden stöder hans kritik. Samtliga kärnkraftverk har säkerhetsproblem. Risken är överhängande att man offerar säkerheten för pengar.

Se också Bilaga 1 "Beredskap för kärnkraftolyckor" 1987

Ett förnuftigt energisystem bygger på solen

En överväldigande mängd fakta talar mot kärnkraften.

Urangruvorna är miljöbovar för all framtid och det är dyrt och komplicerat att riva kärnkraftverk.

USA har slutat beställa nya sedan flera decennier och stänger reaktorer när de gått sin tekniska livstid och tar inte nybyggda i drift (utanför staden New York). Professor Björn Karlsson berättar att när nu president Bush vill göra en ny satsning på kärnkraft, är man tvingad att "damma av" gamla tekniker i 80- och 90-årsåldern! Det finns inte längre en aktuell kompetens i USA.

De flesta EU-länder har börjat avveckla sina kärnreaktorer.

Den nya jättereaktorn som Finland bygger är flera år försenad och mycket dyrare än kalkylerat.

Det är ett dyrt och klumpigt sätt att koka vatten när man åstadkommer ett avfall som kostar miljarder, som inte passar in i det kretsloppssamhälle som vi blir allt klarare över är det enda som fungerar för framtiden.

FN:s stora klimatrapport visar att 90 procent av klimatforskarna på jorden anser att det är människans utsläpp av växthusgaser som håller på och värmer upp jorden, med katastrofala följder. Kärnkraftlobbyn ser detta som en ny chans. Men rapporten säger också att skulle kärnkraften göra någon skillnad behövs tusentals nya reaktorer mot ca fyra hundra som nu finns i världen. David Fleming skriver att kärnkraftverken inte kommer att kunna ge så mycket el att de ens klarar att ta hand om sitt avfall.

En stor del av energiforskningen i Europa går emellertid till kärnkraft. Man smyger in det kärnkraftentusiastiska Euratom-avtalet från 50-talet utan debatt i nu aktuella avtal.

Det vore intressant att undersöka vilka intressen som nu ligger bakom kärnkraften i Sverige.

Oljan är fortfarande en stor politisk maktfaktor. Man sa också på 1970-talet att den skulle bli alltför svåråtkomlig efter 30 år, den tid som oljebolagen överblickade i sina projekteringar. Men kanske stämmer det den här gången. Insikten om föroreningar och klimatpåverkan tas på allvar nu.

Åter står vi inför ett val av energisystem: Sol eller uran?

Klart är att de förnybara energikällorna skulle kunna ersätta olja och kol fortare än kärnkraft. Det vore förnuftigt att satsa på solenergi i olika former: Solen direkt som värme eller el, solen lagrad som biomassa och kraft från vattnets kretslopp eller temperaturskillnadernas vindströmmar.

Det är viktigt att skapa en sammanhållen lobbyorganisation för det förnybara systemet.

Solceller förser inte bara satelliterna med elektrisk energi utan också fritidshusen i Dalarnas fäbodrar. Kanske blir det framtidens takbeläggning, som matar el på nätet och där mätaren går baklänges när huset levererar. I Tyskland är det lag på att om ett hus levererar el ska det tas emot på nätet.

Enligt en rapport i TV den 2 februari 07 har ABB i Ludvika i ett räkneexempel fått fram att man med solceller i Sahara på ett område 7x7 mil och med ABB:s kraftöverföring, skulle kunna täcka hela Europas behov av el! Detta exempel är naturligtvis omöjligt att förverkliga i praktiken, men det är viktigt att världen får klart för sig att de förnybara alternativen skulle ge tillräckligt med el och att de finns färdiga att byggas upp.

Det är smart att utnyttja det faktum att solenergin är gratis distribuerad över jorden, alltså bygga många mindre anläggningar som inte behöver bli så dyra och som också fattigare länder kan ta herraväldet över.

Kommunala biobränsleeldade verk som producerar både el och fjärrvärme växer upp i landet.

Det finns ett stort intresse för vindkraften. Folk står i kö och det borde vara dags för krisdrabbade industrier också i Sverige att börja bygga vindkraftverk igen. I Danmark står de för en stor del av elförsörjningen och är en god exportvara. Tyskland har ett stort vindkraftprogram. Med våra reglerbara vattenkraftverk passar vinden väl in i systemet.

Kanske är effektiviseringen viktigast. Eftersom elen varit så billig i Sverige finns det stora effektiviseringsvinster att göra nu när vi börjar få kontinental elpriser i landet.

Den stora mängden olja används nu i Sverige för fordonsdrift. Vår bilindustri har en chans att bli ledande i framtidens kommunikationssystem.

Allt talar för solen, den stora fusionsreaktorn på lagom avstånd, som förser oss med all energi vi behöver. Ju mer vi lär oss att utnyttja den energikällan, desto bättre klarar vi oss. Nya fredliga möjligheter öppnar sig.

Negawatt

Effektivisering är en av förutsättningarna för att Solsverige ska kunna förverkligas. Det gäller att skapa smarta maskiner och system så att man får ut mer nytta av mindre tillförd energi. Det gäller däremot inte att snåla och offra sig.

Den amerikanske forskaren Amory Lovins, som anlitats av Stockholms stad och som fått ett pris av Volvo, har myntat begreppet ”negawatt”. I stället för mer och mer megawatt, minskar man energitillförseln och når ändå syftet till mindre kostnader. Det finns internationella exempel på kraftföretag som betalar kundernas nya energisnåla apparater och tjänar på det, eftersom det kostar mer att bygga nya kraftverk. Institutionen för energisystem vid Linköpings universitet hjälper företag och kommuner att halvera sina energikostnader.

Rätt energikvalité - Elspecifika ändamål

Jag blev överraskad när jag fann att ju mer outhärlig den högkvalificerade energibäraren elektricitet är för ett ändamål, desto mindre el-energi går det åt för att tjäna detta ändamål ! Det känns som en naturens fingervisning!

Vad som än händer med omställningen av energisystemet i Sverige, mörkt blir det inte, maskinerna stannar inte och tågen kommer att gå! Den redan utbyggda vattenkraften räcker mer än väl för att tillgodose den elspecifika användningen av el.

Belysning är i våra dagar otänkbar utan el. Och mycket riktigt går det inte åt mycket el för att få ljus.

Elmotorer drar förhållandevis lite ström och de blir allt effektivare. Det gäller både hushållsmaskiner, elektronik och verkstadsmaskiner.

Proposition 1996/97:174 Lag om energieffektiviseringskrav för elektriska kylskåp och frysar, har tillkommit för att genomföra Europaparlamentets och rådets direktiv 96/57/EG. Med vissa övergångsbestämmelser får från den 1 juli 1998 endast sådana nätanslutna kylar och frysar släppas ut på marknaden, som uppfyller de krav på den högsta tillåtna elförbrukning som regeringen bestämmer.

Verkstadsindustrin använder endast åtta procent av energin som levereras till industrin.

Fläktar och andra elkrävande maskiner, som inte går kontinuerligt, kan med fördel ”turas om” att använda ström. På detta sätt sparas effekt. Elektroniska styrmedel gör sådan laststyrning enkel.

Också den energikrävande processindustrin kan bli effektivare. Inom den termomekaniska massaindustrin går det åt mängder av el för att driva de stora kvarnar som mal sönder träet. Framtiden ligger i den kemiska massaindustrin, som kan vara helt självförsörjande med energi och leverera mer el än man behöver.

Tågen använder bara två och en halv terawattimmar el av de ungefär 140 TWh Sverige gör av med. Jag tror det är en överraskning för de flesta att det inte går åt mer el för att köra alla tåg i vårt land! Det finns all anledning att elektrifiera återstående banor, så att eldrift gäller också för godstrafiken på alla sträckor.

Uppvärmning befinner sig på andra änden av den elspecifika ”nödvändighetsskalan”. Och vi finner att det stämmer att ju mindre nödvändigt det är att använda el, desto ineffektivare är det. Att degradera el till värme drar mycket ström.

Det behövs två elradiator på en kilowatt vardera för att värma ett normalstort rum när det är som kallast. Det motsvarar femtio stycken normala lampor, alltså betydligt mer än vad som behövs för att lysa upp hela huset.

Fjärrvärme från kommunala bioeldade kraftvärmeverk är ett lika bekvämt alternativ som elvärme. Inkopplingen på fjärrvärmenätet är en stor kostnad, som emellertid riksdagen den 10 juni 1997 beslöt subventionera.

För fristående villor finns flera system, bl.a. eldning pellets av sågspån.

Trafiken har man äntligen börjat uppmärksamma som den stora boven när det gäller koldioxidutsläpp. Den använder 22 procent av oljan. Alla tåg körs alltså på bara 2,5 TWh el. Biobrännslencellen är en metod för att få fram miljövänliga drivmedel.

Det inte är tekniken som hindrar en massiv övergång till bilar med 0-utsläpp. Kalifornien är föregångare. Ett problem är att näringslivet är så förbrödrat i Sverige. Man går inte emot varandras intressen och håller numera ihop mot staten när ”politikerna” försöker få ett ord med i laget.

Att ta risker

Kan man nu vara säker på att vi klarar oss i Solsverige, utan kärnkraft och med allt mindre användning av fossila bränslen?

Ingen kan vara säker på framtiden. Det gäller alltid att ta risker, men risker som man kan leva med. Risken av en stor kärnkraftsolycka eller ett kärnvapenkrig kan jag inte leva lugnt med.

Klimatpåverkan genom växthusgaser bl.a. koldioxid, går inte heller att leva med. Problemet är här att oljeintressena är svåra att rå på. USA går t o m i krig för att försvara sin ”rätt” till andra länders olja.

Jag är en stor teknikoptimist och är beredd att ta risken att lita på att tekniker och näringslivet utvecklar goda lösningar, när efterfrågan finns. Genom Solsverige undviks de oacceptabla riskerna helt och hållet. Det är möjligt att energin blir dyrare än nu, men den risken går att leva med.

Samhället har allt att vinna på Solsverige. I stället för osäker import av olja, som belastar handelsbalansen, klarar vi energiförsörjningen själva. Omställningen till kretsloppssamhället ger jobb i hela landet och ett tryggare energisystem för världen.

7 MILJÖ

Inledning

Miljöpolitiken var outvecklad i Sverige 1971 när jag kom in i riksdagen. Jag var en av föregångarna och pådrivare i Centerpartiet. Medlemmar i det senare grundade Miljöpartiet brukar påpeka att de lärt sig miljöpolitik av mig.

Som riksdagsledamot var jag i ett 20-tal år ordförande för FGL, som nu uttyds Föreningen för global livsmedelsförsörjning - på ekologisk grund.

Jag ordnade själv konferenser i riksdagshuset. Ledamöter av alla partier mötte jordbrukare som försörjde sig ekologiskt, under en tid då man i allmänhet skrattade åt organisk, naturenlig och biodynamisk odling. Vidare medverkade företrädare för föreningar, myndigheter, forskare, handel och LRF.

Man kan säga att FGL beredde vägen till KRAV-märket och bidrog till att riksdagen beslutat att 20% av landets åkerareal ska vara ekologiskt odlad. Arbetet fortsätter under motstånd från Lantbruksuniversitetet som motarbetar forskning och utbildning i ekologisk produktion och tycker som de stora kemitunga livsmedelsindustrierna.

Varför övergavs det ekologiska tänkandet?

Centerpartiet är verkligen ett tidigt miljöparti. Det gjorde det naturligt för oss att motarbeta kärnkraften och verka för ett förnybart energisystem.

Bönderna har sekelgammal erfarenhet av att bruka och vårda naturresurser och vill lämna över gården välskött till kommande generationer. Utan att man talade om ekologi utvecklades system för ett ekologiskt hållbart och förnybart jordbruk, som håller för alltid.

Naturen ska brukas i hela landet. Bostäder och arbete i hela landet. Hela landet ska leva. Centern blev ett parti i tiden, när alltfler insåg hur dumt det var att flytta befolkningen till trängsel i storstäderna och att utarma landsbygden.

Under Andra världskriget kunde Sverige försörja sin befolkning och hålla värmen någorlunda också under vargavintrarna på 1940-talet, så gott som helt med egna resurser. Då hade vi faktiskt en genomförd planhushållning i landet, med företagen solidariskt samverkande med staten i olika kommissioner, där också pappa och morfar var med. Så lade t.ex. massaindustrin om produktionen från papper till att värma husen och köra bilarna med gengas.

I Hornberga by i Orsa och överallt i Sverige tog kvinnorna upp gamla kunskaper igen, klippte får, odlade lin och gick med spinnrockarna till varandra på kvällarna.

Vid krigsslutet och 50-talet dominerade familj jordbruket med hela familjen arbetande på gården och hälften av befolkningen bodde på landet. Det fanns storgods med statare och lantbruksarbetare, men inte norr om Dalälven.

Gårdarna kombinerade växt- och djurhållning, hade en genomtänkt metod att bekämpa ogräs och skadeinsekter utan kemikalier. Man köpte knappast några insatsvaror.

Industrin över jordbruket, utan att kunna något om ekologi.

I stället för lagom mycket mekanisering som skulle underlättat fortsatt ekologiskt ansvarig jordbruksdrift med lagom mycket folk sysselsatta i jordbruket, så fördes alltfler uppgifter över till industrin, utan att någon hade ansvar för att se till helheten, och analysera följderna för naturen, arbetsförhållandena och samhället.

Ett nytt jordbrukssystem utvecklades och djurhållningen skildes från spannmålsodlingen. Bönderna blev beroende av industritillverkad gödsel och kemiska bekämpningsmedel och stallgödseln blev ett problem. Den långsiktiga följden för naturen tänkte man inte på.

I ”bondesamhället” var bondgården en ganska fullständig produktionsenhet, där egna resurser förädlades. Kvinnorna var lika mycket yrkesverksamma som männen. Ja, de hade det mest kvalificerade arbetet. De förädlade jordbrukets råvaror till mat och kläder.

Jag vill verkligen inte romantisera hur det var förr ! Människors relationer har aldrig varit lätta och det var hårt jobb och kallt och mörkt och folk svalt faktiskt ihjäl i Mora under missväxten i slutet av 1800-talet.

Visst behövdes tekniska hjälpmedel. ”Industrisamhället” var välkommet. Men tänk om kvinnorna hade utformat det tillsammans med männen och tänk om vi haft kunskap om hur man kan modernisera utan att förlora det som var bra i bondesamhället! Mindre produktionsenheter, med teknik som underlättar arbetet och där både barn och gamla kan vara med. I stället för koncentration till fabriker, där männen arbetar medan kvinnor lämnas ensamma med barnen i hemmet som alltmer utarmas på produktiva aktiviteter. Hemmafruns dilemma. Och i arbetarklassen arbetade också kvinnorna utanför hemmet och många barn sprang vind för våg om inte mormor tog hand om dem.

Tänk om kvinnorna hävdade sin yrkesrolls värde som producenter i den lilla skalan och ändrat samhället därefter!

Det var regel förr att de skolor som utbildade bönder också hade en skola för lantushåll i närheten. Flickorna fick lära sig hur man tar tillvara gårdens produkter och förädlar dem. Och de hade en god chans att träffa blivande jordbrukare i skolan intill. Dessa lantushållsskolor är nu nedlagda. Det anses att bondgården endast ska leverera råvaror till industrin, som framställer allt färdigare produkter. Varför protesterade inte kvinnorna?

Nu på 2000-talet ser man hur småskaligheten åter blir modern. Gårdsmejerier och gårdsslakt växer fram. Folk vill gärna ha närproducerad mat, Lokal mat är ett varumärke i Dalarna. Det är bra att känna till den du köper mat från.

Se också Bilaga 2 ”Arbetet och den nya tidsåldern” 1981

Hur kommer u-ländernas jordbruk att utvecklas? Risker är överhängande att FNs millenniemål om utrotad hunger får den globala storskaliga livsmedelsindustrin, Agrobusiness, att vässa klorna. De ser som sin uppgift att tjäna pengar på att sprida genmodifierade grödor och kemikalier över resten av jorden och att avskaffa familjejordbrukens blandade produktion till förmån för storjordbruk med avsalugrödor, ”cash crop”, som man vill exportera till industriländerna.

Mer om detta senare.

Också Centerpartiet hade moderniserats, ”förnyats”, genom att jordbruket industrialiserats. Kunskapen om hur man uthålligt brukar naturen kom i skymundan bakom industriintressenas vilja att sälja kemikalier och stora tunga maskiner.

Den s.k. storleksrationaliseringen drevs hårt av de socialdemokratiska regeringarna. Lantbruksnämnderna såg till att förvärvstillstånd bara gick till storjordbrukare när mindre gårdar blev till salu. Det var omöjligt att låna till mindre förbättringar av familjejordbruken. Många bönder fastnade i skulder för jätteladugårdar som sedan knappast bar sig.

När Centern fick en fjärdedel av rösterna i riksdagsvalet 1973 var det mycket i protest mot denna utveckling. Människor hade också väckts till miljömedvetenhet och vi var några stycken som talade miljö i partiet.

I Centerpartiet byggdes in vissa spänningar mellan oss ”gröna vågare” och Centerpartiets toppar i jordbrukarrörelsen, LRF, som samarbetade gott med industriintressena.

Miljö och jordbruk - FGL

Rachel Carsons ”Tyst vår” fick mig att förstå faran med den jordbruksteknik som utvecklats efter Andra världskriget.

Tydligen var tanken att överföra krigsindustrins våldsamma teknik till fredliga ändamål. Men hela inställningen är fel! Man försöker behärska naturen med våld i stället för att samverka med naturens krafter. Vetenskapsmännen tycks ha förlorat känslan av förundran inför naturen och respekt för det levande.

Lika fel som det är att försöka använda atombombsteknik till kraftproduktion, lika fel är det att ställa om fabriker för kemiska vapen till kemiska bekämpningsmedel för jordbruket.

Jag chockerades av att man faktiskt sprutade gift på maten. Också bönderna själva utsätts för stora arbetsmiljörisker. Och en ”modern” bondgård är ingen idyll, där barn kunde vara med och där socialnämnden kunde finna stabila fosterhem för problem-ungdomar.

FGL Föreningen för giftfria livsmedel startade 1965 och heter nu Föreningen för global livsmedelsförsörjning på ekologisk grund. Jag blev genast intresserad och medlem innan jag kom till riksdagen. Att man träffades i riksdagshuset gjorde inte intresset mindre. När jag så blev riksdagsman 1971 blev jag aktiv i föreningen som alltid skulle ha en riksdagsman som ordförande och för övrigt sakkunnigt folk med intresse av giftfri mat. 1972 blev jag ordförande och var så i stort sett tills Lena Klevenås tog över på 90-talet.

FGL ordnar tvärpolitiska seminarier i riksdagshuset, där ledamöter från alla partier får möta ekologiska jordbrukare, myndighetspersoner och forskare från Lantbruksuniversitetet i Ultuna. Seminarierna bandas och jag skrev ut rapporter från bandet efter att ha redigerat det som jag lärt av riksdagsstenograferna, från talspråk till skriftspråk. Talarna fick godkänna min utskrift och rapporterna trycktes i riksdagens reprocentral och delades också till samtliga riksdagsmän.

Ett seminarium resulterade i att Jordbruksutskottet biföll en motion att 10% av jordbruksarealen i landet ska vara ekologiskt odlad. Nu är riksdagens mål 20%, vilket snart har uppnåtts.

På den tid riksdagen kunde inrätta professurer, skapades en i ekologisk odling vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU i Ultuna, med Sten Ebbersten som innehavare. Han utsattes för ett starkt social tryck bland forskare som inte gillade ekologisk odling. Efter hans pensionering har SLU avskedat de forskare han utbildat.

Den kemiska industrin har uppenbarligen stor makt över sinnen vid SLU, som systematiskt motarbetar forskning och utbildning i ekologisk odling. Det är allvarligt eftersom de agronomer som undervisar de blivande jordbrukarnas lärare måste vara kunniga. Intresset bland unga jordbrukare är stort att slippa dyra och skadliga kemikalier, men får de inte en god utbildning, riskeras kvalitén. Ekologiskt jordbruk är mycket mer än att låta bli kemikalier. FGL arbetar för att professuren efter Sten Ebberstens pensionering ska återbesättas med en ekologiskt kompetent person. Universitetet bestämmer numera självständigt om professurernas inriktning. Vid ett seminarium som FGL ordnade den 22 februari 2006 framgick tydligt att SLU var helt ointresserad av forskning och utbildning för ekologiskt lantbruk. Detta står klart i rapporten "Fungerar kunskapsförsörjningen för ekologisk odling / produktion?"

FGL startade på 1970-talet en kontrollorganisation (Det gröna märket) som aldrig blev någon succé. Arbetet med detta innebar emellertid att företrädare för de olika fraktionerna för odling

utan kemiska bekämpningsmedel och drivande handelsgödsel fick träffas i riksdagshuset och komma överens om vad som förenade dem. Detta tror jag lade grunden till KRAV. Gunnar Videgård och Ekthagastiftelsen var mycket viktiga i sammanhanget.

Konsumenterna efterfrågar KRAV-märkta livsmedel.

I mars 2007 läser jag i Svenska Dagbladet att kornas foder gör oss sjuka. En fruktad kolibakterie har fått EU att jaga bakterier å det bisarraste. Också Hamregården har drabbats, så att vi inte längre skulle få bereda färsk mat i vårt kök. Vi hade inte särskilda rum för allting. Men vår utbildade och energiska intendent Ulla Stenfelt Rosenson klarar det. Flera nedlagda restauranger kan befaras och konstiga fjärrtransporter av mat tycks planeras till sjukhuspatienter m.m.

Antagligen är EU på helt fel spår. Den galna kosjukan berodde ju på kornas foder. Man gav dem kött för att öka mjölkproduktionen, vilken vansinnig idé! Kornas matsmältning är ju inställd på hö. Ändå talar foderfabrikanterna om att problemet var att fodret inte var sterilt nog. De har inte förstått sambandet alls, och brist på kunskap kan vara farlig! Nu verkar det som om den känsliga kemiska skillnaden mellan människans och kons mage rubbats, av modernt kraftfoder, så att de kolibakterier som alltid funnits hos korna utan att göra oss skada, får fritt spelrum. Ännu ett exempel på att ekologisk kunskap är avgörande för vår framtid.

Jag är fortfarande djurvän som i barndomen, men nu med respekt för varje varelse. Vill inte gosa med djur, men vill att de ska ha det bra. Jag njuter av att se det vilda. Ekorren som visst bor på vår vind i mitt hem i Hornberga och som tittar på mig när jag smacker åt den. Fåglarna i äppleträdet utanför mitt arbetsrum. Och bland kommer en stor fin rävförbi på ängen. Det händer att jag ser en björn med ungar.

Samtidigt som jag lär mig mer om ekologisk odling och djurhållning ökar min glädje. Det känns rätt, medan det våldsamma sättet att pressa naturen och djuren i industrijordbruket får hjärtat att krympa.

Skogen

Moderna växlar i hur man bäst sköter en skog.

Sverige kan nog anses som föregångare när det gäller att återplantera efter avverkning. Men på 70-talet härskade en ekologiskt äventyrlig syn på skogsbruk.

Plantskolorna misslyckades med att få fram livskraftiga träd, därför att rötterna snodde sig i de askar plantorna växte upp i. Contorta-tallen visade sig ge dåligt timmer.

Och så använde man hormoslyr. Det var inskrivet i skogslagen att lövträd skulle begränsas. Jag försökte protestera. De erfarna sa ju att björken är granens moder, skyddar de späda barrträden.

Men det skogsbruk som var modernt på 1970-talet bekämpade lövträd i krigisk anda genom att spruta hormoslyr. Skrämmande svarta björkstammar på jättestora kalhyggen. Den s.k. blädningen, att man bara avverkar vissa träd, menade expertisen var helt förkastlig. Jättekalhyggen skulle det vara, som sedan markbereddes med djupa skårar som följd.

Folket protesterade och satte sig i vägen för besprutningsplanen. Jag motionerade i riksdagen för andra metoder.

Stora Kopparbergs Bergslag var världens äldsta aktiebolag. Nu har de blivit Stora Enso och sålt både järn och vattenkraft för att enbart gå in för skogen. De tog oss riksdagsmän under hårdhänt behandling. Vi inbjöds till överläggningar i Falun. Utan förvarning kördes vi upp på ett jättehygge, med delvis sumpig mark och fullt av två-meterhög sly. Där lockades vi in i en snitslad bana med våra lågskor för att så småningom träffa en ensam skogsarbetare med

motorsåg som hade i uppgift, sa man, att röja björkslyn för hand. På jättehygget. En klart hånfull skara skogsindustrimän visste verkligen att hormoslyr var nödvändigt och hur orealistiska våra ekologiska drömmar var.

Folk var upprörda och opinionen kunde på den tiden påverka lagstiftarna. Kommunerna fick rätt att bestämma vissa områden där besprutning inte skulle ske. Flera kommuner tog tillfället i akt, bl.a. Orsa, och undantog all skog inom kommunens område från hormoslyr.

Snart övergavs denna teknik utan att de som predikat den på något sätt fick stå till svars. Men Stora kallade till sig länets riksdagsmän igen och denna gång berättade man att man anställt en skogsekolog. Jag sa i amper ton att jag var glad att de nu bytt inställning till skogsbruksmetoderna, men att jag krävde en ursäkt för den där hånfulla utflykten på kalhygget för några år sedan. Och jag fick en ursäkt.

Tal i riksdagens allmänpolitiska debatt 1 februari 1973

Fru HAMBRAEUS (c):

Herr Talman!

Jag skulle vilja säga några ord om ett ekologiskt ansvarigt samhälle.

Naturen bildar ett invecklat, självreglerande, självgående system med solen till energikälla. Alla varelser är beroende av att helheten fungerar och den är en följd av det naturgivna samspelet genom de olika näringskedjorna, den ekologiska balansen. Naturens kretslopp är slutet och kan bestå så länge solen består. Djurens och växternas förbrukar inga råvaror, de bara brukar dem för en tid och låter dem sedan gå tillbaka in i kretsloppet. Begreppet avfall existerar inte i naturen.

Människan är en del av naturen. Vi är lika beroende som andra varelser av luft, vatten och mat. Men människan har en unik förmåga att gå utöver de naturgivna sammanhangen på gott och ont, mot allt högre vishet och glädje eller mot fördärvet. Just nu tycks vi styra snabbt och effektivt mot fördärvet. Tanklöst och genom att glömma helheten har människan brutit naturens kretslopp och rubbat den ekologiska balansen. Jordens tillgångar är ändliga. När vi förbrukar naturtillgångar i stället för att bruka dem och föra dem tillbaka in i kretsloppet innebär det att naturtillgångarna förr eller senare tar slut eller rättare sagt förs över i en form där vi inte har glädje av dem. När vi belastar ekosystemen mer än de tål bryter de samman.

Detta har skett förr i mindre skala i mänsklighetens historia och har inneburit lokala katastrofer. Den utarmade naturen och öknarna runt Medelhavet är ett verk av människor. Nu ger den tekniska utvecklingen oss möjligheter att skapa katastrofer av en helt annan dimension. En motsvarande tanklöshet i våra dagar hotar allt liv på jorden.

Ett kortsiktigt ekonomiskt tänkande styr oss fel. Vi behandlar tankekonstruktioner som om de vore verkligheten. Vissa ekonomiska teorier tillåts tvinga in oss i en utveckling som i sin förlängning leder till naturens sammanbrott. Bristen på helhetssyn och det faktum att ekonomiska delsystem tillåtes vältra över kostnaderna på samhället och framtiden, gör att man väljer biologiskt och mänskligt påfrestande metoder i stället för att tillfredsställa människans behov inom de ramar naturen ställer upp. Vi överger metoder inom jord- och skogsbruk som passar väl i i den ekologiska balansen och ersätter dem med en teknik som bryter naturens kretslopp och utarmar ekosystemen. Industrin framställer nya ämnen som inte passar in i naturen. De bryts inte ned automatiskt utan vandrar i näringskedjorna. Koncentrationen av människor och djur är alltid påfrestande. Energikrävande teknik och livssätt ökar belastningen.

Jorden har under årmiljoner utvecklats långsamt efter naturlagarna. En successiv anpassning har inträtt till förändringar som rubbat balansen. Människan kommer in med sin hektiska

förändringstakt och sina omåttliga krav. Det är risk att naturen inte hinner med. I det långa loppet måste människan finna en biologisk balans mellan sina behov och naturens förmåga att långsiktig tillfredsställa dem. Vi får bara leva av räntan, inte tära på det naturkapital som skall bevaras intakt till kommande generationer.

Det är viktigt att vi har denna insikt och målsättning klar för oss och styr in allt vårt handlande mot den, även om vi inte kan vänta oss abrupta kursändringar.

Det är helt missvisande att hävda att det ekologiskt ansvariga samhället skulle utmärkas av stillastående och stagnation. Vi måste hitta på nya lösningar och vi behöver i hög grad teknikernas uppfinningsförmåga, men den måste riktas in mot ekologiskt sunda metoder.

Ekologi måste bli baskunskap på alla skolstadier. Detta skulle också föra med sig att studierna upplevdes mer meningsfulla i sig själva. Motivationen ökade och en del av orsakerna till den förlamande apati som lärare och elever nu ofta klagat över skulle kanske undanröjas. Man skulle äntligen börja ta itu med verkligheten.

De lagar vi stiftar måste bygga på en ekologisk grundsyn. Vi får i vår tillfälle att låta denna grundsyn präglade vårt ställningstagande till åtskilliga lagförslag som regeringen har aviserat, t.ex. ändringen av miljöskyddslagen och bestämmelserna om skogsbeskattningen samt lagen om hälso- och miljöfarliga varor. Särskilt demoraliserande blir det om vi stiftar lagar för att komma tillrätta med hotet mot naturen utan en grundinsikt om hur naturen fungerar. Det är då risk att vi kräver fel offer av människorna i miljövardens namn. Det finns exempel på det. Renhållningslagen bygger t.ex. på en utredning där talet om ”kvittblivning av avfall” visar att man har ringa förståelse för vikten av att återföra tillgångar till naturens kretslopp, om de inte kan återbrukas. När nu kommunerna tvingar människor att lämna sitt ”avfall” till central förbränning kan man ibland ha åstadkommit en sämre lösning, ekologiskt sett, än när människorna tar hand om sitt skräp och avfall själva.

Det är också risk för att hela vår fysiska riksplanering hamnar fel, när utgångspunkten visar att man inte har förstått den grundläggande biologiska verklighet som vi måste basera alla användning av mark och vatten på. Man betraktar naturvård som något som främst är bra för fritidsintressen, något som vi får ta hänsyn till om vi har råd. Ekonomiska krav kommer i konflikt med det rörliga friluftslivet, säger man. Det är en skev problemställning. Om vi inte bygger upp vår ekonomi på ett miljöriktigt sätt, så rycker vi undan grunden för fortsatt ekonomisk verksamhet över huvudet taget. Utan frisk luft, rent vatten och fruktbar jord kan varken människor, djur eller växter leva.

Slut på citatet från riksdagen 1973. Centerpartiet kunde en hel del om miljö. Jag vill påstå att vi var ganska ensamma då bland de politiska partierna. Miljöpartiet fanns inte på den tiden. Förenklat kan man säga att det bildades i protest mot att Centerpartiet inte lyckats avskaffa kärnkraften. Det har inte heller de lyckats med.

Men mp har onekligen ökat miljökunskap och engagemang inom politiken.

Kunskap om naturens kretslopp

I början av 2000-talet var min sonson Arvid i 4-årsåldern. Han ropade på mig.

Farmor kom!

Några förskolebarn stod i ring kring en liten död fågel på asfalten.

Jag tog en träpinne och lyfte upp den och kastade in den i en buske.

Varför gör du så? sa barnen

Den ska komma in i naturens kretslopp, sa jag

Jaha, sa barnen och såg tillfredsställda ut med svaret.

Dagisbarn får lära sig om naturens kretslopp. Det finns hopp för framtiden!

8 SVERIGES BLANDEKONOMI VAR GENIAL

De center-ledda regeringarna på 1970-talet fortsatte folkhemsbygget

Centerpartiets Thorbjörn Fälldin ledde den första icke socialdemokratiska regeringen på över 40 år. När Centerpartiet, Moderaterna och Folkpartiet bildade den borgerliga regeringen 1976 var arbetslöshet det stora hotet. Vi var livrädda för att intrycket skulle vara att så fort borgarna kom till makten så steg arbetslösheten.

Alltså fortsatte vi folkhemsbygget med full sysselsättning som prioriterat mål.

John Kenneth Galbraith, rådgivare till President Roosevelt i hans sociala program New Deal, säger i "Min ekonomiska historia", 1994:

"Hade det funnits någon rättvisa här i världen skulle man inte tala om den keynesianska revolutionen utan om den svenska".

Galbraith studerade några år i Sverige på 1930-talet. "Här lärde jag känna Gunnar Myrdal, Bertil Ohlin, Erik Lindahl, Erik Lundberg och den senare mycket berömde internationalisten Dag Hammarskjöld. Tillsammans spelade de en avgörande roll för den svenska regeringspolitiken. Detta var under den stora depressionens tid; för första gången fick jag klart för mig att det kunde finnas en sansad medelvägslösning på ekonomiska problem, för här kunde man se den i aktion."

De center-ledda regeringarna fortsatte alltså den speciella varianten av keynesiansk politik som Sverige blivit så berömt för. "Sweden the Middle Way", den svenska modellen med samförstånd mellan stat, ansvarstagande arbetsgivare och fackförening, som hade arbetsgivarnas respekt.

Samarbete utvecklades mellan stat och näringsliv. Staten satsade på forskning som gynnade näringslivet.

Televerket var en av förutsättningarna för Ericsson och läkemedelssubventionerna för de framgångsrika läkemedelsföretagen. Stora statliga beställningar las i det privata näringslivet, t.ex. kärnkraften. Det då statliga verket Vattenfall finansierade utbyggnaden av sin stora del av svensk kärnkraft genom anslag direkt över statsbudgeten. Tänk om vindkraften hade samma privilegier!

Industriminister Nils G Åslings "akutmottagning" för bekymrade företag blev också folkligt välkänd. Varvsindustrin lades ned utan att någon behövde bli arbetslös. Varven fick pengar för att inte avskeda folk förrän de hjälpts till ett nytt jobb. Sverige var världens största varvsnation efter Japan, men vi hade satsat ensidigt på enorma oljetankfartyg och oljekrisen punkterade den marknaden. Och drog med sig stålindustrin som Åsling omstrukturerade och genom statliga "paket" skedde detta utan arbetslöshet..

Det fanns kritik. Alla gillade inte den starka staten och den trygghet för alla som generell välfärd ger och dessutom jämställdhet mellan kvinnor och män och jämlikhet mellan sociala grupper. Tongivande ledare i näringslivet protesterade. Ändå var näringslivet fritt att skapa och Sverige var i stort sett rikast i världen. Men en del tyckte att Sverige inte skulle sticka ut utan bli ett mer normalt väst-land! EU blev instrumentet.

Socialdemokraterna började rasera folkhemmet

Under mitten av 1980-talet började avvecklingen av blandekonomin under den socialdemokratiska finansministern Kjell-Olof Feldt. Sverige anpassade sig till den nyliberala ekonomiska skola som länge härskat inom EU, med arbetslöshet och ojämlikhet som följd.

Kapitalet hade länge varit reglerat i Sverige. Riksbanken bestämde tillsammans med regeringen. Innan man vidtog en åtgärd som berörde bank- och försäkringsväsendet hörde man med dem på det samförståndssätt som var landets signum, om vilka konsekvenser de åtgärder man planerat skulle få. Men det var inget tvivel om att politikerna bestämde över kapitalet, alltså en demokratisk styrning.

Novemberrevolutionen

Novemberrevolutionen 1985 vände upp och ner på den ekonomiska makten.

I en rapport från ESO, Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi Ds 1996:37 berättar Torsten Svensson i klartext hur det gick till när rollerna blev omvända och Riksbanken började styras av kapitalet i stället för tvärtom. Kreditmarknaden avreglerades och finansfurstarna var som kalvar nyss utsläppta på grönbete. Pengar formligen kastades efter folk.

Jag var i riksdagens Bostadsutskott då och fick höra av de stora bostadsbolagen att man tjänade mycket pengar, men inte på hyrorna utan på den förväntade ökningen av husens värde. Man kunde låna en miljon på ett hus och sälja det efter någon vecka för mer än miljonen, betala lånet och ha gjort en ren vinst. Sverige köpte hus till fantasipriser i Europa. Det pågick några år till den stora kraschen.

Riksbank och regering hade bestämt sig för att inte devalvera, vilket blivit en vana under 70- och 80-talet. Att den svenska kronan blev mindre värd passade inte kapitalägarna, även om näringslivets export gynnades. Kronan var knuten till EU:s valutasystem. Spekulationerna mot kronan blev allt häftigare och riksbanken höjde räntan till 500 % och höll kvar kronans värde tills alla de stora aktörerna hunnit göra sig av med kronor. Då först släpptes kronan fritt, vi fick en flytande valuta, som bedöms av marknaden. Det hade varit bra om detta skett tidigare, ty spekulationerna upphörde och ingen olycka drabbade landet.

Men nu var nyliberalismen högsta sanning i regering och riksdag. Fräscha unga övertygade ekonomer fyllde kanslierna. De hade endast utbildats i denna teori, som ansågs vara "vetenskapens" senaste för att inte säga sista ord. Att Manchesterliberalismen och Låt-gå-ekonomi funnits förut flera gånger i historien och alltid lett till katastrof, det hade man inte fått undervisning om.

EU:s fördrag skrev in den nyliberala ekonomins principer som tvingande för alla medlemsländer. Den offentliga sektorn skulle krympa och allt som gick att tjäna pengar på skulle tas hand om av "marknaden". Staten hade inte längre rätt att styra kapitalet. En av de fyra grundläggande "friheterna" i EU var kapitalets frihet. D.v.s. kapitalägarnas oinskränkta makt att göra vad det ville med allas våra tillgångar. Oftast ville de spekulera och skapa mer pengar åt sig själva genom våra pengar.

Statsskulden

När du sätter in pengar på en bank, ökar du bankens skuld, fast de kallar det för inlåning. Banken betalar ränta till dig men placerar dina pengar så att de ger mer. Om banken skulle börja betala igen sin "skuld" till dig, skulle du bli förvånad och resultatet blev att banken hade mindre kapital att röra sig med.

Detsamma gäller för staten. Om du i stället för att låta banken ta hand om dina pengar, köper statsobligationer för dem, ökar du förvisso statens skuld och staten betalar ränta till dig. Staten får härmed resurser att satsa på det som gynnar hela folkhushållet, det kunde t.ex. vara universitet, vägar, järnvägar och annan infrastruktur, naturvård, satsningar i förnybara energikällor etc. När som helst kan du sälja dina obligationer, eftersom andra gärna köper dem. Det är klart vilseledande när man säger att statens skuld är vår skuld som ska betalas av kommande generationer. Vi har snarare en fordran.

Litet annorlunda är det när staten lånar utomlands. Några år rådde förbud mot detta, den s.k. utlandslånenormen. Då lånade svenska finansinstitut billigt utomlands och lät staten låna dyrt av dem. En inte särskild smart ordning, som upphörde. Jag kan inte se att det är några problem att låna utomlands. Eftersom staten sköter sina åtaganden, har vi goda villkor och det är väl bra att internationellt överflöds kapital kan komma till allmän nytta i Sverige. Det var t.ex. fallet när oljepriset sexdubblades och det fanns ett överflöd av s.k. petrodollars som sökte placering. Nils G. Åsling gjorde god nytta med dem för att strukturera om Sverige utan arbetslöshet. Mer om det senare i Tankar om stål.

Jakten på ”statsskulden” är ett ganska nytt fenomen. RR, Riksdagens revisorer, undersökte på sin tid saken och när Inga-Britt Ahlénius var generaldirektör för dåtida RRV, Riksrevisionsverket, fick vi uppseendeväckande information. Sverige hade ingen nettoskuld alls, eftersom det naturligtvis är korrekt att balansera skulden mot tillgångarna. RRV visade att Sverige var oerhört rikt. Detta fick inte komma ut i RR:s rapport, eftersom det skulle kunna påverka ”krismedvetandet”, sa kollegor och personal i RR! De nyliberala styrande ekonomerna krävde att folk trodde att landet var i kris för att gå med på uppoffringar och åtstramningen av den offentliga sektorn.

Sven Grassman

Nationalekonomen Sven Grassman analyserade klart och begripligt det enorma luredrejeri vi var utsatta för. Han hade dessförinnan fått Riksbanken att ändra redovisningssystemet gentemot utlandet. Det var en stor triumf, som visade sig farlig för honom. Han fick en svuren fiende i den mäktige Assar Lindbeck och hade svårt att få några forskningspengar eller positioner därefter. Det är nackdelen med att bo i ett litet land. Enstaka maktmänniskor kan bestämma mer än vad som är rimligt och sunt.

Sven Grassman blev populärvetenskaplig författare och har skrivit flera mycket upplysande böcker om nyliberalismens härjningar i Sverige och om hur lydiga och flata vi är. Han dog tidigt i cancer. Jag ordnade en ”Grassman-föreläsning” i riksdagshuset, som inte väckte någon uppmärksamhet. Men så är jag väl inte bra på att marknadsföra.

Assar Lindbecks humör drabbade mig som medlem i styrelsen för Riksbankens Jubileumsfond, RJ. Jag tillhörde den grupp med hälften riksdagsmän och hälften forskare, som granskade ansökningar från ekonomer. Vi riksdagsmän var där för att ha synpunkter på samhällsnyttan.

Vi hade sagt nej till några intressanta ansökningar, jag vill minnas från kvinnor, därför att forskarna inte tyckte de var riktigt relevanta och av brist på medel. Och så fanns en ansökan av Assar Lindbeck, slarvig och kolossalt ointressant tyckte jag. Jag frågade forskarna vilken nytta detta projekt kunde väntas ha. Försiktiga hummanden om att det ju kunde föra ”public choice” metoden vidare, men nog skulle hamna på en hylla. Jag bestämde mig för att säga nej till Assar och reserverade mig också när hela styrelsen för fonden samlades för det slutliga avgörandet. Det var intressant att se forskarnas reaktioner: inte kan man gå emot Assar!

Jag var ju ensam reservant och han fick sina pengar. Men efter en tid kallades jag upp till centerordföranden Olof Johansson. ”Vad har du gjort med Assar?” frågade han. Assar Lindbeck hade rasande ringt Olof och skällt ut mitt agerande.

Självfallet ställer jag min plats till förfogande om du vill det, sa jag. - Nej, nej, skrattade Olle, - bara du vet vad du gör.

Vid nästa möte med RJ:s ekonomigrupp berättade jag alltihop. Men nu tyckte man att Assar gått för långt.

9 MINNESBILDER OM STÅL

Borgarna gör allt för full sysselsättning

När Fälldin-regeringen tillträdde 1976 ställde det sexdubblade oljepriset till med stora förändringar i svenskt näringsliv, en kraftig strukturförändring.

Sveriges företagsledare köade vid Industriminister Nils G. Åslings ”akutmottagning”.

Statliga stödpaket lämnades ut. Den första borgerliga regeringen på 44 år hade som oeftergivligt krav att upprätthålla den fulla sysselsättningen, som sedan länge var det prioriterade målet för den ekonomiska politiken. Och vi lyckades! De Fälldin-ledda regeringarna förde med stor framgång en Keynesiansk ekonomisk politik.

Varven läggs ned

Vår varvsindustri hade koncentrerat sig på jättestora oljetankers.

När Näringsutskottet besökte dem i mitten av 70-talet såg de ljus på framtiden. Orderböckerna var fulla. Men plötsligt gick det inte att sälja en enda oljetanker. I stort sett hela varvsindustrin lades ned. Världens näst största efter Japan!

Det fick följer för stålindustrin. Den socialdemokratiska regeringen hade haft planer på att bygga ut stålindustrin i Luleå, Stålverk 80, och det privata näringslivet skissade på Baltic Steel, ett stort stålverk i Gävletrakten, vid hamn.

Och så ville varven plötsligt inte köpa mer stål. Den plåt som Domnarvet i Borlänge producerade var inte av tillräckligt hög kvalitet för bilindustrin.

Också kalkbruket i Orsa berördes, eftersom Domnarvets malmmetallurgi köpt stora mängder kalk därifrån.

Nils G. Åsling genomförde en stor omstrukturering. Varven tog med statligt stöd hand om övertaliga och såg till att de fick nya jobb.

Sverige lånade tillbaka petrodollars, som reades på världsmarknaden efter oljeprishöjningarna. Utlandsskulden var hög, men den betalades tillbaka på några år under 80-talet trots stora devalveringar.

Att erkänna fel

Dalariksdagsmännen kämpade för malmmetallurgin i Domnarvet. Jag debatterade ilsket med Björn Wahlström som hade regeringens uppdrag att omstrukturera stålindustrin under ledning av SSAB, Statens stålaktiebolag. Jag insåg senare att operationen hade lyckats väl. Alla berörda orter hade fått framtidsjobb.

När jag stötte ihop med Björn Wahlström på Nybroplan en dag, stoppade jag honom. Han blev överraskad och väntade sig kanske fortsatta strider. Men jag sa: ”Björn, jag hade fel och du hade rätt!”

Jag tycker det är helt naturligt att erkänna fel. Men detta tycks vara något väldigt ovanligt, eftersom han blev så imponerad att han fortfarande berättar om det, vilket jag fått höra av hans släktingar i Orsa.

Staten omstrukturerar stålet, SSAB

Riksdagsmännen erbjöds att prya på olika företag. Den 8 -19 september 1980 besökte jag SSABs olika verksamheter.

En vecka gick jag iklädd overall och med rätt färg på hjälmen (som anställd, inte gäst) till de olika avdelningarna i Domnarvet, Borlänge. Jag fick uppleva den berömda Domnarvsandan.

En mycket spänstig man tog mig med till folkdans en kväll och jag blev helt utmattad av den konditionskrävande dansen, men glad.

Storas stålverk Domnarvet i Borlänge blev av med malmmetallurgin, som koncentrerades till Luleå. I stället fick Domnarvet en jätteinvestering i tunnplåt som visade sig leva upp till bilindustrins krav. Stålverk 80 tonades bort och Baltic Steel likaså. Det hade varit dödsstöten för Domnarvet.

Som pry satt jag bredvid ”Blåsaren”, brukets mest kvalificerade befattningshavare, närmast som överläkaren på ett lasarett. Han avgjorde med en blick när metallkoket i masugnen hade den rätta färgen och med knappt urskiljbara tecken dirigerade han sina assistenter. Till slut knackade man håll på den murade väggen in till masugnen och smältan rann ut, imponerande, farlig och fruktansvärt het. För att av egen kraft rusa iväg till sina olika formatorer. järnvägsräls, ämnen till plåt etc.

Nu när malmmetallurgin skulle läggas ned, omskolades blåsaren till ”smältare”, (ungefär motsvarande en sjuksköterskas rang kanske) vid skrotsmältan, som skulle bli kvar. Det skulle vara intressant att undersöka vad som händer med människor i sådana situationer.

Jag såg bygget av den enorma tunnplåtmaskinen, som skulle snabba på processen från 10 timmar till 10 minuter! Efteråt har denna satsning visat sig mycket lyckad, och Nils G. Åsling har ett gott namn i Domnarvet.

Grängesbergsgruvan. Partipiskan i riksdagen

Men betydelsefullast blev min korta vistelse vid Grängesbergs gruva.

Gruvan var hotad av nedläggning 1980 och folket förtvivlat. SSAB ville lägga ned, men regeringen hade tillsatt en utredning för att undersöka om man genom att bygga ett granuleringsverk skulle kunna tillverka säljbara produkter med förtjänst. Regeringen var beredd att satsa 40 miljoner kronor för detta bygge, under förutsättning att utredningen blev positiv. Socialdemokraterna motionerade om att dessa 40 miljoner skulle avsättas redan nu för att betalas ut om utredningen visade att det var ekonomiskt vettigt.

I sak var alltså opposition och regering överens.

Vad jag fick klart för mig vid besöket i Grängesberg var att SSAB ville lägga ned gruvan vad än utredningen kom fram till och att de aldrig skulle begära några 40 miljoner till granuleringsverket, som alltså regeringen var beredd att anslå. Om pengarna emellertid fanns framme till detta ändamål skulle de knappast låta bli att ta emot dem.

Alltså bestämde jag mig för att rösta med socialdemokraterna.

Att rösta med oppositionen är en svår synd för en riksdagsledamot ur ett regeringsparti, särskilt som det bara behövdes en enda röst för att oppositionen skulle vinna omröstningen.

Jag utsattes för starka påtryckningar. Min pry-elev Lisskulla Ljungkvist från Leksand fick följa med när jag skälldes ut hos kanslichefen. Ingen hade tid eller intresse att lyssna på mig när jag förklarade det som beskrivits ovan. Det var ju bara om utredningen var positiv som pengarna skulle betalas ut, precis som regeringen ville.

Så kom omröstningen i riksdagen. Jag stod fast och röstade med (s) - men en socialdemokrat tryckte fel, så regeringen vann i alla fall! Riksdagen skulle rösta om flera ärenden i detta sammanhang och efter ett tag blev det jämt. Någon hade tryckt fel igen! Nu hade vi kommit överens om att i stället för att lotta fram beslut, som väckte ett visst löje, så skulle hela ärendet sändas tillbaka till utskottet. Alltså även frågan om anslag till gruvan!

Nya påtryckningar på mig. Jag sa till mina socialdemokratiska kollegor att jag skulle strypa dem om de röstade fel igen! Folkpartiets representant på Dalabänken, Bertil Dahlén, kom

fram till mig i Kammaren när vi skall rösta igen och sa att han satt sig in i ärendet och att s och jag ju hade rätt. Han skulle rösta med oss! Och en moderat, representerande det tredje regeringspartiet, röstade fel och alltså också med oss! Så resultatet blev att de 40 miljonerna anslogs med ganska god marginal, under omständigheterna.

Det visade sig senare att utredningen blev positiv. SSAB rekvirerade de anslagna pengarna, granuleringsverket byggdes och gruvan hölls i drift i nästan tio år till. Efter de tio åren var det ingen hörbar opposition mot att lägga ned gruvan.

Senare riksdagsman Per Erik Granström, då socialdemokratiskt kommunalråd i Ludvika, lär ha tackat mig vid ett kommunfullmäktigesammanträde. Och regeringen tog ingen skada.

Men centerpartisterna var sura också i Dalarna. Man går inte emot sin egen industriminister.

Det var en av orsakerna till att jag fick byta utskott vid valet därpå, från Näringsutskottet till Bostadsutskottet.

Dala kanal

Först när jag fick höra talas om att Dalälven kunde bli en kanal, tyckte jag det verkade befängt. Tyvärr har den uppfattningen låsts fast hos personer i Länsstyrelsen med stort inflytande över ett antal landshövdingar, som stoppat planerna.

Hans Kers i Leksand har uthålligt drivit frågan och fler och fler inser att han har rätt. Bland annat fackföreningar i Dalarna rekommenderar en ordentlig utredning, där inte minst miljöfrågan skulle belysas ordentligt.

Hela Europa genomkorsas av kanaler och Dalälven är ovanligt djup och rik. Det skulle inte behövas många mil grävning förbi kraftverk och broar för att få en 35 mil lång kanal.

Hade Dala kanal funnits när stålindustrin omstrukturerades, skulle Domnarvet haft nytta av den. Dalälven rinner rakt igenom och skulle gett Domnarvet motsvarande kustläge. Också skogindustrin skulle använda kanalen för att inte tala om turismen.

Hans Kers har inte gett upp!

10 UTVECKLINGSSAMARBETE

Alternativt nobelpris - Right Livelihood Award

Jakob von Uexkull, född i Sverige av svensk mor och estnisk-tysk far, kom till riksdagshuset för en lunch 1980 med de första mottagarna av Right Livelihood priset, Right Livelihood Award. Han hade erbjudit Nobelstiftelsen att inrätta ett sådant pris eftersom man ju godkänt att Riksbankens ekonomipris fick kallas Nobelpris. Han fick nej. Då bestämde han sig för att själv använda större delen av pengarna för sin frimärkssamling till Right Livelihood priset att delas ut dagen före Nobeldagen. Massmedia har alltid kallat priset Alternativa Nobelpriset och pristagarna har ibland fått större publicitet än de ”riktiga” nobel-pristagarna, säkert för att deras insatser varit så mycket mer begripligt bra för mänskligheten.

Jag blev trustee i RLA-stiftelsen tillsammans med Jakob och miljöministern i Nieder Saxen, Monica Griefahn (s) (nu ledamot i tyska Bundestag) och ingick i den jury som utser pristagarna. Vem som helst, utom jurymedlemmar, kan nominera och RLA får oerhört spännande kandidater. Den brittiske ekonomen Paul Ekens och hans efterträdare Ola von Uexkull gör utmärkta utredningar och skriver inspirerade redogörelser för ett hundratal spännande projekt runt om i världen.

Juryn har ingen ambition att utse de bästa projekten, utan att lämna priset till dem som man bedömer kan göra bäst nytta med pengarna just nu och så att det blir ett tema för årets prisutdelning, samt att belöna både kvinnor och män från flera världsdelar. Genom att våra undersökningar på plats är kompetenta och noggranna har vi kunnat tipsa flera penningstraka stiftelser om lämpliga kandidater.

Biologen Wangari Maathai, Kenya, fick Right Livelihood priset 1984 och 2005 fick hon Nobels fredspris.

Jag träffade henne på 80-talet i Stockholm, då hon var skadad av en fängelsevistelse. Tillsammans med några kvinnliga vänner hade hon protesterat i Uhuru-parken i Nairobi, på den plats där president Moi tänkt bygga ett jättehotell med en staty av sig själv genom de första fem våningarna. Kvinnorna greps och när de kom ut ur fängelset fortsatte de protesterna i en kyrka. Men, sa Wangari, då kunde vi inte protestera hatiskt som förr. Vi började fundera på vår egen skuld. Varför hade vi inte agerat tidigare? Det blev inget hotell. Jag tog kontakt med Sveriges ambassadör i Nairobi och fick honom att lova att Wangari skulle kunna få skydd på ambassaden. Men det har inte behövts.

Från och med mitten av 1980-talet delas priset ut i Andrakammarsalen i riksdagshuset, vilket naturligtvis var en viktig markering för de utländska prismottagarna. Talman Ingmund Bengtsson (s), som presiderat vid FNs miljökonferens 1972, var helt för det och bjöd på lunch i Bonniervillan, Talmannens representationshus. Också Ingegerd Troedsson (m) var till en början för och var närvarande vid prisutdelningen och hälsade välkommen med ett tal som hon bett mig skriva på engelska. Jag var solidarisk och gjorde detta välkomsttal kortfattat och helt möjligt för en moderat att ställa upp på. Men så upptäckte hon förmodligen att en del av pristagarna inte precis gillades av moderater. Förvaltningsstyrelsen, där Talmannen är ordförande, beslöt 1993 att skärpa reglerna för hur riksdagens större lokaler fick användas. Man protokollförde att RLA priset inte skulle få delas ut i riksdagshuset i fortsättningen. Bara Talmannen, partierna och riksdagssällskapet hade rätt av disponera dessa lokaler.

Efter valet 1994 blev emellertid Birgitta Dahl talman och hon ändrade beslutet så att priset sedan dess delats ut i riksdagshuset. Hon vara en mycket juste talman och jag tänker inte längre på henne som aggressiv kärnkraftsförpråkare i Energikommissionen.

För att trygga prisutdelningen i Riksdagshuset var jag ivrig att engagera intresserade från alla partier och riksdagssällskapet Right Livelihood Award, SÄRLA, bildades, med Marianne

Ytterberg (s) som ordförande. Sällskapet's enda uppgift är att se till att priset får delas ut i Riksdagshuset och att arrangera prisutdelningen. Stiftelsen Right Livelihood Award är nu också uppräknad bland de skattefria, i likhet med t.ex. Nobelstiftelsen och Anna Lindhs minnesfond. Ett försök av riksdagsförvaltningen på 2000-talet att åter hindra att prisutdelningen får äga rum i Huset har misslyckats. Så nu är traditionen förhoppningsvis orubblig.

Orsaken till fattigdomen i världen

En Right Livelihood pristagare sa med stor hetta: "Sluta! Ni kallar det hjälp men det förstör våra utvecklingsmöjligheter. Ge er iväg!"

Jag svarade: "Du anar inte vilka förfärliga människor som instämmer och säger att vi ska strunta i att ta ansvar för fattigdomen i världen!"

Sedan 1960-talet har jag längtat efter en rättfärdig värld, där vi möter varandra som medmänniskor och gläds åt olikheter och åt att vi kan göra varandra tjänster till ömsesidig nytta.

Som jag ser det är de globala orättvisorna och oredan en följd av västvärldens kolonisering och segrarmaktens godtyckliga beslut om länder och gränser oberoende av etniska grupper.

Efter andra världskriget avskaffar FN kolonierna, men det ekonomiska förtrycket fortsätter. Västländer anser sig ha rätt till andra länders råvaror, som t ex olja och diamanter.

Transnationella företag, rikare än många länder, dominerar världsekonomin och bidrar till korrupta regimer i u-länderna. Kolonialmakterna har slagit sönder både den fysiska och mentala strukturen hos många folk. Och Världsbanken och IMF, Internationella valutafonden och Världshandelsorganisationen WTO gör sitt bästa för att behålla Västs makt. Nu på 2000-talet har de emellertid fått konkurrenter. Kina investerar i Afrika. Det är för tidigt att avgöra om också de följer de gamla koloniala mönstren eller om vi kan vänta oss en mer fruktbar utveckling med ömsesidig nytta.

I vilket fall börjar världens majoritet, Kina, Indien, Brasilien, Sydafrika protestera mot storföretagens önskan att utnyttja världshandeln "frihandeln" till sin egen fördel.

När EU med Sverige som pådrivare, kräver i WTO att u-länderna ska släppa in storföretagen utan restriktioner, så ställer man gång på gång i utsikt att u-länderna som utbyte ska ha rätt att exportera mat utan tullmurar, men löftet infrias inte. Samtidigt subventioneras EUs mat-export så att dumpade priser förstör u-ländernas eget näringsliv. Också när vi i all välmening blir av med våra gamla kläder som ska sändas till fattiga länder och skänkas bort, så förstör vi den inhemska textilindustrin. Utvecklingssamarbete är inte lätt. Jag tycker det är uppfriskande att Right Livelihood-pristagare vill köra iväg alla "hjälpare".

Kvinnor försörjer familjen

Åtminstone i Afrika är det kvinnorna som står för familjens försörjning.

När bistånd riktas till kvinnor mår hela familjen väl. Också barnen får mat och kläder och sänds till skolan. När männen får pengar ökar öl-industrins omsättning....

Detta är bestämt allmän kunskap. Jag hörde påståendet vid en internationell konferens från en afrikansk man.

Om kvinnorna styrde länderna, skulle det inte bli krig, säger de kvinnoorganisationer som kämpar för inflytande i Afrika.

I Ruwanda blev det kvinnlig majoritet i parlamentet efter det fruktansvärda folkmordet. Nu samtalar folk ur Tutsi och Hutu i byarna och försöker förstå hur grymheterna kunde uppstå.

Brottslingar från folkmordet rehabiliteras genom att delta i samhällstjänst, samtidigt som de bor med sina familjer.

Ett mycket kvinnligt sätt att hantera problem. Men i ett reportage i svensk TV intervjuades enbart män!

Hur kommer u-ländernas jordbruk att utvecklas? Risker är överhängande att FN:s millenniemål om utrotad hunger tas omhand av Agrobusiness, den globala storskaliga livsmedelsindustrin. De ser som sin uppgift att tjäna pengar på att sprida genmodifierade grödor och kemikalier över resten av jorden och att avskaffa familj jordbrukens blandade produktion till förmån för "cash crop", som man vill exportera till industriländerna.

Jag är övertygad om att man om en tid med förundran kommer att se på den ekonomiska skolan som tilläts dominera världen på 1900-talet och in på 2000-talet: Den nyliberala ekonomin, där pengar lever sitt eget liv och dimridåer av teoretiska modeller försvårar insikten att dessa ekonomiska regler är till för att gynna ett fåtal, att det är fråga om vem som ska ha makten över resurserna.

Jag har länge funderat på dessa problem .

Sveriges bistånd genom internationella organisationer

Utredningen SOU 1991:48 var en stor parlamentarisk utredning om svenskt multilateralt utvecklingssamarbete. Den tillsattes 1989 under ordförandeskap av Hans Lundström, som varit svensk direktör i Internationella valutafonden, IMF, och Världsbanken (VB), och med riksdagsledamöterna Kristina Svensson och Evert Svensson (s), Karl-Göran Björnsmark (fp) och mig (c) som ledamöter.

Ungefär hälften av Sveriges anslag för utvecklingssamarbete går genom internationella organisationer och av detta går huvuddelen till VB och IMF. FN får en mindre del.

Jag arbetade intensivt i denna utredning . 1991 lämnades betänkandet till Lena Hjelm Wallén, några månader innan socialdemokraterna förlorade valet.

Det fanns gott om information om hur galet vårt multilaterala bistånd blev. Kyrkornas ekumeniska u-vecka, Lutherhjälpen m.fl. hade gjort inträngande analyser av hur destruktiva skulderna och Strukturanpassningsprogrammen, SAP, var. Vi fick gott om exempel på SAPs tillkortakommanden och hur de gjorde det omöjligt för u-länderna att skapa vettiga sociala förhållanden och en god ekonomi. VB och IMF hyllade en nyliberal ekonomisk politik och man tålde inga motsägelser. En avslöjande världsbanksrapport från Tanzania poängterar den överväldigande makten VB vill ha och har : "Banken behöver så långt möjligt försäkra sig om att andra biståndsgivare inte säger emot Bankens råd. Banken borde använda sin ledande roll i rådgivande grupper till att skapa samstämmighet bland de större biståndsgivarna när det gäller policyfrågor." (Min översättning)

Ofta misslyckades också VB-projekten och gav ingen utdelning, men skulden skulle betalas av de fattiga folken. IMF:s krav motverkade ofta sina egna syften. U-ländernas ekonomi hamnade i ett sämre läge.

Utredningen fick ta del av alternativ. En utvecklingsplan för Afrika framtagen av FNs ekonomiska Afrika kommission: "Alternativ afrikansk ram i stället för SAP för social, ekonomisk återhämtning och förvandling" visade andra och konstruktiva idéer, men vår utredningen nonchalerade den.

UNCTAD, FNs ursprungliga handelsorganisation, som vi besökte i Geneve, klagade över att Sverige övergett dem, vilket utredningens sekreterare förnekade. I mitten av 80-talet införde också Sverige den nyliberala ekonomiska teorin som överideologi. Man började tala om "sunda finanser" och med det menades i praktiken att den offentliga sektorn skulle minska

och privata företag gynnas. Också Sverige krävde att till exempel Tanzania skulle göra upp med IMF om SAPs.

Det var UNCTAD som var huvudansvarig i FN för den nya rättvisa ekonomiska världsordningen som Sverige stödde - och övergav i mitten av 80-talet under den socialdemokratiska finansministern Kjell Olof Feldt, som segrade i Rosornas krig mot LOs ordförande Stig Malm.

Utredningen for till Washington och gick runt i VBs lokaler och IMF:s i huset mitt emot. Därefter till Afrika där vi startade i Kenya och besökte Uganda och Tanzania.

Jag fick ett mycket gott intryck av UNICEF, FN:s barnfond. Vi besökte en by med ett fungerande hälsocenter bekostat av UNICEF. Byn tog emot oss på ett överväldigande varmt sätt med sång och dans. Jag sa till ordförande Hans Lundström:

” För dig måste ju detta vara välbekant, men jag har aldrig varit i en afrikansk by förut!” Han svarade; ”Inte jag heller”. Det visade sig att tjänstemännen från VB och IMF bodde på lyxhotellen, liksom för övrigt också vi gjorde, och träffade ministrar och skrev sina rapporter från svala rum, oberörda av verkligheten. Senare har världsbankschefen Stiglitz berättat att han undervisat blivande ämbetsmän i VB och IMF. De hade gått på fina skolor, men tillhörde inte begåvningarna ...!

VB och IMF har länge duperat genom att vara fulla av självkritik, men de fortsätter som förr och ändrar inte sin nyliberala inställning.

Jag var utsatt för ett rejält social tryck under utredningens resor. Slogs av den frapperande likheten mellan en varg och ordföranden och att en ledamot såg ut som ett får och en som en tjur... Jag var helt ensam om min syn på problemen och en kväll efter några glas vin började jag gråta. Morskade upp mig och sa att jag blivit litet sentimental av vinet men grät därför att jag insåg att det inte fanns någon chans för en rättfärdig värld, när så fina människor som dessa mina kollegor inte såg det uppenbara förtrycket som i-världen utsatte u-ländernas folk för.

Jag lämnade en tolvsidig reservation där jag framhåller att det är särskilt viktigt att kvinnornas roll i utvecklingen får dominera svenskt bistånd. Vidare skrev jag att det är inom FN som den breda kompetensen och erfarenheten av utveckling finns. Det är här u-länderna dominerar och alltså själva kan arbeta fram en hållbar utveckling efter egna värderingar. U-ländernas folk utgör den överväldigande majoriteten i världen. I en demokratisk värld har inte en minoritet rätt att dominera en majoritet. Om pengarna styr kan man inte tala om demokrati. Sveriges främsta uppgift är att arbeta för en ny rättfärdig ekonomisk världsordning. FN:s handelsorgan UNCTAD borde stärkas. Kontakten med VB och IMF borde skötas av Utrikesdepartementet och inte Finansdepartementet. Sverige borde arbeta för att VB ska ta konsekvenserna av sin lättsinniga utlåning och skriva av fordringar på de fattiga länderna utan att kompenseras.

Det var en mycket genomtänkt reservation, som byggde på mängder av information. Vad hände? Ingenting.

Jag borde åtminstone krävt att få Centerns riksdagsgrupp att lyssna på mig vid de ordinarie gruppmötena en tisdagseftermiddag. Men gjorde inget försök. Det var vanligt att c-representanter i utredningar förankrade sitt ställningstagande i partiet. Jag borde sett till att Centern stod ordentligt bakom min reservation och att vi följde upp den i motioner och kanske till och med drivit frågan i valrörelsen 1991.

Folkpartisten Karl-Göran Biörsmark delade inte alls min uppfattning. Jag träffade honom på 2000-talet, då det började gå upp för många att Världsbanken och IMF var destruktiva, och frågade honom full av hopp om han inte nu förstod mig bättre. Det gjorde han inte, han hade inte uppfattat någon allvarlig kritik mot VB och IMF. Det var egentligen konstigt att mina

goda kollegor i utredningen inte var mer kritiska. Det är ett tecken på att man inte ser till vad som sägs utan vem som gör det. Ordföranden Hans Lundström med sina erfarenheter som direktör i VB och IMF dominerade deras uppfattningar totalt och jag var en udda person, som de inte kunde tro mer på än ordföranden förstås

Men ändå, Hans Abrahamsson vid PADRIGU, freds-och konfliktforskningen vid Göteborgs universitet, berättade när vi träffades för nätverket Attac år 2001 , att denna reservation blev utgångspunkten för hans doktorsavhandling. Han for till Washington där VB och IMF finns och konstaterade att jag hade haft rätt. Sånt gör en glad! Ofta undrar man ju om det är någon mening alls med den möda man lägger ned.

Carl Rogers

Jag fick delta i ett seminarium utanför Wien med denne legendariske amerikanske psykolog, som de sista åren av sitt långa liv arbetade för vägar till försoning i alla världens problemområden. Han var uråldrig, nästan döv och blind, men med en enorm utstrålning och assisterades av psykologer ur sin skola. Vi förstod så småningom att alla vi deltagare i mötet var en sorts bakgrund till två personer, två dödsfiender. En sandinistisk diplomat från Nicaragua och en Contras officer från USA. De grälade intensivt, var och en på sitt språk. Och psykologerna tjänstgjorde som tolkar. När de översatte otidigheterna på spanska till amerikanska och vise versa, utstrålade de kärlek. Det slutade med att fienderna blev vänner och beslöt att sända sina barn på besök hos varandra.

Har det någon betydelse att två människor upphör att vara fiender? Ja, de fick lust att finna utvägar ur fiendskapen som skulle fungera för vars och ens land.

Som bieffekt lärde jag mig något om mig själv. Jag for ut i otidigheter mot en chilensk man som exponerade sin macho-inställning. Dan efter råkade jag sitta i ringen bredvid Carl Rogers. Han kikade närsynt på mig och frågade om jag var den som grälat på chilensaren. Jag brast ut i förklaringar och ursäkter. Carl Rogers sa med stor kraft: ”Don’t appologize!” Be inte om ursäkt! Plötsligt insåg jag att det går att stå för sina känslor och att min ilska på chilensaren hörde mer ihop med att jag inte tyckte att jag var tillräckligt uppmärksam på seminariet. Det lilla barnet inom mig kved egentligen: ”Pappa ! Se på mig!” Carl Rogers engagemang kändes så bekräftande. När några av oss skulle fara till en presskonferens ville man ha med mig därför att det skulle vara en kvinna med också (!). Det var trångt i bilen och man hänvisade mig till att fara ensam med en kvinnlig sekreterare, medan karlarna åkte med Carl Rogers i den andra bilen. Jag vägrade, vågade ta för mig och fick sitta bredvid Carl Rogers i en timme av samtal. Otroligt!

Findhorn i Skottland och etiska fonder

Efter folkomröstningen om kärnkraften i mars 1980 var jag utmattad, i likhet med många andra kämpar. Jag hade slitit enormt med föredrag runt hela landet samtidigt med riksdagsarbetet.

Jag tror det är rätt vanligt att man i en sådan utmattad och nedstämd sinnesstämning dras till det mystiska. Ja faktiskt. Jag brukar skämtsamt säga nu när jag hämtat mig, att min ockulta period är över.

För Dalarnas Centerpartis 50-årspresent for jag till Findhorn i Skottland, en New Age plats. Jag lärde mig mycket. Att vara helt närvarande i det man gör. När jag städade den stora matsalen eller toaletterna, som ingick i kursen, koncentrerade jag mig på just detta, såg på inredningens kvalité och njöt att göra allt perfekt rent. Det ger ro och arbetstillfredsställelse och var faktiskt också effektivt.

En fin gemenskap växte fram.

Men jag var inte okritisk. Rika deltagare från Sydamerika berättade att de skulle skapa egna Findhorn på sina lantegendomar. Jag sa att då skulle de väl se till att deras lantarbetare drogs in på ett konstruktivt sätt.

Dom! Dom är som DJUR, sa lyxkvinnan. Då sjöng jag Internationalen för dem. Men ingen visste vad det var för en sång...

Från Findhorn tog jag med mig en fast beslutsamhet att introducera ETISKA FONDER i Sverige. Jag hade träffat Ingrid Olausson, Sv D Idagsida där och Krister Skånberg, senare riksdagsman för mp och kretsloppsborgarråd i Stockholm.

Tillsammans med ekonomen Sören Bergström, träffades vi i riksdagshuset, började med att sitta tysta i en ring och hålla varandra i hand och drog så upp planer för en etisk förnyelse av bankväsendet.

Vi kallade oss PIA, Personligt investeringsansvar, medvetna om att detta kvinnonamn på latin betyder den fromma.

Jan "Frodon" Ekman var min uppskattade studentkamrat. Han mötte mig på Hamngatan strax efter det jag blivit riksdagsman och sa strålände: "Så bra! Nu blir det fart på riksdagen!"

Han hade nu blivit hög chef i Handelsbanken och Krister och jag besökte honom, men fann absolut inget gehör.

Chefen för Handelsbanken, Jan Wallander, var mer förstående, men fortfarande såg han det som sin enda uppgift att få ut mesta möjliga avkastning på det kapital man förvaltade. Så småningom gav bankerna möjlighet att en viss procent av avkastningen på insatt kapital skulle sändas till välgörande ändamål. Men det var ju själva kapitalplaceringen vi var intresserade av. Det skulle vara lätt att få låna till etiska företag och dyrt att låna till oetiska var vår idé.

Nils G Åsling som var ordförande för Föreningsbanken förstod vad vi menade och en av Föreningsbankerna var först i Sverige med en miljöfond.

Civilkurage

Jag är så stolt över mina söner!

Inte nog med att vi alltid skulle älskat dem därför att de är våra barn, sa Olle, de är ju så trevliga också!

Som unga visade de prov på civilkurage som fick mitt hjärta att svälla. Att stå emot socialt tryck är modigt.

Anders tog mikrofonen från Maria som sjöng på Sergels torg när hon yttrade sig rasistiskt och sa ut över folkskaran: "Och du ska kalla dig kristen! Jesus var ju jude!"

Tillsammans med några Findhorn-beundrare bjöd jag Findhorns grand old lady på lunch i riksdagshuset. Min son Axel var med och satt artigt och lyssnade på hennes utläggningar om New Age och jättegrönsaker som likt ett under frodats på en steril parkeringsplats, gödslad med alger från havet. Vi satt vid guruns fötter. Men Axel sa vänligt men bestämt att det där tror jag inte alls på.

I det sammanhanget var det modigt.

11 KUNDE VI RÄDDAT JUGOSLAVIEN?

Ett alleuropeiskt samarbete: OSSE

Som medlem i Sveriges nedrustningsdelegation och i Utrikesutskottet hade jag engagerat mig i the Organisation for Security and Cooperation in Europe, OSCE, OSSE på svenska. Det var en fortsättning av Europeiska säkerhetskonferensen, ESK, som bildats på initiativ av Finlands president Kekkonen och Sovjet. Organisationen består av alla europeiska länder, förut Sovjet och nu Ryssland med de forna sovjetiska asiatiska staterna, USA och Kanada. Alla är med, antingen man gillar varandra eller ej. Så hade Albanien en stol vid bordet, som de inte använde, också innan de öppnat sig mot omvärlden. Det sades att Gorbatsjov hade haft ESK som bas för sin Perestroika och Glasnost och att han särskilt intresserade sig för den nordiska blandekonomiska modellen.

Samarbetet sker i olika dimensioner: förtroendeskapande åtgärder till skillnad från avskräckning, mänskliga rättigheter och teknisk /ekonomiskt samarbete.

Jugoslavien

Den svenske generalen Lars-Erik Wahlberg, chef för FN:s engagemang i det krisdabbade Jugoslavien, träffade jag före sammanbrottet. Han berättade att Sverige sedan länge hade ett nära samarbete med landet. I likhet med Sverige tillhörde det NN-gruppen i alla internationella sammanhang, Neutral and Non-aligned states. Jugoslavien höll ju Sovjetunionen på avstånd. Sverige sålde länge vapen till Jugoslavien och general Wahlberg hade själv utbildats i partisankrigföring där. Med våra goda kontakter med landet hade vi kanske kunnat få dem att se andra vägar än splittring, krig och "etnisk rensning", det fruktansvärda begreppet som tycks allmänt accepterat.

Vår nordiska blandekonomiska och fredlig modell var mycket populär i Jugoslavien. Vi kunde ju visa att även om Danmark och Sverige legat i krig mot varandra i århundraden och en stor del av forna Danmark nu är svenskt territorium, så har vi nu goda relationer. Det kunde kanske vara en modell för de olika delarna av Jugoslavien?

Sverige ser passivt på när Jugoslavien krossas

När socialdemokraterna förlorat valet 1991 och medan de var expeditionsminister, alltså upprätthöll regeringsfunktionen utan rätt att ta några initiativ, var jag med i en konferens i Moskva om mänskliga rättigheter i OSSEs regi. De svenska diplomaterna deppade. De kunde inte få några instruktioner från regeringen i Stockholm och det var omöjligt att få fram någon idé som kunde ha stoppat delningen av Jugoslavien och kriget och uteslutningen av Jugoslavien ur OSSE. När den borgerliga regeringen tillträdde visade det sig att de bara var intresserade av EU. Denna moderatledda regering 1991-93 ledde OSSE, först som blivande ordförande, så ordförande och därefter före detta ordförande.

IKFF, Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, arbetade hårt för att få utrikesminister Margareta af Ugglas intresserad av att använda OSSEs instrument för fred i forna Jugoslavien. Anna Lidén och jag hade många goda idéer, men utrikesministern var bara intresserad av att kartlägga vilka etniska konflikter vi kunde vänta oss inom Europa. Hennes intresse låg fast förankrat i det som skulle bli EU.

Sverige lämnade NN-gruppen, där vi haft ett stort inflytande som i stort sett enda industriland tillsammans med världens majoritet, de fattiga länderna. Vi anslöt oss i stället till västgruppen. Mot vår praxis erkände Sverige Kroatien som självständigt land. Tyskland ville det. Pinsamt nog hade nazisterna styrt detta land under Andra världskriget, medan Serbien var lierat med Sovjet.

12 SVERIGES FRIHET

Inledning

”- - - de svenske äro snare till att samtycka och sene till att utranssaka. - - -”

Ur Gustav Wasas avskedstal till Rikens ständer den 16 juni 1560. Hela talet är målat på väggarna i Wasa-koret i Uppsala domkyrka och väl värt att läsa. Ett bitvis rörande dokument om en människa som mot sin förväntan fick mycket makt.

Ingenting jag varit med om under min mångåriga tid som ledamot av Sveriges riksdag har känts så vanmäktigt förfärligt som att Sverige gav upp sin månghundraåriga frihet och nu tillåter att andra länder styr oss och att vi dessutom betalar flera miljarder om året för att bli styrda!

Jo då, vi får var med när besluten fattas, men våra företrädare tycks alltid vilja det som andra vill, hur tokigt det än är. Beslutsfattandet är sällsynt rörligt och det mesta bestäms i hundratals grupper av byråkrater och av diplomater från de olika medlemsländerna. I ministerrådet klubbas det mesta som A-punkter, utan diskussion.

Det sociala trycket är förmodligen starkt mot den svenska byråkrat, diplomat och i sällsynta fall minister, som vill opponera sig. Det krävs nog en hel del civilkurage för att säga: ”Stopp och belägg! Jag fattar inte vad ni håller på med och tänker säga nej tills ni övertygat mig om att förslaget verkligen är vettigt också för oss i Sverige.”

Inte blir det lättare när nu kravet på enighet i beslutsfattandet blir allt mer sällsynt. Majoriteten bestämmer. Vi kan följaktligen bli nedröstade och tvingade att göra det vi inte vill. Jag tror nog man jämkar och försöker undvika att köra över varandra, men de stora ländernas uppgörelser, oftast i slutna rum, är omöjliga för en liten stat att rubba.

Ju mer jag tänker på min kamp för demokratin, desto argare blir jag. Jag har verkligen försökt, men misslyckats totalt!

Jag anklagar Sveriges riksdag för en otillständig flathet!

Riksdagsmännens bild av sig själva har nog skadats av det ganska systematiska politikerförakt som växt sig allt starkare, ju mer nyliberala intressen motarbetat politisk styrning av ekonomin. Det har lett till att riksdagsmän inte längre tror sig om att kunna gå emot intressen som kläds i ekonomiska termer, och demokratin håller på att urholkas.

För att kunna fatta ett välgrundat demokratiskt beslut måste man ha tillgång till något att välja mellan. I årtal hävdade jag att vi skulle undersöka alternativ till bindningen till EU. Ett sätt skulle rimligen vara att vi fortsatte samarbeta med alla länder och självfallet med våra grannar i Europa. Men samarbetade som ett fritt land. Vi var sedan länge med i över 3.500 internationella organisationer, ordförande i flera, och var världens mest samarbetande land. Utan att någon kunde tvinga oss till något, eftersom vi var en suverän stat. Något sådant alternativ fick emellertid inte finnas.

Nu tar jag det från början.

Monstret EES smygs på oss när riksdagsmännen är hemförlovade

Trots ett väl fungerande frihandelsavtal sedan 1972 och trots allt frivilligt internationellt samarbete, fick vi monstret EES, Europeiskt ekonomiskt samarbetsområde, som ledde till anslutning till den Europeiska gemenskapen, EG, som hade blivit den Europeiska unionen, EU.

Som suppleant i Utrikesutskottet våren 1987 satt jag frustrerad vid väggen och hörde hur mina centerkollegor Gunnel Jonäng och Britta Hammarbacken gick med på att Sverige med de andra EFTA-länderna skulle gå in för EES.

Från en period av "Eurosclerosis" kom EG i högform i mitten av 80-talet genom Jacques Delors, enhetsakten och den inre marknaden.

Näringslivet blev nervöst för att inte Sverige skulle få "lika villkor" som konkurrenterna. Peter Wallenberg höll ett tal i Andrakammaren i regi av SPN, Riksdagssällskapet politik och näringsliv, med Industriförbundet som kansli. Han påstod med emfas att ett närmande till EU var nödvändigt för näringslivet.

S-regeringen föreslog i proposition hösten 1987 att Sverige skulle ta upp förhandlingar om EES tillsammans med de andra EFTA-länderna. Gunnar Söder, chef för Kommerskollegium, som administrerade 1972 års frihandelsavtal, engagerade sig. Centerns utrikespolitiska kommitté träffades hos paret Karin och Gunnar Söder i Täby. Gunnar talade entusiastiskt, dels om sina tvivel och om hur Centern borde kunna bejaka EES. En partimotion ställde villkor. Själv hade jag svårt få grepp om frågan, men blev alltmer övertygad om att EES var ett misstag. De fördelar utöver frihandelsavtalet som näringslivet skulle få motiverade inte låsningarna och den ökade byråkratin.

Förhandlingsresultatet gick på snabbremiss och mötte kraftfulla reaktioner.

Lagrådet reagerade negativt och påpekade att EES-avtalet innebär "- - - en genomgripande förändring av vår rättsordning - - - det framledes blir svårare än för närvarande att tillägna sig vad som är gällande svensk rätt." Det är märkligt att detta inte väckte uppmärksamhet.

Hela "l'acquis communautaire", all EG-rätt hittills, skulle automatiskt bli svensk lag och gälla över våra egna lagar. För framtiden skulle vi kunna följa lagstiftningsprocessen i alla EGs kommittéer. Om ett EFTA-land vägrade anta en ny lag skulle inte denna införlivas med EES, med oklara följder.

Pär Granstedt, Centerpartiets talesman i utrikesfrågor sa: "EES-avtalet innebär att vi ändrar tusentals lagar och bestämmelser för att bli med i EGs inre marknad. Det är med största säkerhet det största lagstiftningsarbete som Sveriges riksdag någonsin genomfört i ett sammanhang. Det är viktigt att riksdagens behandling av EES-avtalet inte blir en formalitet. Det är viktigt att den offentliga debatten intresserar sig för det här avtalet."

Så inledde Pär Granstedt en utfrågning i riksdagens Andrakammarsal den 22 april 1992. Utfrågningen var en av flera i den genomlysningsskampanj om EG som jag tagit initiativet till.

Men hans förhoppningar kom på skam, utan att han reagerade märkbart på det.

Jag undrar om en riksdagsbehandling av ett omstörtande förslag någonsin jäktats igenom så fort och i skymundan som detta om EES-avtalet.

EES-förhandlingarna hade avslutats 1990. EG-domstolen godkände inte den parallella domstol man tänkt sig. Avtalet förändrades och godkändes av domstolen men inte av Schweiz.

Nu var det försommar 1992. Regeringen la sin proposition den 31 maj.

Alla ettusenfyrahundra lagar och bestämmelser som skulle gälla i Sverige om vi tog EES-avtalet, var då inte översatta ännu till svenska. Jag tvivlar på att någon enda människa i Sverige hade läst dem alla.

Riksdagsledamöterna reste hem för sommaruppehållet i början av juni. Det normala hade varit att vi fick sommaren på oss att komma med ändringsförslag. I stället tog motionstiden slut den 15 juni en vecka efter det att riksdagsledamöterna lämnat Stockholm.

Jag förstod att det var meningen att detta största lagstiftningsarbete som någonsin ägt rum i Sveriges riksdag - för att tala med Pär Granstedt - ingalunda skulle behandlas ordentligt och debatteras i media, så att allmänheten fick information om vad som höll på att hända. När jag insåg hur det skulle bli, kontaktade jag Kammarens sekreterare, riksdagsdirektören, och sa att jag ville ha en debatt då motionerna skulle remitteras till utskotten.

Det fanns alltså inga riksdagsledamöter i Huset, Talmannen hade hemförlovat oss. Kammaren skulle ”sammanträda” med Talman och sekreterare, som skulle snabbt till protokollet anteckna att motionerna remitterades till utskott.

Men enligt Riksdagsordningen har varje ledamot alltid rätt att yttra sig när Kammaren sammanträder.

När jag kom dit möttes jag av ett antal kollegor. Jag sa att det var trevligt, därför att vi nu skulle få en ordentlig debatt om hur man tänker smyga igenom denna viktiga proposition. De tittade allvarligt på mig och sa att de var här för att se till att jag inte skulle ställa till med något. Hade jag varit den enda närvarande ledamoten hade jag kunnat få igenom att inga motioner skulle remitteras till utskotten, och då hade alltså sommarbehandlingen inte kunnat komma till stånd.

Vi fick en debatt. Min vän Inga-Lisa Sangregorio lyssnade som nästan den enda på läktaren och berömde mig efteråt. Vi drack té på kaféet under de berömda räddade almarna i Kungsträdgården. Massmedia struntade i frågan.

Ett särskilt utskott hade skapats för detta avtal, EES-utskottet, som sände det på remiss till samtliga andra utskott i riksdagen, utom Försvars- och Bostadsutskotten.

Och nu inträffar det osannolika. Hela sommaren sammanträdde utskotten utan att göra något väsen av sig. Detta enorma lagstiftningsprojekt, som ändrade svensk rättspraxis enligt statsvetenskaplig expertis, smögs igenom utan debatt.

EES-utskottet ordnade två offentliga utfrågningar den 6 och 20 augusti. Men intresset från media var minimalt. Riksdagsbevakningen låg nere, ty riksdagen var ju inte samlad.

Under riksdagssessionerna vimlar Riksdagshuset av journalister, TV och radio. Ledamöterna som sitter i de olika utskotten träffas regelbundet i sina partigrupper. I korridorerna möts man spontant och det är lätt att lyfta på luren och utbyta tankar och komma överens om tvärpolitiskt samarbete. Man kan ställa frågor till regeringens ledamöter och få till stånd offentliga debatter i den stora plenisalen, Kammaren.

Men nu var riksdagshuset tomt. Inte ens flaggan var hissad som ett tecken på att något ägde rum i det hus som då fortfarande hade makten över all lagstiftning, den så kallade normgivningsmakten, i Sverige. En cynisk följd av detta är att riksdagsförvaltningen beslöt att flaggan alltid ska vara hissad på riksdagens hus, oberoende av om där finns några ledamöter eller ej.

I all tysthet kom ledamöterna dit under sommaren och sammanträdde i sina respektive utskott, utan att samråda i partigrupperna: Konstitutions-, Finans-, Skatte-, Justitie-, Lag-, Utrikes-, Socialförsäkrings-, Social-, Kultur-, Utbildnings-, Trafik-, Jordbruks-, Närings- och Arbetsmarkandsutskottet. Deras synpunkter gick till EES-utskottet. Det fanns alltså inga möjligheter för ledamöterna till samråd med sina partigrupper eller att få ett helhetsgrepp.

Varje utskott har ett kansli med kvalificerade tjänstemän som föredrar propositionerna och skriver ned vad ledamöterna beslutat.

När riksdagen samlades igen till högtidligt öppnande i oktober 1992, var saken klar. Det behövdes bara något enda sammanträde till i EES-utskottet för att justera det betänkande som

tjänstemännen skrivit under sommaruppehållet. Och så gick EES-avtalet igenom i riksdagens Kammare.

En förklaring till att ledamöterna gick med på detta kan ha varit att vi är vana vid att alltid godkänna, ratificera, internationella överenskommelser som regeringen undertecknat. Riksdagsproceduren ses mer som en formalitet. Men denna gång var inte lik någon annan i betydelse.

Utanförskap eller fullvärdigt medlemskap

Redan våren 1991 hade Sverige ansökt om ”fullvärdigt” medlemskap i den Europeiska gemenskapen, för att göra slut på ”utanförskapet”. Ja-sidan är skicklig på att använda signalord, som ger den rätta känslofärgen, ur deras synpunkt. Nyheten hade onekligen mottagits annorlunda om de sagt att vi skulle binda oss oåterkalleligt till en union och göra slut på vår frihet att bestämma i egna angelägenheter.

Nej-sidan försökte nog, men lyckades aldrig mynta de begrepp som ledde svenska folket i ställningstagandet. Orsaken var anser jag dels vårt ekonomiska underläge och bristen på kända och trovärdiga organisationer som sa nej, men också vår egen brist på rutin och kompetens.

Innan förhandlingarna om EES avslutats, ansökte Sverige alltså om medlemskap i EG.

Ekonomisk turbulens rådde i landet. Bankerna visade sig inte kunna hantera all den frihet som tilldelats dem i mitten av 1980-talet utan lånade ut utan säkerhet och tillät vansinnesaffärer - mest fastigheter - utomlands. Skattereformen blev dyr och minskade statens inkomster.

Nu tog näringslivet i igen. Utan analys aviserade (s) i en ekonomisk proposition hösten 1990 att man kunde tänka sig ansöka om fullt medlemskap i EG.

Pär Granstedt och jag var ledamöter i Utrikesutskottet, UU. Jag vacklade fram och tillbaka och hade en kort period av EG-eufori, då jag tänkte på engelska gentleman och Bach och den högtstående kultur vi dock hade gemensamt. Massmedia teg om vad som höll på att hända.. Vi höll på att ge upp Sveriges självständighet utan debatt. Mitt motstånd växte ju mer jag lärde mig om EG. Beslöt till sist att inte lämna min plats i UU till en EG-entusiastisk centerpartist utan stanna på min plats och ha med saken att göra och rösta ja till ansökan om medlemskap som partiet ville.

När man företräder partiet i ett utskott och ”sitter på” ett ärende måste man rösta så som partimajoriteten vill. Skulle man avvika är det bara pinsamt och innebär att en annan företrädare för partiet går upp i Kammaren och desavuerar en, utan att voteringsresultatet blir annorlunda. Jag kunde gå med på att Sverige lämnade in ansökan, eftersom att ansöka var inte detsamma som att säga ja. Förhandlingsresultatet skulle avgöra Centerns ställningstagande. Samtidigt hävdade jag inför partiet att det nu var väsentligt med en allsidig information och debatt inte minst om vilka alternativ till medlemskap som fanns.

Möten i mitt rum

December 1990 och januari 1991 hade jag ett antal möten i mitt rum i riksdagen, i justitieministerns förra rum, det stora södra hörnrummet i Ledamotshuset, f.d. kanslihuset vid Mynttorget, med pelarna. Jag samrådde med Sven Lindqvist, Agneta Stark, Rita Liljeström, Elisabeth Hermodsson, Marit Paulsen, Kristen Nygaard, Norge och Knud Pedersen, Danmark samt en annan gång med representanter för centerfamiljen: Ylva Schmidt, Centerkvinnornas förbundssekreterare, Ola Jonsson, nu Alerå, Centerns ungdomsförbund, Lennart Olsson, Centerns högskoleförbund och Pär Granstedt.

Eva Moberg och Karl-Erik Lagerlöf författade en artikel till DN debatt, som skrevs under av skeptiker, bland andra Marit Paulsen och biskop Claes-Bertil Ytterberg.

Jag deltog i tre resor till Bryssel som riktade sig till riksdagsledamöter i regi av Sällskapet Politik och Näringsliv, med sekretariat i Industriförbundet. Det var mycket upplysande resor.

Centerpartiet bejakade att vi EG-skeptiker i partiet satte igång en Genomlysningsskampanj om EG

Tre utfrågningar ordnades i Andrakammarsalen. Den första utfrågningen handlade om demokrati och hölls den 20 februari 1991, där Olof Johansson hälsade välkommen och efteråt berömde mig för ett gott initiativ och en väl genomförd konferens, genom blommor förmedlade av Karin Perers, säkert på hennes initiativ. Medverkande var bl.a. Sven Lindqvist, Bertil Fiskesjö och EG-ambassadören Ivo Dubois.

Utfrågning nummer två handlade om kvinnliga aspekter på EG och hölls den 22 mars 1991 under medverkan av Rita Liljeström, Agneta Stark, Margit Wallstén, Sveriges ständiga representation i Bryssel och Stefan Ackerby, Finansdepartementet.

Slutligen utfrågning nummer tre: Svensk säkerhetspolitik och EG den 19 april 1991 under medverkan av Christian Andersson, då journalist vid EG, 1996 chef för Europaparlamentets delegation i Stockholm. Vidare medverkade Johan Galtung, Bo Hugemark och Sverker Åström.

Centerns EG-arbetsgrupp (CEG)

Centerpartiet bildade en EU-arbetsgrupp, CEG som verkligen var rätt seg, men med humor. Pär Granstedt var nu glödande EG-förespråkare, men hans och min vänskap höll någorlunda. Jag tyckte att det vore naturligt att min genomlysningsskampanj nu fortsatte i CEG

Så blev det. Jag ingick i arbetsgruppen med Pär Granstedt som ordförande Helena Nilsson, som sällan var närvarande och representanter från Centerkvinnorna, Centerns högskoleförbund och CUF, ungdomsförbundet. Maria Andersson var sekreterare. Utfrågningarna fortsatte.

Nätverket Centernej till EG/EU

Våren 1992 ringde centerpartisterna Torbjörn Nilsson, Stockholm och Hans Albin Larsson, Lund. De hade inte konfererat sinsemellan, men båda ville att jag skulle ta någon sorts initiativ för att samordna EG-motståndet inom Centern.

Den 22 augusti 1992 bildades Nätverket Centernej till EG/EU., nu EU-kritiska Centernätverket. Jag bjöd in ett antal handplockade personer till Olles och mitt hem och Hamregården i Hornberga, Orsa.

Följande personer deltog i denna urträff:

Per Olov och Kerstin Blom, Inger Ekengard, Evert Jonsson med sambo, Hans Albin Larsson, Jörgen Bengtson, Agneta och Bengt-Åke Berg, Sven Bergström, Roland Björsne, Aino Blomqvist med make, Lena Husén, Håkan Larsson med maka Maria Söderberg, Hans Lindqvist, Torbjörn Nilsson och jag själv. Min man Olle lagade vår mat och spelade ljuvligt på orgeln i Hornberga kapell.

Under hösten 1992 deltog nätverksfolk i CEG:s utfrågningar i Riksdagshuset. Vi klämde först in oss i mitt lilla rum i ledamotshuset, L4-05., där vi samtalade och åt lunch som jag lagat. Därefter deltog vi aktivt i partiets EG-utfrågning, oftast i RÖ9:54, den stora lokalen överst i det gamla riksdagshuset, RÖ. En tanke var att nätverksfolket skulle kunna få sin resa betald av sina distrikt, eftersom de ju deltog i ett officiellt partiarrangemang.

Våren 1994 anställdes Maria Ekengard som ungdomspraktikant av Nätverket, med arbetsplats i mitt lilla rum.

Trots alla våra ansträngningar beslöt Cenerpartiet vid en extra partistämma, efter ett brandtal av Olof Johansson, att säga ja till medlemskap i EG /EU

Motståndet i Dalarna var massivt, också hos centerpartister. Ändå blev det ja till medlemskap från alla dalarepresentanterna utom ungdomsförbundets. De är märkligt det där med den stämning av förbud att frondera mot ledningen, som känns i luften.

Lärardag och konferens om alternativ till EU i samarbete med andra partier

Gudrun Schyman ringde mig och berättade att SAF, Arbetsgivarföreningen, mer eller mindre bjuder landets alla lärare i samhällskunskap på resor till Bryssel. Hur ska man kunna balansera detta?

Vi kom överens om att försöka samla ledamöter från alla partier, utom Ny demokrati som vi inte ville fråga, och ordna konferenser i riksdagshuset för lärare i samhällskunskap Gudrun Schyman (v), Björn von der Esch då (m), Lena Klevenås då (s), Ingela Mårtensson (fp), Ulf Björklund KDS och jag (c) skrev till lärare i Stockholmstrakten och bjöd in dem till riksdagshuset den 6 maj 1993, för att undersöka alternativ till medlemskap i EU. Vi höll till i den större sammanträdeslokalen i Ledamotshuset, L4-17

Senare anslöt sig Margareta Winberg (s), Hans Gustavsson (s) och Tage Pålsson (c) till gruppen.

Vi fokuserade på säkerhetspolitiken. Föreläsare var Johan Galtung och Fredrik Hillelsson, som påpekade att han uppträdde som privatperson och inte som representant för ÖB.

Trettiotre lärare deltog. Jag dokumenterade seminariet i vanlig ordning.

Efter denna lyckade lärardag beslöt vi oss för att bjuda in samhällskunskapslärare från landets alla gymnasier till en konferens om alternativ till EU i riksdagen den 25 oktober 1993.

Det var ett väldigt sjå att skicka ut inbjudan till cirka åttahundra lärare i samhällskunskap i hela landet. Jag fick hjälp att frimärkera och lägga in inbjudan i kuvert av centerstämmodeltagare, som tillhörde nätverket Centernej till EG.

Vi riksdagsmän från olika partier bokade L4-17 igen och först var intresset svalt. Sedan fick vi in tvåhundra anmälningar och lokalen blev för liten. Vi ville vara i Andrakammarsalen i stället, men fick nej!

Vem har makten över riksdagsmännens arbete?

Anders Forsberg, Riksdagens förvaltningskontors chef, skrev ett mail till mig den 8 september 1993 där han berättade att vår inbjudan ”- - uppfattats som en officiell inbjudan från riksdagen, vilket är olyckligt. Även talmannen beklagar att inbjudan har fått denna utformning.”

En märklig åsikt av en tjänsteman. Vem är ”riksdagen”? Enligt grundlagen är det riksdagsmännen. Dessa har sedan anställt folk för att hjälpa till, inte för att hindra riksdagsmännens arbete! Enligt grundlagen finns inte ens partierna, bara individuella ledamöter som alltså utgör riksdagen.

En inbjudan från ledamöter för sex partier är säkert en innovation, men bör vara helt i linje med grundlagen. Eller var hämtar förvaltningskontoret stöd för att vi riksdagsmän inte får använda riksdagens papper och riksdagshuset för att framföra politiska åsikter annat än i strikt formella former i Kammaren?

Huset fylls av folk nästan jämt och riksdagsmän vallar omkring grupper och berättar om arbetet och talar säkert också för sina politiska åsikter. Men en genomtänkt konferens tillåter inte riksdagens tjänstemän och inte heller Talmannen skulle det visa sig.

Vi sex arrangörer från sex partier, bad Talman Ingegerd Troedsson om ett sammanträffande eftersom vi trodde att hennes inställning berodde på ett missförstånd. Hon nekade att träffa oss (!) och menade att det inte var ett missförstånd. Vi fick inte vara i Andrakammarsalen.

Konferensen ägde rum en måndag, Andrakammarsalen stod tom hela dagen och inget av vikt hände i Kammaren, då man brukar undvika större evenemang på annat håll i Huset.

Ledamöter utkastade ur Riksdagshuset

Vad skulle vi göra med alla lärare som kom resande?

Vi hyrde Polstjernans utmärkt vackra lokal på Sveavägen 77, en gammal upprustad biograf från 20-30talet.

Vi ledamöter tog emot och skrev kvitto på den blygsamma avgift vi var tvungna att ta för att bekosta lokalen. De tvåhundra lärarna var nöjda.

Efter föredragen och diskussionerna gick vi till Riksdagshuset för att äta lunch. Där är det nämligen tillåtet att ta in folk.

Vaktmästarna vid entrén var nervösa, men slappnade av när betrodda riksdagsmän, bland andra forna ministrar, kom in med var sin grupp lärare. Efter lunchen gick de som ville till L4-17 för vidare överläggningar.

Konferensen bandades och jag skrev ut den, på riksdagsstenografsätt, där jag alltså gjorde skriftspråk av de muntliga anförandena. Föredragshållarna fick kolla och så tryckte riksdagens Reprocentral ett stort antal exemplar att dels delas till alla riksdagsmän och dels sändas av mig till de deltagande lärarna. Lärobok för gymnasiet ”Alternativ till medlemskap i Europeiska unionen.” Cecilia Torudd gav oss tillåtelse att ha sin härliga bild av Fortress Europe ”Skyll er själva om ni isolerar er på det där viset”, säger de instängda EU-medborgarna till en förvånad värld utanför, som utgör 95% av mänskligheten.

Läroboken gjordes lätt att kopiera till klassuppsättningar.

Folkomröstningen om EU

Resursfördelningen var ojämn. Ja-sidan hade näringslivets också ekonomiska stöd. Siffran 1000 miljoner har nämnts. Nej-sidan fick klara sig med de 26 miljoner som riksdagen delat ut till båda sidorna inför folkomröstningen. Dessutom sändes officiella broschyrer från Riksskatteverket ut till alla hushåll, med en klar JA-slagsida

Folkomröstningen kom 13 november, bara två månader efter valet 1994. I valrörelsen undvek man EU-frågan, om den skulle det ju folkomröstas.

Vi på nej-sidan hade svårt att dela oss mellan valrörelse och kampanj för folkomröstningen, så i praktiken fick vi försöka samordna oss på två månader.

Vi fick disponera en våning på Barnhusgatan 22, vid Norra Bantorget.. Ann Britt Herbert (c) och hennes familj klarade av inredningen billigt och ändamålsenligt. Håkan Larsson (c) chefredaktör för Östersundsposten tog tjänstledigt och var kanslichef.

Sammanträdena var röriga och organisationerna kämpade om pengar och hade svårt att samordna sig. Vi vara oeniga om Sveriges självständighet, alltså om nationen Sverige, skulle vara ett argument. Många var rädda för ”nationalism” och för att vi skulle associeras med främlingsfientlighet. Vi valde en lila kampanjfärg och skydde den svenska flaggan. Ja-sidans kampanjfärg var klarblå. I den viktiga slutdebatten företrädde Ja-sidan av den trovärdiga Marit Paulsen och de två statsministrarna, den avgående Carl Bildt och tillträdande Ingvar Carlsson. På nej-sidan satt en enda fackföreningsledare, en ekonom och en okänd kvinnlig bonde.

Det är nog märkligt att vi nästan fick hälften av rösterna ändå!

Sverige är anslutet till EU

Jag lämnade Kammaren och väntade i foajén när riksdagen beslöt ändra grundlagen och ansluta Sverige till EU. Efter folkomröstningens ja, kändes det meningslöst att demonstrera med att trycka på nej-knappen. Men jag ville inte vara delaktig i detta ödesdigra beslut.

Arbetet med EU-frågor flyttade nu från Utrikesutskottet till Konstitutionsutskottet, KU. EU-nämnden inrättades och tog över EES-utskottets uppgifter.

Som KU-ledamot försökte jag se till att riksdagen fick det inflytande som nya Talmannen Birgitta Dahl önskade och som regeringen sade skulle komma när vi blev anslutna.

Till och med KU:s ordförande, EU-entusiasterna Birgit Friggebo berömde mig för mina ansträngningar. Men det visade sig vara väldigt svårt för att inte säga omöjligt för riksdagen att påverka EU-beslutet.

Vi försökte följa Sveriges inställning till Europol t.ex. Men regeringen sa att man inte hade något att redovisa och så plötsligt var allt för sent.

Nej till att bli EU-parlamentariker

EU-parlamentets svenska ledamöter utsågs av riksdagspartierna för den tid som återstod till nästa EU-parlamentsval. Centerns partiledare Olof Johansson ville att jag skulle vara en av Centerpartiets representanter, men jag vägrade. Jag skulle inte stått ut med att tillhöra en församling vars majoritet ville ha mer och mer federation och mindre och mindre självbestämmande för de enskilda staterna.

Som EU-parlamentariker får man gott om resurser och lär sig naturligtvis hur slipstenarna dras i denna röra, men det kändes alltför förfärligt. EU-entusiasterna Karl-Erik Olsson och Karin Starrin for dit.

EU-motståndaren, ordförande för Centerpartiet i Stockholms län, Hans Lindqvist slog ut Karin vid det första allmänna valet till EU-parlamentet 1995. Vid nästa val fick vi bara en representant, och partiet stödde Karl-Erik Olsson tämligen odemokratiskt.

Centerns riksdagskansli gillar inte EU-motståndare

Centerpartiets riksorganisation på Bergsgatan var EU-motståndare men ledningen för Centerns riksdagskansli var glödande för EU. Riksdagens förvaltningsstyrelse beslöt att EU-parlamentarikernas assistenter skulle beredas rum i riksdagshuset. Och det märkliga inträffar att Centerns kansli vägrar att ta emot Hans Lindqvists assistenter, medan Karl-Eriks assistent fick plats.

Jag ordnade med förvaltningskontorets medgivande en arbetsplats för Maria Ekengard i mitt rum och ännu en plats där Hans Lindqvist och Lasse Karlsson kunde sitta. En bäddsoffa fick också rum och mitt eget skrivbord närmast dörren. Det blev många överläggningar med Center-nej till EU i mitt lilla rum och det var trångt men mysigt.

Maria Ekengard har en sällsynt fin social begåvning. Hon gick självklart ned till vårt riksdagskansli och drack kaffe varje dag och blev god vän med dem som jobbade där. Det slutade med att hon fick sin arbetsplats i centerkansliet som sekreterare till Karl-Erik Olsson, när Hans Lindqvist förlorat sin plats i EU-parlamentet.

Folket säger nej till EMU

Sverige hör till de EU-länder som är mest skeptiska till unionen. I de flesta länder är etablissemanget mer positivt än folket.

Det var nog en chock för de styrande att folket sa nej till EMU!

Vid inträdet i den Europeiska unionen accepterade vi de första två faserna i den ekonomiska och monetära unionen, nämligen kapitalets fria rörlighet och krympt möjlighet att demokratiskt styra den ekonomiska politiken. Men folket sa nej i en folkomröstning till den tredje fasen, som skulle avskaffat vår valuta och Riksbank, som fortfarande styrs av riksdagen genom lag och som är den första riksbanken i världen. Om vi fullt ut blivit med i EMU skulle EU kunna bötfälla oss om vi inte förde den nyliberala ekonomiska politik som finns inskriven i EU:s grundläggande fördrag.

Min sista riksdagsperiod 1994-98 ägnade jag i stor utsträckning åt att försöka få gehör för att det är möjligt att föra en annorlunda ekonomisk politik än den nyliberala. Inget intresse. Och ändå var det inte länge sedan vi hade en väl fungerande blandekonomi, den nordiska modellen, som regeringarna Fälldin framgångsrikt administrerade. Det var som om ingen kom ihåg det.

Staten använde då penningpolitiken för nya stora satsningar Och när staten satsade fick privata företag beställningar. Vattenfalls stora kraftbyggen, vägar och järnvägar, telekommunikationer (Ericson) och bostäder. Folk hade råd att köpa läkemedel genom subventionerna och läkemedelsföretagen fick en god hemmamarknad (Farmacia). Staten, företagen och löntagarna samarbetade till världens mest jämlika land med välfärd för alla, full sysselsättning, ett mycket högt välstånd och kamp för en ny ekonomisk världsordning med rätt för de förtryckta folken och senare för ekologiskt ansvarsfulla produktionsmetoder.

Det har sagts oss att denna modell inte var möjlig i längden. Men sanningen är nog att detta system utmärkt väl hade kunna vidareutvecklas och inte bara i vårt land. Det sägs att Gorbatsjov var intresserad av den Nordiska modellen. Men han störtades och rövarkapitalism infördes.

Det finns uppenbarligen beslutsamma och penningstarka intressen som vill inskränka de demokratiskt valda församlingarnas makt. ”Politikerna ska inte lägga sig i”. Storföretagen vill bestämma över världen och den största fienden mot detta är blandekonomin.

EMU passar dessa intressen förträffligt, med stabilitetspakt, utgiftstak för att minska den offentliga sektorn och förbud för medlemsstaterna att driva egen penningpolitik.

Min riksdagstid är slut

Jag är tacksam att inte längre tillhöra Riksdagen, denna församling som varit ensam lagstiftare i Sverige, men nu förlorar alltmer inflytande, till synes utan att bry sig.

Sverige blir mer och mer en kommun i staten EU. Så cirkeln är sluten. Jag gick in för rikspolitiken för att ha med de övergripande strukturerna att göra, de som sätter ramarna för de politiska besluten. Nu undrar man verkligen vem som gör detta.

En stor del av lagstiftningsmakten i Sverige har gått från riksdag till regering, som i sin tur har att rätta sig efter EU.

Och EU är ett oöverskådligt beslutsmaskineri. Regeringsledamöterna har ringa inflytande över alla detaljbeslut som fattas, huvudsakligen av de olika medlemsländernas tjänstemän och diplomater. Det blir särskilt anmärkningsvärt i Sverige med Axel Oxenstiernas gamla men fortfarande gällande självständiga ämbetsverk. KU ägnar sig åt att jaga regeringsledamöter om de försöker styra tjänstemännen i det statliga verken. ”Ministerstyre” är förbjudet i Sverige, till skillnad från nästan alla andra demokratiska länder. Demokratin förutsätter att man kan utkräva ansvar politiskt. Men det kan man varken av svenska myndigheter eller av andra länders, som i praktiken lagstiftar i EU.

Vid Vassar College i USA lärde jag mig att demokrati är att utforma samhället så att folk kan begripa hur det styrs och därmed kan ha inflytande. Man talar faktiskt om ett "demokratiskt underskott" i EU utan att det upprör särskilt många.

Men mina barnbarn kommer att tycka att det här med ett suveränt Sverige är historia och självklart utgå från att världen ser ut som den gör, när de förhoppningsvis tar itu med att förbättra den. Det är ju inte säkert att det bästa sättet är att gå tillbaka och lämna EU.

Också positiva saker händer. Världens majoritet, de fattiga folken, har länge varit underdåniga den lilla minoriteten som bor i Europa, som lå nästan hela världen under sig och vars storsvuxne son USA bär sig åt som en våldsam buse.

Nu skakar det ena landet efter det andra av sig mindrevärdeskänslorna. Terrorismen är ett svar som inte leder till en bättre värld. Sydamerika börjar emellertid resa sig och ta för sig av sina egna rikedomar. Måtte nu inte Venezuelas härskare gå den destruktiva vägen till diktatur! Den 9 januari 2007 meddelade radion att Chavez sagt "snorvalp" om den socialistiska chilenske talesmannen för Sydamerikas samarbetsorganisation, när denne anmärkte på att Chavez förbjudit en fristående radiostation.

Men Brasilien och Chile för att inte tala om Kina, Indien och Sydafrika, höjer sina röster mot Världshandelsorganisationen, WTO, som går i de internationella storbolagens ledband. Världsbanken och IMF börjar huka sig under kritik från sina egna, till exempel sin förre chef. Stiglitz.

I Porto Alegre samlas folk till World Social Forum med mottot från Attac: "En annan värld är möjlig"! En värld med en rättvis ekonomisk och ekologisk ordning. Kanske kommer moderna kommunikationer att göra en ny sorts demokrati möjlig.

Nationen, med ansvar för sin lilla del av jordklotet, kommer också i framtiden att vara central för demokratin och i Förenta Nationerna, det är min tro.

Jag ställde inte upp i valet 1998. Tjugoåtta år i riksdagen och en ålder av 68 år kunde ju också räcka.

13 GJORDE JAG NÅGOT I ORSA?

Jobbar hårt oavlönad, för kärleks skull

1959 gifte jag mig i Orsa kyrka med prostparet Axels och Bertas son, den nyligen prästvigde Olof. Som husmor på Hamregårdens pojk- och flickby jobbade jag intensivt i vår ruckliga anläggning med 50-60 ungdomar åt gången. Vi hade ingen personal, utan idén var att stärka ungarnas självkänsla genom att de lärde sig att själva bygga och driva sin egen gård. Någon lön var det självfallet inte tal om. Som ”Hamkans” fru kändes det naturligt att arbeta gratis och Hamregården hade inga pengar till löner då. Vi levde på Olles halvtidslön som pastoratsadjunkt från Västerås stifts Domkapitel. Hamregården har alltid gått med förlust men stöds av fonder och stiftelser för barn och ungdom.

Familjen bodde mitt bland ungdomarna. Vi hade bara ett enda litet rum för oss själva och delade kök med lägerdeltagarna. När vår andre son föddes skaffade vi oss större utrymme och när båda sönerna gick i skolan i Hansjö för den underbara läraren Margit Gunnerfelt, byggde vi vårt egna hem. Det var knappt banken ville låna pengar till oss, man trodde inte på byarnas framtid. Men jag bor fortfarande kvar, nu som änka.

Förvärvsarbete och kommunala uppdrag

Så småningom blev jag på deltid skolkurator i Mora och ämneslärare i Orsa med en lön som efter skatt precis täckte lönen till Nenne, vår fina barnflicka från byn.

I kommunfullmäktige var jag med mellan 1967 och 1988 och på 1960-talet var jag ledamot av Orsas byggnadsnämnd. Den var mest befolkad av byggnadsengagerade män och det var ovanligt med kvinnor där. Min inriktning var att inte krångla till det för folk. Jag tyckte illa om den då så populära uppdelningen av affärer och företag för sig och bostäder för sig, helst i snörräta rader med likadana hus.

Miljöpolitiken var primitiv. Byggnadsnämnden yttrade sig utan anmärkningar över en offentlig utredning där ”kvittblivning” av avfall var den anbefallna metoden. Men redan då hade Hans Palmstierna skrivit ”Svält, plundring och förgiftning” där han påpekade att avfall var resurser på fel plats.

Centerpartiet räddade nuvarande Kulturhuset i sista minuten. Jag vill minnas att jag for till den byggmästare som hade grävskoporna beställda för att riva detta stabila f.d. bankpalats, och lyckades förmå honom att vänta. Och Centern fick igenom att huset bevarades.

Däremot gick jag under stor vanda med på att riva Frelins konditori. Det var ett ruckel, men det var ett känt kafé över landet och utformningen av kvarteret med gågatan blev inte lyckad. Och jag slog inte larm när kommunen hade en chans att ta över Ore-älvsbron vid Orsa skans. Jag trodde att den skulle finnas kvar i alla fall, men Vägverket rev den när den nya var färdig. Synd! Den hade behövts för Siljansleden och skidspår! Den gamla Ore-älvsbron närmare Orsasjön fick i alla fall vara kvar. Vi hade lärt oss.

Länsplanering

En tid övervägde Ore/Furudal att slå sig ihop med Orsa.

Innan de bestämde sig för Rättvik träffades lokalpolitiker i Samarbetsnämnden, där jag tror jag var ensam kvinna.

Landet genomgick den s.k. länsplaneringen. Som fil.kand. i sociologi häpnade jag över de missvisande utgångspunkterna för hela resonemanget. Det var ”den glädjande folkvandringen” till städerna som AB skrev och de självuppfyllande prognosernas tidevarv. Skogs- och jordbruk förväntades minska antalet anställda, vilket stämde. Men man utgick fantasilöst från att alla andra näringar hade som enda funktion att serva basproduktionen och

att de också skulle lämna landsbygden, vilket visat sig fel. Planerarna räknade med att landsbygden skulle tyna bort. Staten skulle bara satsa på några få orter som regioncentra och strypa de statliga resurserna till landet för övrigt. Ett synnerligen fyrkantigt sätt att resonera. Jag opponerade mig och ville inte gå med på att Orsa och Ore skulle acceptera i sitt remissyttrande till Länsstyrelsen att våra kommuner skulle krympa bort.

Av männen i Samarbetsnämnden fick jag då höra följande: ”Det är skolat folk som gjort utredningen. Vi ska inte utmana löjet genom att opponera oss”.

Att jag var lika ”skolad” som länsplanerarna framhöll jag inte. Självförtroendet både som ung och kvinna var inte särskilt starkt. Så några protester kom inte från våra kommuner. Det har visat sig att folk nu bor i Orsa och är uppkopplade till resten av världen, att trä- och järnförädling och byggverksamhet fortsätter, att vi har södra Sveriges förnämsta skidanläggning i Grönklitt och en musik som är världsberömd och att det inte är så dumt att bo i en så underskön kulturbygd som vår.

Orsa för framtid

”Orsa för fritid” blev kommunens slogan. Jag var pådrivare för idén ”Orsa för framtid” som arbetade tvärpolitiskt med många idéer. Fortfarande lever ”Handens och sinnenas hus” med Vaino Rannung som inspirerande ledare. Orsa blev en av landets ekokommuner.

På 1980-talet ville Länsstyrelsen förhindra "rationell" drift av skogsbruket i Skattungbyn. Skogen skulle skötas gammaldags, utan hormoslyrbekämpning och stora kalhyggen som var modernt på 1980-talet. Motivet var att bevara skog för det rörliga friluftslivet. Skogsbrukarna i Skattungbyn rasade, de ville vara rationella. Förra distriktsköterskan Ulrika ringde mig utmanande. Nu får vi se om du som centerpartist är för miljön eller inte! Skulle jag hålla med näringsidkarna eller miljövårdarna tro? Mitt svar blev att det inte är Länsstyrelsen i Falun som ska bestämma hur ni skattungebor vill ha er framtid, utan ni själva.

Jag hade kontakt med Göteborgsforskarna från Centrum för tvärvetenskap, Kåre Olsson och Emin Tengström och nu inbjöd jag dem att komma till bystugan och resonera med skattungeborna. Det blev pinsamt tyst. Men då fylldes min kära vän, den genuina orsabor Greta Jakobsson, med inspiration. Och hon började tala orsamål. De lärda personerna och den där Birgitta som väl inte är någon riktig orsabo egentligen, förstod ingenting, men skattungeborna kände sig hemma. Spänningarna lossnade och resultatet blev först en studiecirkel över byns historia, som kom med i utställningen ”Ararat” på Moderna museet i Stockholm. Kåre och hans fru Britt-Marie Lundén bor fortfarande i byn, fick sina barn där och skapade och drev folkhögskolekursen ”Naturresursbevarande försörjning”. Från att ha varit en avfolkningsbygd blomstrar Skattungbyn.

I Orsa kommunfullmäktige kom jag med på 1960-talet och stannade till slutet av 1980-talet. Jag gick i protest, därför att mitt eget parti saboterade planerna på en ”framtidby” på Ön. Mikael Thalín kom i stället och där gjorde kommunen ett klipp. Nu efteråt är jag tacksam att det inte blev något av med framtidbyn. Det hade varit jobbigt att bo där. Jag har ju all bygemenskap jag kan önska i Hornberga.

Vad tyckte Orsa-borna om mitt jobb i riksdagen?

1971 började jag som riksdagsman för Dalarna och 1998 slutade jag.

Kampen mot kärnkraft, som jag blev mest känd för, kändes nog litet perifer för de flesta Orsabor. Men många inser ju att framtiden beror av att vi skapar det soldrivna, avfallsfria samhället, kretsloppssamhället, där naturresurser brukas utan att förbrukas.

Bättre tyckte man om mina försök att hindra svenskt medlemskap i EU. En stor majoritet av Dalarnas folk var emot att Sverige skulle betala för att ge upp sin frihet och styras av andra

länder. Som självständigt land samarbetade vi ändå intensivt med omvärlden. Många ångrar nog nu att de röstade ja.

Jag protesterade mot att Sverige bytte till EUs ekonomiska system i mitten av 1980-talet och gick in för den nyliberala hyperkapitalismen, där kapitalet inte längre används för människors bästa och där inflationsbekämpning in absurdum är viktigare än full sysselsättning och där den offentliga sektorns ska krympa.

14 OCH SEDAN

Efter riksdagen gick jag på några år som om ingenting hade hänt. Jag stressade runt min pensionerade man på våra promenader och var hektiskt aktiv hela tiden. För fram och tillbaka till Stockholm som förr.

Ordfront

Jag var medlem i styrelsen för Ordfront och trivdes gott med Leif Eriksson pionjären, Björn Eklund, skicklig redaktör, Lars-Åke Lundberg, som fick oss alla att bejaka hans tro, Gertrud Åström, som fick både män och kvinnor att skratta gott och konstruktivt åt hennes feministiska utläggningar. Jag slutade som styrelseledamot innan schismen som fick till följd att både Leif, Björn och så småningom Gertrud slutade.

Nordic News Network

Den svenska medborgaren, f.d. amerikanen Al Burke inspirerade mig till engagemang i NNN, för den nordiska modellen mot nyliberalismen. Han hade skrivit en medryckande artikel på NNNs hemsida om detta. Under en period de sista åren av seklet introducerade jag honom för fackföreningsledare, ministrar och t.o.m. biskopen i Västerås. Så småningom fick jag klart för mig att det han egentligen brann för var att pånyttföda Vietnam-rörelsen, något jag aldrig trodde på skulle bli framgångsrikt i Sverige. Men jag fick Johan Galtung att medverka vid en sammandragning om detta i ABF-huset.

Forum för systemdebatt

Bland andra Karl-Erik Lagerlöf, Lena Klevenås, BirGitta Tornérhjelm och jag samlades kring ett initiativ från Gunilla Winberg att skapa ett debattforum för samhällskritik. Vi skrev till författarförbundet och fick många namnkunniga personer att engagera sig. En konferens ordnades i ABF-huset den 1 mars år 2000 ”Vad gör vi åt hyperkapitalismen?” Björn Elmbrant som haft en viktig radioserie i ämnet i P1 föreläste. Jag skrev ut konferensen som jag brukar efter band och ett häfte trycktes. Strax därefter publicerade han själv en bok om detta.

Attac

Lena Klevenås och jag lämnade Forum för systemdebatt och engagerade oss i bildandet av Attac. Jag höll i skrivandet av stadgarna något jag lärt mig under tiden i Ordfront.

Attac kämpade helt med fredliga medel mot neo-liberal världsekonomi och föreslog bland annat att en skatt skulle tas ut på de enorma transaktioner som finansaktörerna lät valutan genomgå. En Tobin-skatt efter nobelpristagaren som föreslagit något liknande, men som tog kraftfullt avstånd från Attac-organisationen.

Attac är en fransk krystad förkortningen, men ordet visar på stor kunskap i kommunikationsteknik. Hade organisationen kallats föreningen för Tobinskatten, hade den inte väckt uppmärksamhet och inte attraherat unga arga och idealistiska personer. Samtidigt fick Attac skulden helt oförskyllt för de våldsamheter som utbröt i Göteborg vid EU-toppmötet där.

Jag har aldrig arbetat aktivt i Attac men gläds åt deras fortsatta både lokala och internationella verksamhet. Franska Attac är en av initiativtagarna till World Social Forum, som möttes i Porto Alegre i Brasilien som en motkonferens till de nyliberala ekonomiska makthavarnas möte i Davos. WSF är en levande internationell folkrörelse med både lokala och regionala avdelningar.

Tjänstgörande farmor

Min son Anders med fru Cecilia bodde i Stockholm när de fick sonen Hugo. Jag fick flera gånger ta hand om honom och avnjöt mitt första barnbarn oerhört.

Han var en glad och livlig unge, väldigt söt och lik sin pappa Anders som baby. Vi lyssnade på och såg spektakulära kyrkklockor i Hägersten, nära deras hem.

Och Hugo diskade ivrigt, d v s lät lagom varmt vatten rinna ut och in i bunkar. En natt blev mamma Cecilia plötsligt sjuk och Anders körde henne till sjukhuset. Jag for hem till dem och somnade i Hugos rum, utan att han vaknade. Antagligen snarkade jag och vaknade av att en liten unge tittade på mig med stora förvånade ögon. Det låg någon i extrasängen och lät konstigt och det var inte lätt att se vem det var. Jag har talat med honom om det och undrade om han blev rädd, men de verkar inte så. Han var en trygg unge.

Min äldste son Axels dotter Lova Tindra Sigrid (efter mig) Elvira Hambræus, var bara drygt ett år då hennes mamma Lotta skulle börja som lärare igen. Lova var för ung för dagis och fick för övrigt ingen plats. Axel framkastade frågan om jag kunde komma och ta hand om henne. Jag tänkte inte länge utan sa ja och under första halvåret av det nya millenniet fann sig Olle vara ännu mer utan närvarande hustru än under riksdagstiden Men han accepterade det och förstod mig.

Lottas mamma hade själv haft hjälp av Lottas farmor och mormor när hon började arbeta efter Lottas födelse, så det kändes naturligt för Lotta. Men nog var det en prestation att hon klarade att ha svärmor boende i sitt hem i sex månader.

Oj vad lilla Lova var underbar att ta hand om! Hon sov några timmar mitt på dagen och då passade jag på att sköta mina uppdrag via datorn. Lova skrek inte när hon vaknade utan jollrade bara litet grann. Jag frågade medan jag avslutade datorjobbet om jag hade en liten ljuvlighet där att komma till. Förtjust kvitter. Så gick jag in till henne och hon stod upp i sängen och hoppade av glädje. Satt en stund hos henne och så frågade jag om vi skulle laga mat och hon svarade tydligt med kroppsspråk att det ville hon. Vi lagade mat tillsammans och diskade. Det är skönt med varmt vatten för en liten hand som sköljer små bunkar och öser gång på gång. Promenader och lekplatser så småningom.

Storebror Arvid som Axel fått med sin första fru Christina, bodde hos oss varannan vecka. När föräldrarna kom hem från jobbet drog jag mig ofta undan så att de fick vara ensamma med familjen. När skolan slutade tog föräldrarna hand om barnen och jag for hem till Olle i Orsa.

Juni-listan

Olle och jag engagerade oss i valarbetet för att göra det möjligt för Nils Lundgren med flera kunniga och betrodda personer att bli EU-parlamentariker. De ville inte att vi skulle lämna EU men att Sverige skulle återta en del självbestämmande och framför allt att vi skulle sluta glida allt längre in i en EU-stat.

Det var kul att samarbeta med min make om detta! Vi for omkring och lämnade valsedlar kors och tvärs i Dalarna och slet som alla andra valarbetare som är så nödvändiga för att vår demokrati ska fungera. Resultatet var strålande : tre mandat.

Så ställde juni-listan upp i valet till riksdagen. Även om jag förstår att det kändes naturligt för några, så var det totalt slut med vårt engagemang. Jag har varit noga med att man tar bort mitt namn från alla nätverk som har med Juni-listan att göra.

Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet

Under sju år var jag ordförande i IKFF, den svenska sektionen av Women's International League for Peace and Freedom. Mormor Ruth Randall Edström hade under brinnande världskrig 1915 tillhört den svenska delegationen till det kvinnliga fredsmötet i Haag, som blev upprinnelsen till WILPF.

IKFF studerade noga det säkerhetspolitiska avsnittet i förslaget till EU:s konstitutionella fördrag, den s.k. grundlagen. Lika litet som Sverige hotas av invasion gör väl EU det. Något militärt försvar behövs alltså inte!

Sveriges internationella engagemang i en krigshärjad värld borde inte vara militärt utan förebyggande och att genom kunskap söka fredlig konflikthantering. IKFF ordnade seminarier och skrev små häften, men media var totalt ointresserade.

Och utvecklingen går precis åt motsatt håll: Sverige ska leda en nordisk "Battle-group" som är beredd att ingå i en EU-armé för stridsinsatser var som helst i världen. För fred, sägs det naturligtvis. Särskilt där de kvardröjande ekonomiska koloniala intressena hotas, får man cyniskt förmoda. I dag den 23 februari 2007 hör jag på radions P1 att JAS-flygplanet bör sändas till Afghanistan för att strida, så att vi skaffar oss erfarenhet. Sverige marknadsför JAS över världen och upprätthåller en enorm vapenindustri, med lättsinnig tolkning av de restriktiva lagar mot vapenexport som fortfarande finns.

Jag tror att det vore en god idé om samtliga soldater höll sig inom sitt eget land och lämnade främmande länder, oberoende av vilka mer eller mindre goda skäl de har för att vara där. Mänskliga rättigheter måste försvaras, men militära ingripanden är ingen effektiv metod.

SÄRK

IKFF tog initiativet till Sällskapet riksdagens kvinnor mot krig, SÄRK. Det var när världen protesterade mot Bush's planer på att anfälla Irak 2003. Både aktiva och f.d. riksdagskvinnor är med från alla partier, även om (m) inte formellt ansluter sig till tvärpolitiska sällskap. Det har väckts interpellationer i samma ämne och lett till ordentliga debatter i Kammaren. Riksdagskvinnor från alla partier skrev på en motion om att riksdagen ska se till att följa upp FN:s säkerhetsråds resolution från år 2000 nr 1325, om kvinnors lika deltagande i alla församlingar som rör krig och fred.

SÄRK är ett nätverk och jag brukar betona att man kan se det som en möjlighet att ta initiativ och förmedla till alla i nätet på mail, men att man inte behöver känna sig pressad. Några år har vi legat lågt.

OSSE-nätverket

Till februari 2008 var jag IKFF:s representant i OSSE-nätverkets styrelse. Flera folkrörelser har slutit sig samman för att hålla kontakt med regeringen när det gäller Sveriges agerande i Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa. I OSCE är alla europeiska länder medlemmar, även Ryssland och de forna sovjetrepublikerna långt bort, liksom USA och Canada.

OSSE kunde vara den viktigaste organisationen för Europas säkerhet, men organisationen för en blygsam tillvaro i skuggan av EU och Nato. Det har jag försökt påverka.

Det är viktigt att betona att OSSE inte får vara en västorganisation. Den får sitt berättigande av att omfatta alla europeiska stater, också Ryssland och det forna Sovjet. Nu verkar det mest vara alla mot Ryssland. När OSSE bildades under kalla kriget, delade man inte varandras värderingar. Men man prövade metoden att söka förståelse i stället för att misstänkliggöra varandra. Förtroendeskapande åtgärder är minst lika viktigt när Ryssland förlorat det kalla kriget. Det är farligt och oklokt att förödmjuka förlorare.

Att bli ensamstående

Strax före jul 2005 dog Olle, min älskade man och närmaste människa i snart femtio år. Han hade svår diabetes och blev allt mer handikappad. De sista åren tillbringade han långa stunder väl påpälsad på vårt hems veranda som blev hans sista bygge. Han tackade Gud oavbrutet för sitt liv, sin familj och för Hamregården. Han berömde mig ofta och sa att jag var den bästa hustru han kunde tänka sig.

Det är en god idé att föra vidare, detta att berömma sina närmaste. För mig blir det nu en stor tröst. Olle var beredd att dö och han sa att han hoppades slippa lida och ligga hjälplös länge. Han blev bönhörd. Hans hjärta slutade slå plötsligt utan förvarning när han var på banken och han återfick aldrig medvetandet. Men under ett och ett halvt dygn fick de flesta av hans närmaste vara med honom på lasarettet i Mora och ta farväl. Vi talade med honom som om han hörde, fastän läkarna sa att hjärnan var bortkopplad. Det kändes alldeles naturligt och vi undrar om han inte ändå hörde oss.

Hans begravning i Orsa kyrka blev en fantastisk manifestation av hur mycket han betytt för många. Kyrkan var full av orsabor och tillresta hamregårdare, som sjöng så de gamla valven skälvde.

Vardagen

Jag bor kvar i det egna hem i Hornberga som Olle ritade åt sin familj. Det är min fasta punkt på jorden, där jag tänker bo så länge jag kan köra bil. Min ögonsjukdom är ett ständigt hot.

I slutet av 1990-talet fick jag hjärtflimmer och så några TIA-attacker. Små proppar i hjärnan som löstes upp av sig själva utan att lämna spår. Den första gången förlorade jag talförmågan i ett dygn. Men den kom tillbaka och det märks ingenting av proppen. Nu äter jag Waran för resten av livet.

Mitt hem i Hornberga fungerar fint som pensionärsbostad med rum i källarvåningen där jag kan ta emot hela familjen: Sonen Axel med fru Lotta och barnen Arvid, Lova och Truls, samt sonen Anders med fru Cecilia och min äldste sonson Hugo. Deras kärleksfullhet värmer mig.

Jag är väl tillfreds med varje dag och tycker om att ha fasta vanor, utan att bli störd om de rubbas. Dagen börjar med radioklockans P 1, ett kort telefonsamtal till en av mina söner. Duschar, klär på mig, äter frukost framför TVn med levande ljus tända mot gryningen vissa årstider, bäddar, diskar och tar fram dagens mat ur frysen. Så ser jag till pelletskaminen i källaren som genom den öppna trappan upp till huset håller en acceptabel värme också under en normalkall vinter om man är varmt klädd. Sköter mitt lilla hushåll ganska noggrant och med glädje.

En gång på varje ny omgång lägerungdomar går jag ned till Hamregården, som fortsätter med Klas Gunnarsson som direktor och Ulla Stenfelt Rosenson som intendent och husmor. Då äter jag middag där och presenterar mig, som änka till Hamregårdens grundare Hampan och husmor på Hamre i femton år. Lärgenerationerna växlar fort och jag vill inte vara en främmande tant för hamregårdarna.

Genom datorn är jag i kontakt med många och sköter mina uppdrag i olika ideella föreningar. Gymmar för ryggen och promenerar ibland och dricker kaffe med mina vänner. Läser mycket och stickar tröjor som folk beundrar och strumpor och vantar, lyssnande till intressanta program på radion. Ofta blir det en resa till Stockholm eller barnbarnen

Engagemang i Orsa

Mina vänner i Orsa har jag försummat under alla dessa år då jag varit antingen i riksdagshuset i Stockholm, på resa eller hemma hos familjen i Hornberga.

Distriktsläkare Erik Eriksson betyder mycket för mig. Han var med på olika samlingar jag ordnade i Hornberga och jag har alltid uppskattat hans stilla humor. Han fick mig att berätta massor, eftersom han hela tiden bad mig fortsätta och verkade tycka det var intressant. Däremot berättade han ingenting om sig själv.

Christina Hjelte är min nära vän som jag inte har några som helst hemligheter inför. Det är värdefullt! Vi möts rätt ofta på en promenad och kaffe eller per telefon.

Jag är engagerad i olika organisationer också på hemmaplan och känner mig verkligen som Orsabo nu.

Orsa Kyrkoråd känns som min vängrupp! Det var extra fint att jag kom med där, nu när jag blev ensamstående. Älskar att gå i kyrkan både på veckomässan med åtföljande frukost i Församlingshemmet och på andra gudstjänster.

Sekreterarsysslan brukar jag gärna ta på mig, det är något jag är rätt fena på faktiskt. Jag gillar administration och att föra protokoll. Gör det direkt så att överraskade justeringsmän får mitt utkast dagen efter. Jag är sekreterare i Hornberga ekonomiska vattenledningsförening.

Så är jag sekreterare i Stiftelsen Hamregårdens pojk- och flickby där Axel nu är ordförande efter Hampan. Vi föräldrar blev väldigt glada över att Axel tidigt var beredd att ta över ansvaret efter Olle!

Och jag är sekreterare i Stiftelsen Hornberga kapell, där vår kloka unga kyrkoherde Anna Björk accepterade att bli ordförande efter Olof. Kyrkvärden Anna Mårts har ända från början betytt oerhört mycket för kapellet genom sin omsorg och goda smak. Hennes bror Kurt Lindberg, byföreståndare för Hornberga, hjälper henne med det handgripliga och tillsammans tar de emot vid alla förrättningar av dop och vigslar.

Vår gemenskap i byn är fin.

15 EPILOG

Krig

Hur kan vi gå med på att sända stridande soldater utomlands? När beslöt Sverige att kriga i Afghanistan? Folk tycks fortfarande tro att det gäller FNs blå baskrar, som övervakar en fred, medan det i själva verket är fråga om svenska soldater i stridstrupper under Nato-befäl, som lätt förväxlas med USAs krigare mot talibanerna. Och planerar regeringen nu att rusta upp JAS-planen och sända sådana till Afghanistan?

Ekonomi

Hur kan den borgerliga alliansregeringen sälja statens lönsamma företag för att betala av på statsskulden? Till och med Timbro tycker nu att den är väldigt liten. Dessa företag gav enligt uppgift staten tre gånger så mycket årligen i avkastning som den ränta på statsskulden man tänker spara.

Hur länge ska vi acceptera att styras av aktiebörserna? Andaktsfullt rapporteras om upp och nedgång. När folk minskar sin konsumtion betyder det att ekonomin rasar. När ett bolag avskedar folk, stiger aktien och allt tycks gå ut på att ge aktieägarna så mycket värdestegring som möjligt.

Ingvar Kamprad har visat att man kan bygga ett IKEA, ett internationellt storföretag, utan börsintroduktion. Han har tillräckligt med kapital för att kunna investera och ta förluster. Intressant! Det måste finnas vettigare sätt att finansiera vårt näringsliv än börsrally!

Och hur länge ska vi tro att vi måste producera alltmer av det vi inte behöver för att "få råd" med det vi behöver?

Ekologiskt lantbruk

Naturen behandlar vi fortfarande som om den skulle bekämpas och manipuleras för att gynna storföretagen. Vetenskapen har slutat respektera det levande. Kor sprider livsfarliga bakterier till människan, därför att de får ett foder som deras magar inte klarar av. Storföretagens, Agrobusiness, bekämpar mindre och ekologiskt vettiga jordbruk och Lantbruksuniversitetet är kallsinnig till forskning och utbildning i ekologisk produktion. Här finns mycket att göra!

Kärnkraft

Miljöpolitiken är spännande. En klimatutredning blir plötsligt allmänt accepterad, jorden håller på att värmas upp. Om jag gissar rätt hade kärnkraftintressena, vilka de nu är nuförtiden, tänkt sig att i samband med att EU tar ställning till denna rapport, skrämna folk att acceptera ett nytt stort kärnkraftprogram för att slippa koldioxidutsläpp.

Men så upptäckts stora svagheter i säkerhetskulturen på de svenska kärnkraftverken, som vi trots särskilt säkra. Det har gett internationellt eko.

EU tar itu med energipolitiken, och lyfter fram förnybara energikällor, inte kärnkraft.

Det förnybara energisystemet får allt fler pådrivare också inom näringslivet.

Utvecklingssamarbete

Väl den majoritet, de fattiga länderna reser sig. Oerhört glädjande och spännande! Syd-Amerika, Kina, Indien.

Vi borde kanske se till att vi inte är med på bovarnas sida, den minoritet rika som söker behålla sina privilegier genom förtryck! Har vi en chans att återfå vårt goda namn och kan vi hitta den nya ekonomiska och ekologiska världsordning som alla kan leva med?

Kampen går vidare!

De frågor jag alltid kämpat med är fortfarande aktuella.

Jag är alltså fortfarande vid 78 års ålder mycket aktiv och kan inte riktigt se hur det skulle vara att inte längre orka.

Jag känner stor arbetsglädje och njuter av att leva.

Bilaga 1

KÄRNKRAFTBEREDSKAP

Samhällets åtgärder mot allvarliga olyckor Ledning och samordning,
Rapport av Utredningen (Fö 1987:01) om kärnkraftberedskapen
SÄRSKILT YTTRANDE AV BIRGITTA HAMBRAEUS

Riskfilosofi

Den riskfilosofin som utredningen accepterar är enligt min åsikt tvivelaktig. Det finns inte fog för att avvisa det som inte går att förbereda sig på som ”restrisk” och påstå att det har en ”extremt låg sannolikhet” Till restrisker räknar man ”reaktortankbrott, större jordbävningar, sabotage samt komplexa och svåröversäglbara kombinationer av tekniska fel tillsammans med mänskligt felhandlande. Följderna av olyckor av detta slag skulle kunna resultera i tusentals akuta dödsfall och tiotusentals sena skadefall som orsakar bl.a. cancer” (sid. 45.)

Varje olycka är unik och oväntad. Enligt uppgift från en fysiker i rysk TV var Tjernobyli-katastrofen den minst sannolika.

Utredningen tar fasta på att tekniska skyddsanordningar som t.ex. FILTRA-anläggningarna har minskat riskerna för utsläpp i omgivningen och påstår att ”riskbilden förbättrats”. Andra risker ökar emellertid. Reaktorerna åldras. Den joniserande strålningen är en påfrestning på metaller och elektrisk utrustning. Östtyska och bulgariska riskbyggda reaktorer har allvarliga försprödade reaktortankar. Det är troligt att detsamma kommer att drabba oss. Så anses t.ex. försprödningsen i Oskarshamn-reaktorernas svårtolkad. Vid ett tankbrott hjälper inga FILTRA-anläggningar.

Trots sin bedömning att riskbilden förbättrats vill emellertid utredningen inte minska beredskapen inför olyckor utan föreslår ”även i fortsättningen en omfattande planering för åtgärder vid utsläpp av radioaktiva ämnen.”(sid. 48) Det finns därför ingen anledning för mig att reservera mig.

Det är värt att notera att om en olycka av Tjernobyli omfattning skulle inträffa i Sverige kommer myndigheterna att kunna påstå att detta inte var oväntat, med de resonemang som förts i utredningens betänkande.

Helhetssyn

Utredningen ger en värdefull beskrivning av de allvarliga och överhängande nackdelarna och riskerna med den ökande användningen av kemikalier. I enlighet med direktiven föreslås ökande beredskap för att möta kemikalieolyckor.

Brundtland-rapporten citeras, dvs rapporten till FN från Världskommissionen för miljö och utveckling, ”Our Common Future - Towards a Sustainable Development”. Där anvisas emellertid en annan väg som utredningen inte uppmärksammar. I stället för att bli allt mer beredd på att klara olyckor bör samhället minimera användningen av farliga system. Det innebär en förnyelse av näringslivet. Övergången till en sådan hållbar utveckling får dessutom fart på ekonomin i världen och innebär inspirerande utvecklingsmöjligheter för framsynta företag.

Bilaga 2

ARBETET OCH DEN NYA TIDSÅLDERN

Artikel av Birgitta Hambræus i Västerås Stiftsbok 1981-82

Arbetsglädje

Det är djupt tillfredsställande att arbeta på rätt sätt. Det kan aldrig vara ”rationellt”, d.v.s. förnuftigt, att utveckla teknik och arbetsorganisation så att många människor inte får meningsfullt arbete eller ställs utan arbete. En förnuftig utveckling tar hänsyn till helheten. Det är människan som organiserar sin försörjning. Den styrs inte av några orubbliga naturlagar.

Det är utvecklande och skönt att med kunskap, praktiskt handlag och goda redskap omsorgsfullt skapa det vi behöver. Det är en glädje och trygghet att samarbeta, hjälpas åt och komplettera varandra i arbetet.

Att handskas med naturråvaror ger en sensuell dimension åt arbetet. Styrkan och dramatiken i metallerna, som förmås sära ut sig från berget genom människan bestämda vilja och eld.

Det tåliga, vänliga träet formar sig villigt till vackra, användbara ting och lämna lätt åter solvärmens som det lagrat.

Jordmånens alla smådjur och näringsämnen samt fukt och solens värme och ljus ger växt och smak åt livsmedlen.

Djur och växter ger oss fibrer till behagliga kläder. Tänk att borra in näsan i en härva äkta ull från Wålstedts i Dala-Floda! Att känna hur det kliar förväntansfullt i händerna av iver att ta i stickorna, njuta av att garnet löper mellan fingrarna och binds till varma kläder mot kylan.

Får man tänka så här om arbete när man är en modern människa? Jag beskriver ju en gammalmodig arbetsteknik och det vet vi att när alla människor i ett samhälle arbetar för livsuppehållet på det sättet, då är det fattigt och svårt.

Den tekniska utvecklingen har gett många människor rikedom och rörelsefrihet och den hjälper oss att slippa mycket farligt, tråkigt och tungt arbete. Ingen förnekar det. De är t.ex. nyttigt att läsa om gruvarbete förr i världen, mäterligt skildrat av Rune Pär Olofsson om Falu koppargruva.

Men jag hävdar bestämt att det är möjligt att utforma tekniken på olika sätt och att den hittillsvarande utvecklingen i sin förlängning blir dålig för människan och naturen. Det är inte heller möjligt eller önskvärt att den kopieras av länder som nu har svårt att klara sin försörjning. Den drivs framåt av alltför inskränkta motiv.

Vem styr den tekniska utvecklingen?

Hur tekniken gestaltas beror på i vilka människors intresse den växer fram. Och det beror på dessa människors människosyn, världsbild och livsmål.

Det är en viss världsbild som ligger bakom vår nuvarande samhällsorganisation och teknik. De som dominerar samhällsutvecklingen har övergivit den kristna tron. Alltmer har den synen kommit att omfattas att det bara är den påtagliga fysiska verkligheten som egentligen existerar. Människors livsmål har reducerats till att få uppleva så mycket lust som möjligt. Verkligheten tror man sig kunna lära känna uttömmande genom att väga, mäta och räkna. Specialistkunskap adderas, utan att integreras. Ingen har överblick över helheten. Men den här synen på verkligheten håller på att utmanas med allt större säkerhet.

Den nya tidsåldern

Är det så att vi nu är mitt uppe i ett paradigmskifte, d.v.s. en förändring av de grundläggande föreställningarna om verklighetens natur? Ungefär som på Galilei tid.

För många blir nu Bibeln nyupptäckt sann. Så ytligt vi sett på verkligheten! Einstein har ryckt undan grunden för naturvetenskapens anspråk på att uttömmande kunna beskriva tillvaron. Andliga realiteter börjar kännas allt naturligare också för människor utanför kyrkan. Dessvärre kanske oftast där! En verklighet som är mer än det som ryms i tid och rum blir lika trolig som den påtagliga.

Materien är energi, säger Einstein. Krafter håller samman allt. Gud håller rent bokstavligt allt vid makt, borde Kyrkan jubla. Vad är då människan, som försöker tränga in i och förstå tillvarons innersta? Den svindlande tanken blir trovärdig att vi är Guds medskapare för att fullända jorden och att vi är evighetsvarelse, med uppgifter också utöver jordelivet.

Det kan ingalunda vara meningen att vi skall undvika att leva helt och fullt mitt i detta jordelivets fysiska verklighet, när vi har fått gåvan att vara på jorden. Det känns angeläget att vara intensivt närvarande bland alla medvarelser och ting.

Arbetet är det viktiga sammanhang där vi får slipa av våra kantigheter mot varann och där vi rent praktiskt utför medskapandet för en fulländad jord.

Med den människoupfattningen blir vi generösa och villiga och öppna. Det finns inget behov av att snålt samla på sig varken ägodelar eller makt. Det är mycket roligare att ge och tryggare att veta att man också får ta emot när man behöver det, i ömsesidig förbundenhet.

Nog är det rätt uppseendeväckande att materialismen inte längre har naturvetenskapens stöd!

Teknik i gammal och ny tid

En teknik och arbetsorganisation som passar i den nya tidsåldern är hänsynsfull mot naturen, gör arbetet mer tillfredsställande och ökar solidariteten mellan alla på jorden. En sådan förfinad teknisk utveckling främjar gemenskap, skaparglädje för alla, ansvar, materialkänsla och närhet till naturen. Det främsta samhällsmålet blir med den nya tidsålderns verklighetsuppfattning: alla människors allsidiga utveckling.

Detta mål har uppenbarligen inte dominerat de tekniska utvecklingarna hittills.

Att få utvecklas ...

Industriarbetet har organiserats enligt Taylors system. Han menade att allt tänkande skulle föras över från arbetaren till företagsledningen. Arbetet skulle göras okvalificerat och möjligt att detaljstyra. Arbetaren skulle bli lätt utbytbar. Därmed fick företagsledningen makten. Även om våra fackföreningar gör motstånd mot dessa mål, har de i långa stycken inte tagit itu med orsaken till sin växande maktlöshet i arbetsprocesserna, nämligen den felaktiga tekniska utvecklingen. Man har trott att det inte spelar någon roll hur "kakan" växer till, bara det finns alltmer materiellt gott att fördela. Tecken tycker emellertid på att detta synsätt nu ändras. Arbetslivscentrum i Stockholm gör ett ytterst värdefullt arbete. Arbetskooperativ börjar växa fram, där alla arbetsfunktioner samordnas på jämställd bas och alla får dela ansvar och makt. Staten stöder sådana initiativ.

... nära naturen

En stor del av den tekniska utvecklingen har inneburit att vi kommit allt längre från naturen och undviker att vidröra naturråvaror. Bonden skakar i sin traktor, isolerad, med öronskydd högt över marken och utfordrar i djurfabriken i ett opersonligt djurmyller.

Matlagaren står i en bullrande fabrik och maskinsteker maskinblandade köttbullar från 8 till 5.

Skogsarbetaren stressar i bolagets processor och tvingas lämna kaos efter sig i markerna.

Med den nya tidsålderns syn på naturen blir det en glädje att varsamt bruka och vårda naturgåvorna. En alltmer förfinad teknik skulle kunna hjälpa oss att komma nära naturen i vårt arbete utan att bli slavar under den som i förteknisk tid.

... i samarbete

Människor har också fått alltmindre med varann att göra i arbetet. Datoriseringen innebär ofta ensamarbete och isolering. Kontrollrummet ser likadant ut nästan vid en processindustri för stålframställning och ett mejeri. En ensam övervakare ser kontrollampor i stället för hur råvaror bearbetas. Sjuksköterskan tvingas snart ägna sig mer åt maskinerna som övervakar patienten än åt människor.

Och när maskinerna går sönder sitter människor i överksamhet på postgirot, utan att kunna i samarbete komma överens om metoder att klara ut situationen.

Kontorsarbete kan snart skötas av hemmafruar från hemterminal samtidigt som de ser till barnen. En isolerad mamma som binds till en maskin och frånvarande svarar på sina barns frågor...

Vi står inför ett helt nytt sätt att kommunicera. Det är ungefär som om vi nu började bygga ut järnvägsnät eller landsvägsnät.

Eller som om bokkonsten just uppfunnits. Förändringarna blir djupgående i vårt samhälle. Det är väsentligt att vi lär oss tillräckligt mycket för att kunna veta vad vi har att välja mellan. Datorer kan förslava oss men kan också ge oss nya instrument för människans utveckling. Datorindustrin är bara intresserad av att sälja och antagligen av att göra oss beroende av deras produkter. Vi måste se till att maktkoncentrationen motarbetas och att vi blir denna nya tekniks herrar. Det är viktigt att lägga ansvaret där det hör hemma.

Säg inte: ”Datan tillåter inte...” utan ”Den människa som skapat det datorsystem vi använde tillåter inte...”

Då blir det lättare att förändra systemet. Samarbete i arbetslivet är ett värde i sig som inte får offras.

Helhetssyn och nya ekonomiska umgängesformer

Nu arbetar alltför med en detalj i en detalj i en process som man inte kan överblicka. Det blir allt svårare att ta ansvar för den helhet man ingår i. Och det som är bra för delen, kan bli katastrofalt för helheten och därmed också i långa loppet för delen.

Det är långt mellan producent och konsument. Den som skapat en vara ser sällan om användaren gläds och vad som händer när varan använts färdigt.

Vi måste få veta vad vi medverkar till och fordra att det skall gå att bejaka hela sammanhanget. Annars måste vi ändra på det. Som det nu är får vi inte rätt kunskap för detta.

Som konsument får man lära sig att se efter sina egna intressen, bevaka att man inte blir lurad av sin motpart handlaren. Man skall se till att man får köpa så billigt och bra som möjligt för sig själv. Och samhället ställer upp och skyddar ”svaga konsumentgrupper” som inte förväntas klara egenintresset så bra.

Brukar du också skryta med ditt billiga köp? Det är närmast moraliskt hedervärt och vittnar om sparsamhet och hushållning när man kommit över något till rövarpris.

Man frågar inte efter om man gjorde rätt för sig eller inte. Är det rätt att småflickor i u-länder skall sitta dagarna i ända anställda av svenska företag kanske, och sy min klänning eller skjorta för en spottstyver? Argumentet att vi ”skapar sysselsättningstillfällen” och därmed gör

dem en tjänst som låter dem slava för oss, påminner om forna tiders storbönder som ”försörjde” statarna!

Som konsument gör jag en viss verksamhet möjlig. Mina pengar kan ses som ett energiflöde som dirigeras åt ett visst håll. Det är då viktigt att vi som konsumenter är medvetna på ett mycket djupare sätt om de sammanhang vi medverkar i. Konsumentupplysare och lärare kunde breda marken för ett mer rättfärdigt sätt att producera. Det är inte säkert ur helhetssynpunkt att vi alltid hushållar när vi köper det billigaste. Vi borde kanske köpa dyrare och färre varor, producerade på ett sätt som är bättre för naturen och människan. Markandsföring kunde bli sannfärdig och ge ärliga uppgifter om det som ingår i varan, arbetsorganisationen och hur varans hela livscykel kan bejakas. Kvalitet kunde komma till heders igen.

Blir vi inte konkurrenskraftiga då? Jag tror att vi kommer att tröttna på underdånigheten inför det torftiga, självmotsägande konkurrenssystemet, där alla företag och länder försöker slå ut varann i en allt hårdare hetsjakt. Vi kommer att utveckla nya ekonomiska umgängesformer. Det är mer tillfredsställande att vilja varandra väl i stället och börja samarbeta. Människor i olika regioner bör få ansvar för sin försörjning. Handelsutbytet borde se till ömsesidig nytta mellan likaberättigade parter.

Arbete för pengar och annat arbete

Om den tekniska utvecklingen både hjälper oss att vårda naturen och underlättar för oss att producera det vi vill ha, så att det inte behövs så många arbetstimmar kan vi inte bara fortsätta tillverka mer och mer för att hålla oss alla sysselsatta hela dagarna.

Det måste vara vettigare att dela på jobben. Både män och kvinnor borde ha rätt till deltid! För att hinna med allt annat som behöver göras. Det finns så mycket nyttig verksamhet som inte lämpligen sker för pengar, utan för sitt eget resultat och sin egen skull.

Lars Ingelstam har i sin bok ”Arbetes värde och tidens bruk” satt färg på samhällets olika ekonomiska sektorer. Näringslivet och markanden kallar han ”gul” (som vete och guld), den offentliga sektorn ”blå” (som sjuksköterske- och militäruniformerna) och den hederliga delen av den penninglösa, informella ekonomin ”vit”. Att det också finns en ”svart” ekonomi är ju känt.

Full sysselsättning skulle kunna betyda att både män och kvinnor arbetar deltid i sin speciella yrkesfunktion ute på arbetsmarknaden i de blå och gula sektorerna och dessutom arbetar deltid i den vita sektorn, med frivilligt, men organiserat arbete utan syfte att tjäna pengar.

Grannskapen är den naturliga basen för den vita ekonomin.

Grannar kan åstadkomma mycket nyttigt tillsammans. Man kan förvalta bostadshuset ihop, organisera energihushållning, utföra reparationer och städa gemensamma utrymmen. Man kan ta tillvara lokala resurser, t ex ordna växthus och avancerade system för avfall och vatten. En bit mark kunde bli grannskapets ”land”. Lekplatser kan byggas tillsammans med barnen och tonåringarna kan själva bygga sina egna klubblokaler, med litet råd från äldre erfarenare vänner. En gemensam lägenhet kan bli daghem, bytescentral för begagnade kläder och grejor, budcentral och verkstad, matsal och kvartersbio, allteftersom grannarna önskar inrätta det för sig.

Barnen får se vuxna arbeta med något påtagligt och användbart. De växer därmed lättare in i vuxenrollen, med flera vuxna förebilder. Äldres erfarenhet blir en tillgång. Alla behövs, och gemenskap skapas lättare när man samarbetar praktiskt. Konflikter uppstår självfallet och man kommer snart att märka att det är mänskliga relationer som är det allra mest invecklade att klara, men vi klarar oss ju inte utan!

En kooperativ organisation, där alla delar ansvar och besluträtt, är en naturlig form. Det är väsentligt att den vita ekonomin får bygga på de berörda människornas egna idéer och beslut. Spontant växer sådant grannsamarbete fram på olika håll nu. Men kommunerna bör hjälpa till med en ramorganisation för att det skall bli mer än ansatser som inte går att lita på i längden.

Jag tror att den vita ekonom bör växa. Vi mår inte bra av att vara så helspecialiserade i vårt arbete.

Den vita ekonomin kan ta över en del uppgifter som nu utförs i den blå och gula. Arbetsmarknaden måste då inte längre sträva efter att sysselsätta oss alla under åtta timmar om dagen och ge oss så mycket betalt att vi kan köpa allt vi inte hinner göra själv, därför att vi måste arbeta borta åtta timmar om dagen. Med kortare arbetstid kan vi också själva hemmavid klara en del av uppgifterna i blå sektorn.

Självfallet kommer emellertid specialiserat yrkesarbete, det som sker i de blå/gula sektorerna att också i framtiden vara en förutsättning för vår välfärd. Det är väsentligt att både kvinnor och män får yrkesarbeta för pengar. Det är inte önskvärt att männens står för jobben som ger pengar och kvinnorna för de oavlönade arbetena. Det vore också mycket olyckligt om de blå/gula sektorerna avlönade allt färre.

I den mån alltså näringslivets rationalisering innebär att allt färre arbetstimmar behövs, bör de leda till kortare arbetstid för alla.

Livsglädje

Vi lever i en omvälvande tid. Vår överlevnad hotas av vapen, gifter och torka. Vår mänsklighet hotas av en ytlig inställning till vad livet är. Behovet av djupgående förändring upplevs starkt av allt fler. Därför tror jag att motståndet mot den nya världsbilden kommer att övervinnas lättare än vad som brukar vara fallet när grundvalarna för en kultur skakas.

Den samhällsanda som uppstår ur den nya andliga verklighetsuppfattningen är så mycket mer inspirerande än den gamla snävt materialistiska. Människor med den nya tidsålderns människosyn, världsbild och livsmål kommer att skapa en annan teknik och arbetsorganisation, som förenar det bästa från det gamla med det nya. Alla människors utveckling och jordens fulländning blir de viktigaste målen. Ekonomiska modeller får överges eller kompletteras om de inte tjänar dessa mål.

Vi kommer att våga ifrågasätta mycket djupare än vi är vana att göra.

Därför är jag förväntansfull inför vad som nu kommer.

Statyett i brons av Birgitta 1946, Torwald Alef

Birgitta Baccelor of Arts vid Vassar College, Pougkeepsie, N.Y, USA

Kärnkraft ? 1972

Hamregården 1959

Orsa spelmanslag Erik Moraues, Gössa Anders, spelar Maklins gamla brudmarsch vid högmässa-bröllopet i Orsa kyrka och dvid kyrkbröllopskaffet i Församlingshemmet dit "hela Orsa" var inbjudna.

Bröllopsmiddag för Birgitta och Olof Hambraeus 1959

Birgitta och Olof Hambraeus 1980

Anders, Birgitta, Axel och Olof Hambræus 1962

Husmor Birgitta i Hamegårdens kök

Birgittas och Hampans söner bygger med lägerpojarna på Hamregården

"Prästgården" i Hornberga 1969

Birgitta och Olof utanför kapellet 1962

Birgitta ringer i Hornberga kapells klockor

Konfirmandlärarfamiljen, Hampan, Birgitta med söner, utanför Orsa kyrka, med lillpojken Anders "beväpnad"

Olof Hambraeus, själasörjaren

Axel och Berta Hambraeus, Birgittas svärföräldrar 1960

Axel vid Olofs prästvigning

J. Sigfrid Edström, Birgittas morfar

Bröllop mellan Sigfrid och Ruth Randall Edström i Chikago, 1899

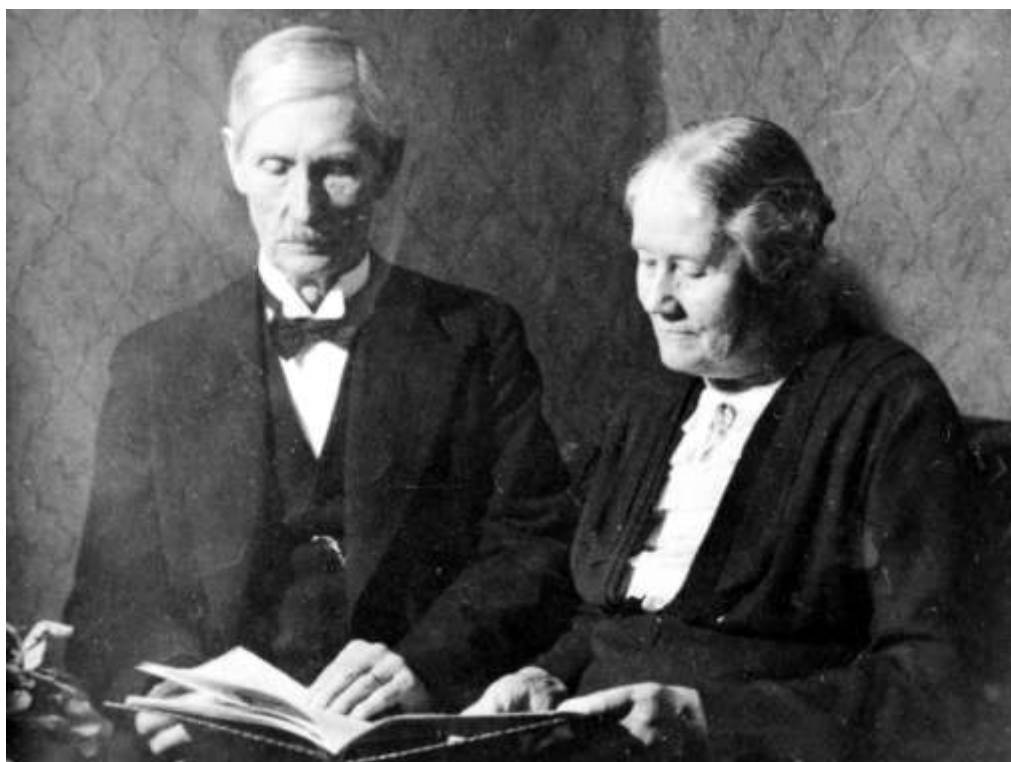

Jane (Jenny) Maria Randall, Ruths mor, USA

Martin och Charlotte Edström, Sigfrids föräldrar

Ferdinand och Regina Lindblom, Luleå, Birgittas farföräldrar

Birgittas föräldrar Janesie Edström och David Lindblom, förlovade 1928

Janesie och Davids bröllop, 1928 Västerås, domkyrkan, Villa ASEA

Birgitta Hambraeus 2008.

Birgitta Hambraeus var riksdagsman för Centerpartiet 1971-1998. År 2000 fick hon Centerpartiets högsta utmärkelse, Bramstorpsplacketten, "För banbrytande gärning".

Hon var tidigt drivande i miljöfrågor, inklusive ekologisk odling. 1973 beslöt riksdagen enhälligt att ompröva kärnkraften, som resultat av hennes enskilda motion.

Hon organiserade motståndet inom centerrörelsen mot medlemskap i EG / EU och arbetade för ett fortsatt nära internationellt samarbete för Sverige som fri nation. Hon engagerade sig för fred och i u-landsfrågor, för en hållbar rättfärdig internationell ordning.

Efter pensioneringen 1998 fortsätter hon att aktivt delta i samhällsdebatten.